

**AB'YE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE YAŞ SEBZE VE MEYVE TOPTANCI
HALLERİNİN İŞLEYİŞİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ:
ANTALYA İLİ TOPTANCI HALİ ÖRNEĞİ**

Yrd. Doç. Dr. Serpil YILMAZ
(Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu)

Mayıs 2007, Antalya

İçindeki tüm görüşler yazara aittir.

ÖNSÖZ

Geniş bir üretici kesiminin faaliyet alanını oluşturan, geçim kaynağı olma özelliğini de koruyan yaş meyve ve sebze yetiştiriciliği; özellikle Ege, Akdeniz ve Marmara tarım bölgelerinde bitkisel üretim değeri içerisinde önemli yer tutmaktadır. Ancak, sebze ve meyve üretimi ve pazarlaması, ürün türleri itibariyle oldukça geniş bir gruba kapsamı nedeniyle, kendine özgü ve oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir.

Meyve ve sebzelerin pazarlamasında önemli bir yere sahip olan Toptancı halleri ve bu organizasyonlarla ilgili yasal düzenlemeler meyve-sebze üretimini etkilediği gibi pazarlamasını da etkilemektedir. Bu araştırmada, meyve-sebze üretiminin yoğun olduğu Antalya ili örnek alınarak, Türkiye’de Toptancı Halleri ile ilgili yasal düzenlemelerin yaş sebze ve meyve üretim ve pazarlama politikaları üzerine etkileri ve özellikle 4367 sayılı yasanın ardından ortaya çıkan düzenlemeler, konuya taraf olan farklı kesimler açısından incelenmiştir.

Araştırmayı hazırlayan sayın Yrd. Doç. Dr. Serpil Yılmaz’a teşekkür ediyor, ilgili tüm kesimlere faydalı olmasını diliyorum.

Doç.Dr.İlkay DELLAL
Enstitü Müdür V.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu çalışmada Toptancı Hallerde işlem yapan birimler ve bu birimlerin görevleri, Büyükşehir Belediyesi Antalya İli Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Hali örnek alınarak incelenmiş olup, söz konusu birimlerin Toptancı Halde işlem yaparken karşılaştıkları sorunlar irdelenmiş, çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Bölgemiz Halindeki birimler üreticiler, komisyoncular, tüccarlar, belediyeler, nakliyeciler, ihracatçılar ve tüketiciler olmak üzere 7 kısma ayrılmış, olaylar her bir birim açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Üreticiler açısından; Toptancı Hallerin en önemli kısmını üreticiler oluşturmaktadır. Üreticilerimiz ürünlerini Toptancı Hallere getirdiklerinde komisyoncular tarafından alınan yaklaşık % 14-15'lere varan bir vergi kesintileri ile karşılaşır. Ancak, üreticiler adına komisyoncular tarafından yapılan % 1'lik Bağ-Kur kesintisinin üretici adına Bağ-Kur'a yatırılıp yatırılmadığı ile ilgili tereddütler mevcuttur. Ayrıca üreticiler zaman zaman söz konusu kesinti miktarının yüksekliği nedeniyle ürününü Toptancı Hal dışındaki tüccarlara satmaktadır. Bu durum ise kayıt dışılığı artırırken Devletimizi de çok önemli vergi kayıplarına uğratmaktadır.

Bu kapsamda; Toptancı Hallerde ürün akışının hızlanması ve yaş sebze ve meyve ticaretinin kayıt altına alınması için; üreticilerimizce Toptancı Hal içerisine getirilen ürünlerin ilgili Toptancı Hal içerisinde satışı yapıldıktan sonra, Toptancı Hal Müdürlüğüne belgelerini onaylattıran çiftçilerimize % 1-2 oranında (Devletçe belirlenecek oranlarda) yıl sonunda üretim primi verilmesi önerilebilir.

Komisyoncular açısından; Toptancı Hallerde görev yapan komisyoncular, yaş sebze ve meyvelerin toptan satışı amacıyla kendi adına ya da müvekkilinin hesabına komisyon esaslı üzerinden çalışan, kendilerine belediyeler tarafından iş yeri tahsis edilen meslek mensuplarıdır.

Hal Yasası gereğince Toptancı Hallerde faaliyet gösteren komisyoncular üreticilerden almış oldukları ürünlere kendi adına fatura düzenleyip, tüccarlara sattıktan sonra yasal olarak 5 iş günü içerisinde parasını üreticilere ödemek durumundadır. Komisyonculara üretici alacaklarının ödenmesinde yasal bir süre belirtilmesine rağmen, komisyoncuların tüccarlara sattıkları malların paralarının tahsili hususunda yasal bir süre ve yaptırım bulunmamaktadır. Bu durum ise; komisyoncular tarafından eksik veya hiç fatura beyan edilmemesine yol açmakta, dolayısıyla Devlet ve Belediyelerce toplam fatura üzerinden alınması gereken vergi gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır.

Toptancı Hallerimizde Komisyoncuların eksik fatura veya hiç fatura kesmemelerine yol açan sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik alınacak tedbirler şöyle sıralanabilir:

1. Komisyoncuların tüccarlardan alacaklarının yasal bir zemine oturtulması, bunun için de öncelikle Toptancı Hallerde faaliyet gösterecek olan tüccarların mutlaka Ticaret Odalarına kayıtlı olması gerekmektedir.
2. Toptancı Hallerde faaliyet gösteren komisyoncuların üretici ve tüketici toptancı hallerinde faaliyetlerine göre görev tanımlarının yapılması gerekmektedir. Özellikle ürünün üretici Toptancı halinden, nihai tüketiciye sunulacağı Toptancı Haline gelmesi aşamasında ürün üzerinde yapılan masraflar farklılık göstermektedir. Genel olarak komisyoncuların ürün üzerinden aldıkları komisyon oranının üst sınırı %8 ile sınırlandırılmış bile olsa, komisyoncuların bu oranı yetersiz bulmalarından dolayı fatura üzerinde eksik fiyatlandırma yaptığı bilinmektedir, Tam ve eksiksiz bir fatura düzenine geçilmesi için üretici bölgelerinde bu oranın üst sınır olarak % 8 den, yine üretici ve komisyoncular arasında taraflarca serbestçe belirlenecek bir orana getirilmesinin sağlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir.
3. Toptancı Hallerde yapılan bütün alışverişlerin belgeye dayandırılması zorunlu hale getirilmeli, belge sistemine dayandırılmayan alacak-verecek takiplerinin ticari alacak sınıfına

konularak mahkemelerce çözüm yolu seçilmeli, bu yolla haksız kazanç sağlayanlara kanuni cezai sorumluluklar yüklenmelidir.

4. Toptancı Hallerde faaliyet gösteren komisyonculara, malın satışı yapıldıktan sonra ürün bedeli tahsilâtının kredi kartı ile yapılabilmesine olanak sağlayan yasal düzenlemeler getirilebilir.

Tüccarlar açısından; tüccarlar kendi nam ve hesaplarına olmak üzere Yaş Sebze ve Meyve Toptan Ticareti ile uğraşan gerçek ve tüzel kişilerdir. Toptancı Hallerde faaliyet gösteren tüccarlarla ilgili yaşanan en önemli sıkıntı yaş sebze ve meyve alımındaki parasal problemlerdir. Bu sıkıntıların aşılabilmesi için;

1. Yaş sebze ve Meyve Toptancı Halinde görev alan, Belediye sınırları ve Mücavir alanları içerisinde faaliyet gösteren tüccarların mutlaka bu alanda faaliyet gösterdiklerine dair oda kayıtlarının olması gerekmektedir.
2. Toptancı Hallerde faaliyette bulunan Tüccarların, Toptancı Hal Tesisi bulunan belediyelere her yıl belediye encümenince belirlenecek oranlardaki teminatı, Hal Müdürlüklerine yatırmaları zorunlu hale getirilmelidir ki; komisyoncuların tüccarlardan tahsil edemedikleri alacaklarının tahsili sağlanabilir olsun.
3. Toptancı Hallerde faaliyet gösteren tüccarlarımızın kendi öz sermayelerinin dışında da mal alıp satmaları sebebiyle, ürünün satışından kaynaklanan aksamalar artmakta ve ürünün parası ödenememektedir. Bu durum ise üreticiden komisyoncuya kadar uzanan maddi zararlara yol açmaktadır. Toptancı Hallerimizdeki en büyük sorunlardan biri olan bu hususun çözümü için; Toptancı Hallerde faaliyette bulunacak Tüccarların, Bakanlığımızca belirlenecek anlaşmalı bankalarla belgeye dayalı işlemler yapılarak sistemin kayıt altına alınması sağlanmalı, Tüccarların bu sistemde ellerindeki sermayeleri oranındaki değerleri, ilgili bankalarca ipotek veya teminat altına alınmalı, mevcut sermayelerine karşılık gelen bedel üzerinden de bu sistemdeki anlaşmalı bankalarca mevcut sermayeleri çeklendirilmelidir. Tüccar verdiği çeklerin karşılığını anlaşmalı bankaya yatırmadan da o tüccara yeniden çek verilmemelidir.
4. Toptancı Hallerdeki yaş sebze ve meyve alış verişlerinde tüccarlar için de kredi kartı ile de ödeme yapılabilmesine olanak verilebilir.

Belediyeler açısından; 5652 sayılı Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Haller Hakkındaki Kanunun 4. maddesi gereği, Toptancı Hallerinin Belediye ve Mücavir alan sınırları içerisinde belediyeler tarafından açılması ve ruhsatlandırılması hükme bağlanmıştır. Bu nedenle Yaş Sebze ve Meyve Toptancı Halleri Belediyeler açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü Toptancı Haller Belediyelere önemli miktarda maddi kaynak aktarmaktadır. Bunlar Belediyeler tarafından işletmeciliği yapılan Toptancı Hallerden Belediyelere toplam kesilen fatura üzerinden % 2 Hal Rüsümü ile ve Toptancı Hallerde bulunan iş yerlerinden alınan yıllık kira ve işgaliye bedelleridir.

Bu kapsamda Toptancı Hallerde Belediyelerle ilgili sıkıntılar sıralanacak olursa;

1. Yaşanan sıkıntıların önemli bir nedeni Toptancı Hallerin Belediyelerce profesyonel bir şekilde yönetilememesidir. Belediyeler, Toptancı Haller için yeterince personel tahsis edememekte, dolayısıyla hal içi ve hal dışı denetimler aksamaktadır, Hal gelirleri, genellikle personel harcamaları dışında Toptancı Hallerin yenilenmesi için kullanılmamaktadır (Soğuk Hava, Paketleme, Laboratuar vb). Toptancı Hallerin daha verimli çalışması için, Toptancı Haller profesyonel bir yönetime kavuşturulmalı, hatta Hal yönetiminin yetkisi artırılmalı, gerekirse Toptancı Hallerin özerk bir yapıya kavuşturulması desteklenmelidir..
2. Bölge tarımındaki hızlı büyüme nedeniyle mevcut Toptancı Hallerin kapasitelerinin de yetersiz kalması ile önemli sorunlar yaşanmaktadır. Mevcut kapasitelerin artırılıp soğuk hava ve sarartma depolu, paketleme tesisleri ile analiz laboratuarları olan, ihracatçılarımızın da

ihtiyaçlarına cevap verebilecek modern bir hal tesisine ihtiyaç vardır. Bunun için gereken arazi ve diğer tesisler belediye imkânları ile yapılamamaktadır ki; bu hususta gerekli arazi temini ile tesislerin finansmanı, ilgili bakanlıklar düzeyinde sağlanabilir.

3. Bölgemizde Toptancı Hallerin birçoğunun birbirlerine çok yakın mesafelerde olması nedeniyle haksız rekabet oluşmaktadır. Bu durum ürünün daha düşük fiyattan satılmasına neden olup, üreticilerimizi de zor durumda bırakmaktadır. 552 sayılı kanun hükmündeki kararname ile Toptancı Hallerin kuruluşu için Bakanlıktan ön izin ve faaliyet izin belgesi alınırken, söz konusu kararname 05.05.2007 tarihinde değiştirilmiş ve 5652 sayılı Kanunun 4. maddesi gereği bu izin belediyelerimize verilmiştir. İsteyen her belediye Toptancı Hal Tesisi kurabildiği için hem kalite hem de denetim mekanizması zorlaşmıştır.
4. Belediye sınırları ve Mücavir alanlar içerisinde Toptancı Hal Tesisi bulunan yerlerde üretilen yaş sebzenin toptancı hal içerisinde kayıt altına alınma oranı % 80-90'lar düzeyine ulaşmasına rağmen, meyvede bu oranın oldukça altında kalmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi ise Belediyelerimizce sarartma ve soğuk hava depoları ile paketleme tesislerine daha önceden verilmiş olan ruhsatlardır.
5. Meyvenin dayanma ömrünün sebzedeki daha fazla olması, ürünün bahçelerden tüccarlara satılması gibi nedenler meyvenin toptancı hallere girişinde en önemli engeli oluşturmaktadır. Mevcut yasada düzenleme yapılarak bu tesislerin işletmeciliğini yapanlara ürün bildirim yükümlüğü getirilebilir ve bu bildirim üzerinden ürün toptancı halle girmiş gibi işlem yapılarak sistem, kayıt altına alınabilir. Böylece haksız rekabet ve kazancın önüne de geçilebilir.
6. Toptancı Hal Tesisi bulunan iş yerlerinde yaşanan sıkıntılardan biride yasa ön görülen nitelik ve sayıda personelin bulunmamasıdır. Nitekim Belediyeler tarafından işletmeciliği yapılan 25 toptancı halinde yasanın ön gördüğü 3 Kadrolu Hal Müdürü bulunmasına rağmen diğer 22 hal müdürü asli kadrolarının dışında görevlendirme usulü ile çalıştırılmaktadır. Ayrıca hal içi ve hal dışı denetimlerin yapılmasında büyük önem arz eden Hal Zabitasının da yetersiz kalması, istenilen verimin alınamamasına neden olmaktadır. Toptancı Hallerimizde kadrosuzluk nedeniyle görev yapan personele, yürüttükleri görevleri gereği bu kadroların tahsis edilmesi olumlu neticeler sağlayacaktır.
7. Toptancı Hallerimizde görev yapan hal personeli zor koşullarda çalışmalarını sebebiyle, personel açısından tercih edilen bir yer konumunda değildir. Toptancı hal bünyesinde çalışmayı teşvik etmek açısından hal personeline, geliri hal bütçesinden karşılanmak üzere yıllık 1-2 maaşları tutarında ikramiye verilmesi, çalışma verimi açısından olumlu etki yaratabilir.

Nakliyeciler Açısından; Toptancı Hallerde işlenen yaş sebze ve meyveler ya ambar sahiplerine ait araçlarla ya da bu amaçla işletilen kooperatif ve şahıs kamyonları ile nakledilmektedir.

Toptancı Hallerimizde üretilen ürünlerin nakliye sırasında karşılaştığı sorunların başında;

1. Ürün bedelleri üzerine yansıtılan nakliye bedelleri ile yaş sebze ve meyveyi taşıyan kamyonların kapalı ve soğuk hava sistemine (intercooling) sahip olmayan açık araçlarla taşınması gelmektedir. Yurtdışına yapılan yaş sebze ve meyve nakliyesinde uluslararası taşıma sistemine sahip kapalı ve soğuk hava sistemli araçlarla ürünlerin nakliyesinin yapılmasına karşın, yurt içi taşımalarında bu özelliklere sahip araçlarla taşıma yapılmamaktadır. Bölgenin yaz aylarında çok sıcak olmasından dolayı bozulma, kış aylarında ise soğuk bölgelere ürün taşınması sırasında donma olayları ile karşılaşmaktadır. Oysa tüketicinin sağlığı açısından taşımacılıkta kullanılan araçlarda kapalı kasa ve soğuk hava sistemlerine sahip araçlarla nakliyenin yapılması zorunluluk arz etmektedir.

- 2- Yaş sebze ve meyvenin kayıt altına alınması ile tüketici bölgelerimizdeki insanlarımızın nakliye girdileri nedeniyle daha pahalıya tüketmek zorunda kaldığı yaş sebze ve meyvede; ürününü toptancı hal müdürlüğünden aldığını belgeleyen ve bu ürünü nihai tüketici toptancı haline götüren ve fatura ve makbuzlarını hal müdürlerine onaylattıran nakliye sahiplerine devletçe belirli oranda mazot desteği veya KDV muafiyeti kazandırılabilir.

İhracatçılar Açısından: Toptancı Hallerde üreticinin malının gerçek değeri ancak ihracatla mümkün olmakta, dolayısıyla ihracatçılarımız toptancı hallerimizin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Nitekim Bölgede yaş sebze ve meyve üretiminin iç talepten daha fazla ve ihracatının az olduğu dönemlerde ürünün, gerçek değerinin altında işlem görmesinden üretici büyük zarar görmektedir.

Belediye sınırları ve mücavir alanları içerisindeki toptancı hallerde faaliyet gösteren ihracatçılarımızın karşılaştıkları sorunlar içerisinde;

1. Toptancı Hallerde ilaç kalıntısını araştırarak analiz laboratuvarlarının birkaç hal dışında bulunmaması ve ihracatçıya yönelik yeterince ardiyenin olmayışı gelmektedir. Toptancı Hallerimizde maliyetin yüksek olması itibarıyla ilaç kalıntısını araştırarak analiz laboratuvarları bulunmamaktadır. Bu tür analiz laboratuvarlarının en az ilçe düzeyinde yapımının zorunlu kılınması, maddi imkânsızlık nedeniyle yapamayan belediyelerimize ise uzun vadeli kredi desteğinin sağlanarak sözkonusu laboratuvarların kurdurulması sağlanabilir.
2. Mevcut yasalarımız ihracatçılarımıza birçok haklar vermesine rağmen bazı ihracat sahipleri; o yerde Belediyelere ait toptancı hal tesisi olmasına rağmen ürünü toptancı hal dışından alma yoluna gitmektedirler. Bu nedenle toptancı hal tesisi bulunan Belediye sınırları ve mücavir alanlar içerisinde malın toptancı hal içerisinden alınması zorunlu hale getirilmelidir.
3. Toptancı Hal içerisindeki bazı ihracatçıların, komisyonculardan aldığı malların karşılığında fatura talep etmemeleri önemli vergi kayıplarına yol açmaktadır. Toptancı hallerden alınan mallara ihracatçıları fatura ibraz etme zorunluluğu getirilmesi gerekmektedir.

Tüketiciler Açısından; Toptancı Hallerdeki işlenen ürünler, son aşamasında tüketicilerle buluşur. Günümüzde tüketici bilinci giderek güçlenmekte, buna paralel olarak çıkarılan kanunlar çerçevesinde tüm il ve ilçe merkezlerinde kamu bünyesinde Tüketici Haklarının korunmasına yönelik hakem heyetleri oluşturulmaktadır. Tüketiciler için yaş sebze ve meyvenin önemi, üreticinin ürünlerde kullandıkları hormon ve ilaç kalıntıları ile doğrudan ilişkilidir. Oysa Toptancı Hallerde Kurulu bulunan Hakem Heyetlerinde tüketici haklarını temsilen birer üye bulunmaktadır. Bu nedenle Tarım Bakanlığına bağlı il ve ilçelerde kurulu bulunan Tarım Müdürlüklerince çiftçilerimiz; yaş sebze ve meyvelerde kullanılan hormon ve tarımsal ilaçlar konusunda bilgilendirilmeli, analiz laboratuvarlarında insan sağlığını etkileyen oranlarda hormon ve ilaç kalıntısı tespiti edilmesi halinde bu ürünler tüketime sunulmamalıdır. Ayrıca analiz laboratuvarı olmayan yerlerde, hormon ve ilaçların kullanım dönemi Tarım Bakanlığı görevlilerince takip edilmelidir.

ÖZ

Bu çalışma ile Toptancı hal sisteminin üstün yönleri ve eksik yanlarının, Antalya Yaş Sebze-Meyve Hal'inin işleyişi örnek alınarak incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yasal mevzuatın değerlendirilmesinin yanında, uygulamada karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesine çalışılmıştır. Ayrıca, Antalya ili Toptancı Halindeki üreticiler, komisyoncular ve tüccarlarla yapılan anket çalışmalarından elde edilen bazı verilerin kullanılmasıyla sistemin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgularla, Toptancı hallerine ilişkin yasal düzenlemelerin ve özellikle 1998 yılında çıkarılan 4367 sayılı yasanın etkileri ölçülmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler:Yaş sebze ve meyve pazarlaması, Toptancı Halleri, Antalya

Evaluation of Turkish Whole Sale Marketing System of Fresh Vegetable and Fruit: The Case of Antalya Metropolitan Municipality Whole Sale Market

ABSTRACT

The aim of this paper was to investigate the advantages and disadvantages of whole sale marketing system in the case of whole sale market of fresh vegetable and fruit crops in Antalya province of Turkey. In the study, besides evaluation of legislations, suggestions to solve problems faced in practice were made. Additionally, evaluation of marketing system was aimed by means of data obtained from survey which was conducted with farmers, brokers and merchants. The legal arrangements of wholesaler circumstances and especially the impacts of 4367 numbered law, which came into effect in 1998 have been tried to estimate with the findings derived from the study.

Key Words: Marketing of Fresh Vegetable and Fruit, Whole Sale Markets, Antalya

İÇİNDEKİLER

ÇİZELGELER DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi	1
1.2. Araştırmanın Önemi	2
1.3. Araştırmanın Amacı	3
1.4. Araştırmanın Kapsamı	3
2. MATERYAL VE YÖNTEM	4
2.1. Materyal	4
2.2. Yöntem	4
2.2.1. Deneklerin Seçilmesinde İzlenen Yöntem	4
2.2.2. Verilerin Toplanması Sırasında İzlenen Yöntem	4
2.2.3. Verilerin Analizi Sırasında İzlenen Yöntem	5
3. ARAŞTIRMA BULGULARI	6
3.1. Tarım Sektörü	6
3.2. Tarımsal Üretim	8
3.2.1. Yaş Sebze ve Meyve Üretimi	12
3.2.1.1 Antalya İli Yaş Sebze ve Meyve Üretimi	17
3.2.2. Örtüaltı Yetiştiriciliği	19
3.3. Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti	
3.3.1. Dünya'da ve Türkiye'de Yaş Sebze ve Meyve Dış Ticareti	24
3.3.1.1. Türkiye'nin Yaş Sebze ve Meyve Dış Ticareti	26
3.3.1.1.1. Antalya İli Yaş Sebze ve Meyve Dış Ticareti	36
3.4. Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Oranları	40
3.5. Türkiye'de Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Politikaları ve Pazarlama Sistemi	45
3.5.1. Günümüze Kadar İzlenen Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Politikaları	45
3.5.1.1. Toptancı Hal Mevzuatı	46
3.5.2. Günümüzde Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Sistemi ve Toptancı Halleri	47
3.6. Antalya İli Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinin Yapısı	57
3.6.1. Fiziki Altyapı	57
3.6.2. Kurumsal Altyapı	58
3.6.2.1. Toptancı Hal Teşkilatı	58
3.6.2.1.1. Toptancı Hal Teşkilatı Birimleri	59
3.6.2.1.2. Üreticiler (Müstahsiller)	62
3.6.2.1.3. Komisyoncular	63
3.6.2.1.4. Tüccarlar	63
3.6.2.1.5. Örgütler (Halde Örgütlenme)	64
3.7. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali İşlem Hacmi ve Fiyatın Oluşumu	66
3.8. Antalya İli Toptancı Hali İşleyişi	71
3.9. Antalya İli Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal Sisteminin Üretici, Komisyoncu ve Tüccarlar Açısından Değerlendirilmesi	72
3.9.1. İncelenen İşletmelerin Genel Özellikleri	72
3.9.2. Üreticiler Açısından Değerlendirme	76
3.9.3. Komisyoncular Açısından Değerlendirme	78
3.9.4. Tüccarlar Açısından Değerlendirme	83

3.10. Yaş Meyve ve Sebze Üretim Ve Pazarlanmasında Kooperatifler İle Üretici Birliklerinin Rolünün Değerlendirilmesi	87
3.10.1. Türkiye’de Kooperatifler ve Üretici Birlikleri	87
3.10.1.1. Kooperatifler	87
3.10.1.2. Üretici Birlikleri	88
3.10.2. Değerlendirme	89
3.11. Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Yapısındaki Son Mevzuat Düzenlemelerinin ve Çalışmalarının Değerlendirilmesi	91
4. SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	98
4.1. Sorunlar	98
4.2. Çözüm Önerileri	100
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	107

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1. Çizelge 1. GSYİH’da Sektör Payları (%)	6
Çizelge 2. GSMH ve Sektörel Büyüme Hızları (1987 fiyatlarıyla)	7
Çizelge 3. Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı (1980-2005)	8
Çizelge 4. Türkiye Genelinde Arazi Kullanma Şekillerinin Kabiliyet Sınıflarına Dağılımı (2005)	10
Çizelge 5. Türkiye’de Tarımsal Üretim 2005 (bin YTL) 1998 yılı fiyatlarıyla	11
Çizelge 6. Dünyada ve Türkiye’de Sebze Üretimi (milyon ton) ve Alanı (bin ha)	12
Çizelge 7. Dünyada ve Türkiye’de Meyve Üretimi (milyon ton) ve Alanı (bin ha)	14
Çizelge 8. Dünya Meyve Üretimi 2005	15
Çizelge 9. Çeşitler İtibariyle Dünya’da ve Türkiye’de Meyve Üretimi (Bin Ton) (2005)	16
Çizelge 10. Bölgelere Göre Türkiye’de Meyve Üretimi 2004	17
Çizelge 11. Antalya İlinde Sebze Ekilen Alan (da) ve Üretim Miktarı (ton)	18
Çizelge 12. Türkiye ve Antalya İli’nde 2005 Yılı İtibariyle Turunçgil Üretim Miktarı ve Dağılımı	19
Çizelge 13. Seçilmiş Ürünler İçin Antalya Örtü Altı Sebze Üretimi (Ton)	20
Çizelge 14. Türkiye ve Antalya’da Örtüaltı Alanların Dağılımı (2005)	21
Çizelge 15. Türkiye Örtü Altı Tarımsal Üretiminde Antalya'nın Payı (%)	22
Çizelge 16. Toplam Dış Ticaret ve Tarımsal Veriler (1970-2006) milyon \$	23
Çizelge 17. Dünya’da ve Türkiye’de Sebze İhracat miktarı (ton) ve değeri (1000\$),1993=100	25
Çizelge 18. Dünya’da ve Türkiye’de Meyve İhracat miktarı (ton) ve değeri (1000\$),1993=100	26
Çizelge 19. Son Beş Yılda Türkiye’nin Önemli Türler İtibariyle Yaş Sebze Dışsatımı	28
Çizelge 20. Türkiye Geneli Yaş Sebze ve Meyve ve Narenciye İhracat Kayıtları	29
Çizelge 21. Türkiye’de En Fazla İhracatı Yapılan Narenciye ve Yaş Meyve İhracat Rakamları	29
Çizelge 22. Türkiye Meyve İhracatında Temel Alıcılar İtibariyle İlk On Ülke	30
Çizelge 23. Son Beş Yılda Türkiye’nin Önemli Türler İtibariyle Yaş Meyve Dışsatımı	31
Çizelge 24. Türkiye ve Antalya Yaş Meyve ve Sebze Üretim ve İhracatı Miktarları (1000 ton), İhracat Değeri (1000 \$) 2005	36
Çizelge 25. Türkiye ve Antalya’nın Meyve ve Sebze Tarımsal Dışsatım Değerleri (1000 \$)	37
Çizelge 26. Antalya’nın Önemli Türler İtibariyle Yaş Meyve Dışsatımı (1000 \$)	38
Çizelge 27. 2005 Yılı İtibariyle Türkiye ve Antalya İli Yaş Meyve ve Sebze İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı	39
Çizelge 28. Antalya İli Merkez ve İlçelerinin 2000–2005 Yıllarına Ait Toptancı Hallere Giren Yaş Sebze-Meyve İle İhracatına Ait İstatistikî Bilgiler	39
Çizelge 29. 2000–2005 Yılı İtibariyle Türkiye’de Sebze Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)	41
Çizelge 30. 2000–2005 Yılı İtibariyle Türkiye’de Meyve Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)	42
Çizelge 31. 2000–2005 Yılı İtibariyle Antalya’da Sebze Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)	43
Çizelge 32. 2000–2005 Yılı İtibariyle Antalya’da Meyve Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)	44
Çizelge 33. Antalya İlçelerinde Bulunan Soğuk Hava Deposu Adedi ve Kapasiteleri	62
Çizelge 34. 2000 Yılı İtibariyle Antalya Büyükşehir Belediyesi Hali Aylık İşlem Hacmi	70
Çizelge 35. İşletmelerde Arazi Mülkiyet Durumu (da) ve Oransal Dağılımı	73

Çizelge 36. İşletmelerde Ürünlerin Ortalama Ekim Alanları ve Oransal Dağılımı	73
Çizelge 37. İncelenen İşletmelerde Ortalama Sebze Ekim Alanları ve Oransal Dağılımı	74
Çizelge 38. İncelenen İşletmelerde Ürünler İtibariyle Cam Sera Alanları(da)	74
Çizelge 39. İncelenen İşletmelerde Ürünler İtibariyle Ortalama Plastik Sera Alanları (da)	75
Çizelge 40. İncelenen İşletmelerde Ürünler İtibariyle Ortalama Tarla Sebze Alanları (da)	75
Çizelge 41. İncelenen İşletmelerde Bazı Üretici Özellikleri	76
Çizelge 42. Üreticilerin Tercih ve Görüşleri	77
Çizelge 43. Ankete Katılan Üreticilerin Avans Alma Nedenleri ve Dağılımı (%)	78
Çizelge 44. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal İçerisindeki Komisyoncu Deneyim Süresi	79
Çizelge 45. Toptancı Hal İçerisindeki Komisyoncuların Ürün Temin Yerleri ve Dağılımı (%)	80
Çizelge 46. Komisyoncuların Çalıştıkları Üreticilere Avans Verme Nedenleri ve Dağılımı (%)	80
Çizelge 47. Komisyonculara Göre Ürün Satışında Etkili Olan Kişiler ve Dağılımları (%)	81
Çizelge 48. Komisyonculara Göre Ürün Fiyatını Etkileyen Etmenler ve Dağılımı (%)	82
Çizelge 49. Komisyonculara Göre Kayıt Dışı İşlemlerin Nedenleri ve Dağılımı (%)	82
Çizelge 50. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali İçerisindeki Tüccarların Deneyim Süresi	83
Çizelge 51. Toptancı Haldeki Tüccarların İç Ticaret Oranı (%)	84
Çizelge 52. Toptancı Halindeki Tüccarlara Göre Ürünlerin Satılmama Nedenleri ve Dağılımı (%)	84
Çizelge 54. Toptancı Haldeki Tüccarların Çalıştıkları Üreticilere Avans Verme Nedenleri ve Dağılımı (%)	85
Çizelge 53. Toptancı Haldeki Tüccarların Ürün Satış Yerleri ve Dağılımı (%)	85
Çizelge 55. Toptancı Haldeki Tüccarların Alıcıyı Bulma Yolları ve Dağılımı (%)	86
Çizelge 56. Toptancı Halindeki Tüccarların Alıcı ile Anlaşma Yapma Nedenleri	86

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Sebze Türlerine Göre Üretim Oranları	13
Şekil 2. Meyve Türlerine Göre Üretim Oranları	14
Şekil 3. EUREPGAP Protokolünde Yer Alan ve Ülkemizde Yaygın Olarak Yetiştirilen Bazı Türler	33
Şekil 4. Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Kanalları	52

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

Antalya ili, ekolojik koşulların tarıma elverişliliği nedeniyle hem açık, hem de örtü altı meyve ve sebze yetiştiriciliğine oldukça uygundur. Nitekim Bölgede meyve ve sebze üretimi, geniş bir üretici kesimin faaliyet alanını ve geçim kaynağını oluşturmaktadır. Ancak, yaş meyve ve sebzelerin çabuk bozulabilir ve ağırlıklarına göre büyük hacimli olmaları, depolama olanaklarının sınırlılığı, hazır ve uygun dış pazarın istenildiği anda bulunamaması gibi üretim ve pazarlama aşamalarındaki sorunlar; hem üreticiyi, hem de devleti çok yönlü teknik ve ekonomik tedbirlerle donatmayı ve bu yönde geniş tedbirler almayı zorunlu kılmaktadır (Güneş, 1982).

Ülkemizde, çeşitli tarım ürünlerine yönelik müdahale şekillerine rastlanırken, yaş meyve ve sebze üretimine ait özel bir destek bulunmamaktadır. Yaş meyve ve sebze üretim ve pazarlamasına ait böyle bir desteklemenin olmaması ise bölgede de değişen pazarlama kanalları ve satış şekillerini oluşturmaktadır. Nitekim bölge üreticisi ürününü, direkt olarak tüketiciye pazarlayabildiği gibi, yöredeki tüccara ve tüketim merkezlerindeki komisyonculara da pazarlayabilmektedir.

Toptancı Hallerin yaş meyve ve sebzelerin toptan alım satımında özel bir yeri vardır. Ülkemiz yaş meyve ve sebze pazarlamasında, Toptancı Halleri ve bu hallerde görev yapan komisyoncular, tüketim merkezleri komisyoncuları ile semt pazarlarına ve dışsatımcıya mal temin eden tüccarlar oldukça etkindir (DPT (b), 1984 ve Güneş,1990). Toptancılar faaliyet gösterdikleri bölgelerde tüketicilerin gereksinimlerini bilmekte, buna göre tüketici taleplerini perakendecilere sunmakta, dolayısıyla toplam pazarlama masraflarını azaltmaktadırlar. Ayrıca, toptancılar çok fazla sayıda üretici ve toplayıcı ile görüşerek gerekli malları satın alabilir ve perakendeciye daha ucuz mal satabilirler. Diğer taraftan, üretici çok sayıda alıcı ile görüşmek zorunda kalmayacağından, toptancının üretici ile karşılaşması pazarlama masraflarını azaltmaktadır. Toptancılar, gerek üreticileri ve gerekse perakendecileri kredi vererek, kredili satışlar yaparak, ürünü zamanında satın alarak, finanse ederek de pazarlamayı kolaylaştırırlar. Yine toptancılar ürünleri depolayarak pazarlamada zaman faydasını yaratırlar (Güneş, 1996).

Erkal ve arkadaşlarının 1991 yılında yaptıkları bir araştırmaya göre, toptan satılan yaş meyve ve sebze miktarının %13-42'sinin Toptancı Hallerinde komisyoncular veya az sayıda kooperatifler aracılığı ile pazarlandığı belirlenmiştir. Adana ve İçel illerinde yapılan bir başka araştırmada, üretilen ürünün % 17,29'unun aracı ve üretici yoluyla Toptancı Hal'e uğrayarak pazarlandığı ortaya konulmuştur (Güneş ve ark., 1986). Ege, Marmara ve Akdeniz tarım bölgelerinde hem açıkta, hem de örtüaltı sebze yetiştiriciliği yapan işletmeleri kapsayan bir araştırmaya göre ise bu oranın sebzeler için % 75,7'ye ulaştığı saptanmıştır (Erkal ve ark., 1987). Ege ve Marmara Bölgelerinde, sadece açıkta sebze üreten işletmeler düzeyinde yapılan bir diğer araştırmaya göre sebzelerin % 66,4'ü Hal organizasyonu ile pazarlanmaktadır (Yücel, 1987). Yine yapılan çeşitli yerel araştırmalarda özellikle sebzelerin büyük bölümünün yaş meyve ve sebze Toptancı Hallerinde pazarlandığı tespit edilmiştir (Özcan ve ark.,1997).

Yine ürünlere göre değişmekle beraber, sadece örtüaltı sebze üretiminin % 34-60 kadarının Toptancı Hallerinden geçerek pazarlandığı, Pezikoğlu ve Ergun tarafından 1997 yılında yapılan bir araştırmada belirlenmiştir. Olgun tarafından yapılan başka bir araştırmada şehir nüfusunun artmasıyla 1960 yılında çıkarılan Hal yasasının günümüzde yetersiz kaldığı ifade edilmektedir. Araştırmada, büyük şehirlerde hemen her gün kurulan ve yeterince denetlenemeyen semt pazarları nedeniyle toptancı hale giren ürünlerde azalmalar gözlemlendiği vurgulanmıştır (Olgun, 1994). Nitekim bu araştırmada da, 2000 yılı itibarıyla Antalya ilinde üretilen yaş meyve ve sebzelerin ancak % 16,7'sinin, merkez ilçede üretilen meyve ve sebzelerin ise % 81,7'sinin Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde pazarlandığı belirlenmiştir.

Ülkemizde yaş sebze ve meyve pazarlamacılığı, ilk olarak 12 Eylül 1960 tarih ve 80 sayılı Toptancı Halleri Sureti İdaresi Hakkında Kanun ile düzenlenmiş olup, yasaya göre Belediyelerce yürütülmüştür

(Anonim(a), 1960). 80 sayılı kanun 10 temel ve 2 geçici maddeden oluşmaktadır. Söz konusu kanuna göre Halde toptan satışlar, kooperatif veya kooperatif birlikleri, üreticiler ve komisyoncular tarafından yapılabilmekte, ancak bunların birbirlerinden mal alıp satmaları yasaktır. Kanunla, Haldeki yerlerin önceliklere tabi olarak kimlere ve nasıl tahsis olunacağı, kendilerine tahsisi yapılanlarla, çalışanların ve diğer şahısların ne gibi özellikler taşıyacakları, satış işlemlerinin nasıl yapılacağı, üreticinin ve halden mal alanların hak ve çıkarlarının nasıl korunacağını, belediye meclislerince kabul edilecek yönetmelikler ile tespiti hükümleştirilmiştir.

Yasadaki, ürünlerin kalitesi, standardizasyonu, depo ve koruma koşulları, fiyat belirlemesi gibi bir çok konudaki eksiklikler, 27 Haziran 1995 tarihli 22326 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmündeki Kararname” (Anonim(b),1995). ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Haller Yasası olarak bilinen 14 Haziran 1998 tarih ve 23372 sayılı Resmi Gazeteyle yürürlüğe giren 4367 sayılı kanun ise (Anonim(c),1998), aslında 552 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin üç yıl sonra biraz değiştirilmiş halidir. 6 kısım ve 31 maddeden oluşan 552 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, yaş sebze ve meyvelerin alım satımı, Toptancı Halleri ve pazar yerlerinin kuruluşu, işleyişi, yönetimi ve denetimine ait ilkelerle, ilgili bakanlıklarla, belediyelerin bu konularla ilgili görev ve yetkilerini kapsamaktadır.

4367 sayılı Hal Kanununda esas olarak, yaş sebze ve meyve alanındaki vergi kaçakçılığının önlenmesi amaçlanmıştır. Yasada da belirtildiği gibi, yapılan denetim sonuçlarına göre Bakanlıkça verilecek talimatlara belediyeler uymak zorundadır. Sektördeki kaçağı önlemek üzere, Bakanlık nezaretinde düzenlenecek denetim örgütü, kentlerin giriş ve çıkışlarında yaş sebze ve meyve taşıyan araçları kontrol edecek, yine Bakanlığın denetiminde Hal Hakem Kurulları oluşturulacak, hallerde ortaya çıkan uyuşmazlıklar bu kurullarda giderilecek, sebze ve meyve kontrolüyle ilgili özel bir Zabıta Birimi oluşturulacak, sadece Üretici Birliklerinden satın alınarak perakende satışa sunulduğu belgelenen ürünlerin, halden geçirilme zorunluluğu olmayacaktır.

Anlaşılabileceği üzere, “Üreticilerin, tüketicilerin, yaş sebze ve meyve ticaretini meslek edinenlerin çıkarlarını eşit ve dengeli şekilde korumak” (Anonim (d), 1998) amacını taşıyan yasa, hallerin altyapısının güçlendirilmesinden, denetimlerin yoğunlaştırılmasına, kurallara uymayanlara yönelik yaptırımların artırılmasına kadar, bir bütün olarak kayıtlı ekonomiyi özendirmeye yönelik bir dizi önlem içermektedir. Ancak, Ülkemizde halen 32 milyon ton dolayında bulunan yaş sebze ve meyve üretiminin, yaklaşık üçte birlik bir bölümü Toptancı Hallere girmekte ve “yasal ticaret” kapsamında değerlendirilmektedir (Para Dergisi, 1998). Tüm bunlar ise Toptancı Halleri ve Hallerle ilgili yasaların çıkarılıp eksiksiz uygulanmasının, Ülkemiz yaş sebze ve meyve üretim-pazarlama politikaları için son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Bilindiği gibi 1960 yılından itibaren, 80 sayılı yasa çerçevesinde yürütülen yaş meyve ve sebze pazarlama sistemimiz halen etkin bir yapıya sahip olamamıştır. Üretilen yaş meyve ve sebzelerin büyük bölümü yasal zorunluluklara rağmen Toptancı Hallerden geçmeden pazarlanabilmektedir. Toptancı Hallerindeki pazarlama yapısı ise üretici ve tüketiciden çok, aracıya hizmet vermekte ve rasyonel bir yapıya ulaşmamaktadır. Nitekim Kaptangil (1980) tarafından yapılan bir araştırmada, toptancı hallerinde yapılması gereken satışların % 85’inin hal dışında yapıldığı ve komisyoncuların kendi hesabına mal alıp sattıkları saptanmış, üreticinin eline tüketicinin ödediği bedelin ancak 1/3’ünün geçtiği belirlenmiştir. Adana ve İçel illerinde yapılan diğer bir araştırmada ise üretilen yaş meyve ve sebzelerin % 62,82’sinin Toptancı Hallerine uğramadan pazarlandığı belirlenmiştir (Güneş ve ark., 1986). Mersin’de yapılan bir başka araştırmada da örtüaltı sebze yetiştiricilerinin, pazarlama ile ilgili en önemli sorunlarının % 81,6’sının Toptancı Halleri pazarlama yapısından, % 70,6’sının komisyonculardan kaynaklandığını tespit edilmiştir (Hatırlı ve Yurdakul, 1992).

Sonuç olarak Ülkemiz halen, yaş meyve ve sebzede önemli bir potansiyele sahipken pazar ve pazarlama olanakları yeterli olmadığından, iç ve dış pazarlarda etkin olamamakta, dolayısıyla yetiştiricilikte sağlanan olumlu gelişmeler, söz konusu pazarlara yansıtılamamaktadır.

Bu nedenle, bu çalışmada Ülkemiz ekonomisinde önemli yer tutan yaş meyve ve sebze ürünlerinin Antalya ili Toptancı Halindeki pazarlaması ve Hal Kanununun uygulanışı, uygulamadaki eksiklikler ve karşılaşılan sorunlar incelenmiştir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Antalya ili, turizm merkezi olması yanında üretimdeki çeşitliliği ile de Türkiye'nin önde gelen illerindedir. Antalya iline ülkenin çeşitli yörelerinden sürekli göç, özellikle sahil kısımlarındaki toprağın pahalı bir üretim faktörü olmasına neden olmuş, bu da üreticileri entansif tarıma zorunlu kılmıştır. Nitekim, ilde turunçgil üretiminin yanında örtüaltı tarımı giderek artmaktadır. Diğer taraftan Antalya'ya olan göç ve ilin turizme açık olması, gıda maddeleri iç talebinde önemli artışlar oluşturmuştur.

İlde yapılan söz konusu üretimin önemli bir kısmı iç ve dış pazara yönelik olmasına rağmen pazarlamada büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. İlde yaş meyve ve sebze fiyatlarının oluşumu, bir kısmının ambalajlanması ve diğer bölgelere dağıtımı gibi pazarlama hizmetleri Toptancı Hal'inde gerçekleştirilmekte, ancak Hal Yasası'nın uygulanmasında halen birçok sorunla karşılaşmaktadır.

Bu nedenle çalışmanın esas amacını, yaş meyve ve sebze Toptancı Halleri ile ilgili yasal düzenlemelerin, Toptancı Hallerinde ve özellikle Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali işleyişi üzerine olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesi olmuştur.

1.4. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmada;

- Ülkemiz yaş meyve ve sebze üretim ve pazarlamasına ilişkin yasal düzenlemeler kapsam ve içerik bakımından incelenmiş,
- 14 Haziran 1998 tarihinde çıkan yasa ile, söz konusu tarihten sonra yönetmelik ve uygulamalarda yapılan değişiklikler değerlendirilmiş,
- Seçilen ürünlerin (domates, salatalık, biber, patlıcan) yasa öncesi ve sonrası pazarlama kanallarında ortaya çıkan değişimler ortaya konulmuş,
- Üreticinin, söz konusu yasadaki değişikliklere adaptasyonu araştırılmış,
- Üreticinin yeni yasal düzenlemelere göre üretim kararlarında ve pazarlama kanallarında karşılaştıkları sorunlar belirlenmiş,
- Antalya ili Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde görev yapan farklı nitelikteki aracılardan yasadaki değişikliklere karşı olumlu ve olumsuz görüşleri saptanmış,
- Yaş meyve ve sebze pazarlama mekanizmasında önemli bir yeri olan tüccarların yasadan önce ve sonra karşılaştıkları sorunlar tartışılmış,
- Konuyla ilgisi olan kurumlar, dernekler ve odaların şimdiye kadar yapılan yaş meyve ve sebze pazarlamasına yönelik Hal yasası ile ilgili görüşleri tespit edilmiş,
- Antalya ili yaş meyve ve sebze pazarlama etkinliğinin artırılmasına yönelik öneriler geliştirilmiş,
- Sektörle ilgili karar alıcılara, araştırmacılara, yayımcılara ve literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1 Materyal

Araştırmanın materyalini, Antalya İli Toptancı Hali'ndeki üretici, komisyoncu ve tüccarlarla yapılan anket çalışmalarından toplanan verilerle, Hal'in işleyişi ile ilgili kişi ve kuruluşların, dernek ve odaların, yazılı yada sözlü görüşleri oluşturmaktadır. Çalışmada, kapsam gereği üretici, komisyoncu ve tüccar görüşlerini ayrı ayrı belirleyebilmek amacıyla üç ayrı anket formu hazırlanmış ve uygulanmıştır. Dolayısıyla, araştırma ile ilgili temel veriler daha çok anketlerden derlenmiştir Ayrıca, konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan ve ikincil verilerden de yararlanılmıştır.

2.2. Yöntem

2.2.1. Deneklerin Seçilmesinde İzlenen Yöntem

Araştırma konusu Toptancı Hal sisteminin değerlendirilmesi olduğundan, konunun işlem hacmi ve aracı sayısı bakımından ihmal edilemeyecek nitelikte olan Antalya İli Büyük Şehir Belediyesi Toptancı Hali özelinde ele alınması kararlaştırılmıştır.

Antalya İli Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinden Merkez ilçedeki üreticilerin yanı sıra Serik ilçesindeki üreticiler de yararlanmaktadırlar. Bu nedenle, üreticilerin seçiminde araştırma alanı olarak Merkez ilçe ve Serik ilçesi alınmıştır. Ayrıca çalışmanın daha çok hal sisteminin değerlendirmesine yönelik olması nedeniyle ürün bazında çalışılmamıştır. Bununla birlikte yörede sera sebzeçiliğinin daha yoğun olması nedeniyle de genel olarak sera sebze üreten işletmecilerle tesadüfi olarak görüşülmüştür. Görüşülen işletme sayısının belirlenmesinde işletmelerin sahip oldukları sera varlığı esas alınmış ve basit tesadüfi örnekleme yöntemi uygulanmıştır.

Araştırmada üreticiler ile ilgili örneklemede basit tesadüfi örnekleme yöntemi uygulanarak, % 5 sapma ve % 95 güvenle 128 örnek işletme seçilmesi gerektiği hesaplanmıştır. Örnek işletmeler tesadüfi olarak seçilerek arazi çalışmaları yapılmıştır.

Çalışma üreticilere ilave olarak Antalya Büyükşehir Belediyesi Yaş Meyve ve Sebze Toptancı Halinde faaliyette bulunan komisyoncular ve tüccarlarla da yürütülmüştür. Çalışmada görüşülen komisyoncu ve tüccarların seçimi, tesadüfi olarak yapılmakla birlikte, görüşülen komisyoncu ve tüccar sayısının tespitinde herhangi bir olasılıklı örnekleme yöntemi kullanılmamıştır. Antalya Büyükşehir Yaş Meyve ve Sebze Toptancı Halinde faaliyette bulunan 144 komisyoncunun % 36'sını oluşturan 52 kişilik bir örnek ile, 74 tüccardan ise % 51'ini oluşturan 38 kişilik bir örnekle çalışılması yeterli görülmüştür.

2.2.2. Verilerin Toplanması Sırasında İzlenen Yöntem

Araştırmaya başlarken, öncelikle amaca göre hangi bilgilerin toplanması gerektiği ve bu verileri toplarken nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği belirlenmiştir. Öncelikle Antalya İli Büyük Şehir Belediyesi Toptancı Halinin yapısı ve işleyişinin ortaya konulması, komisyoncu ve tüccar sayılarının belirlenmesi amacıyla gerekli doküman toplanmış ve ilgili kişiler ziyaret edilerek konu tartışılmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi araştırmada kullanılan veriler üretici, komisyoncu ve tüccarlara yönelik hazırlanan üç ayrı grup anketin uygulanması ile elde edilmiştir. Anket çalışması yüz yüze görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Anketlerin uygulanması sırasında öncelikle çalışmanın amacı açıklanmış ve güven ortamının yaratılmasına özen gösterilmiştir. Deneklerin seçiminde gönüllülük esas alınmış ve bu konuda tereddüdü olanlar ile anket yapılmamıştır.

2.2.3. Verilerin Analizi Sırasında İzlenen Yöntem

Araştırmada, üretici, tüccar ve aracı anketlerinden elde edilen veri ve bilgiler değerlendirilmeden önce anket formları üzerinde gerekli hesaplama ve düzenlemeler yapılmış, daha sonra kodlanan veriler bilgisayara girilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde ise MS OFFICE EXCEL ve SPSS İstatistik Programlarından yararlanılmıştır.

Çalışma konusuyla ilgili ikincil verilerin ve anketlerden elde edilen birincil verilerin faktörler itibariyle karşılaştırma ve değerlendirilmesinde basit aritmetik ortalama ve yüzde hesapları, grafik, trend, indeks gibi çeşitli tekniklerden de yararlanılmıştır.

Üreticilerden sağlanan veriler işletme genişlik grupları, üreticilerin eğitim düzeyleri ve yaş grupları esas alınarak analiz edilmiş ve seracılık genişlik grupları itibariyle çizelgeler şeklinde sunulmuştur. İşletmeler sera genişliklerine göre küçük (0.1-2.0 da), orta (2.1-5.0 da) ve büyük (5.1 da ve üstü) olarak gruplandırılmıştır. Eğitim düzeyini ise mezun olunan okul belirlemektedir. Buna göre eğitim düzeyi grupları ilköğretim (ilkokul ve ortaokul mezunları), orta eğitim (lise mezunları) ve yüksek öğretim (meslek yüksek okulları dahil üniversite mezunları) şeklinde oluşmuştur. Okuryazar olmayan 2 üretici eğitim düzeyi ile ilgili istatistiki analizlerde kapsama alınmamıştır. Üreticiler yaşlarına göre ise genç (19-30 yaş), orta (31-40 yaş) ve ileri yaştakiler (41-60 yaş) olarak sınıflandırılmıştır.

Grupların oluşturulmasında kullanılan karakteristikler ile ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak analiz edilmiştir. İstatistiksel analizlerde kesikli değişkenler için Khi Kare, sürekli değişkenler için Varyans Analizi uygulanmıştır. Khi Kare analizi yapılırken bir hücredeki sıklık değerinin 5'ten az olmaması önem taşımaktadır. Bu koşulun sağlanmadığı durumlarda grupların birleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Varyans analizinin kullanılabilmesi ise değişkenlerin varyanslarının homojen olmasını gerektirmektedir. Çalışmada bu konu üzerinde de hassasiyetle durulmuştur.

3.ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Tarım Sektörü

Tarım sektörü, ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişmesinde önemli görevler üstlenmiş ve bu görevini günümüze kadar etkin bir şekilde sürdürmüş bir sektördür. Ancak, uzun yıllar Ülkemiz ekonomisinin temel unsuru olan tarım sektörünün, ekonomimizdeki azalan nispi payını, son yıllarda gelişme önceliği gösteren sanayi, ticaret ve hizmet sektörü almıştır (Çizelge 1). Her şeye rağmen GSYİH'nın yaklaşık %11'ini ve istihdamın yaklaşık % 29,5'ünü oluşturan tarım sektörü; beslenme ile doğrudan ilgisi, aktif nüfus ve istihdamdaki payının yüksek oluşu, milli gelire katkısı ve sanayi sektörüne sağladığı hammadde ve sermaye yanında, sağlıklı çevrenin oluşması ve korunması, ekolojik dengenin kurulması ve sürdürülebilirliği açısından, tüm ülke halkını ilgilendirmesi nedeniyle, ekonomik ve sosyal bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Ancak Çizelge 1'den de anlaşılacağı üzere gelişen ekonomilerde tarımın yeri giderek daralmaktadır. Diğer bir deyişle gayri safi milli hasılda tarımın öneminin, ülkenin iktisadi gelişme düzeyi ile ters orantılı olduğu ortadadır. Ülke ne kadar sanayileşirse, tarımın da milli gelire katkısı o derece azalmaktadır.

Çizelge 1. GSYİH'da Sektör Payları (%)

GSYİH	1986	1996	2005
Tarım	20,1	17,4	10,7
Sanayi	26,2	26,0	26,6
Hizmetler	53,7	56,6	62,7

Kaynak: http://devdata.worldbank.org/AAG/tur_aag.pdf. 5.01.08

Türkiye, ekolojik koşulları nedeniyle dünyada üretilen birçok meyve ve sebze çeşidinin yetiştirildiği önemli ülkelerden biridir. Dışsatımda büyük önem taşıyan yaş meyve ve sebze gibi tarımsal ürünlerin milli gelire olan katkısı tartışılmazdır. Ancak, üretim açısından birçok avantajlara sahip olmasına rağmen, Ülkemiz tarımının genel yapısından kaynaklanan ve pazarlamadan kaynaklanan sorunlar nedeniyle üreticilerin, ulusal gelirden istenilen payı alabildiğini söylemek zordur.

Öte yandan, Dünya Bankası verilerine göre ekonomimiz, 1995-2005 yılları arasında yıllık ortalama kişi başına % 1,5'luk GSMH artışıyla, dünyanın yükselen devleri olarak nitelendirilen Çin, Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika, Arjantin, Endonezya, Tayland ve Pakistan ile birlikte dünyanın gelişme potansiyeli en yüksek on pazarı arasında yer almaktadır (Doğan, 2006).

Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında, dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikaları ile önemli gelişmeler kaydetmiştir. GSMH'sı, yıllık ortalama olarak, 1980-1990 yılları arasında % 5.3, 1990-1995'te % 3.2 ve 1995-1997'de ise % 7.9 ile dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme gerçekleştirmiştir. 2001 yılında yaşanan kriz sonucunda % 9.5 oranında küçülen ekonomi, 2002 yılında önemli bir gelişme kaydederek %7.9 oranında büyümüştür. Bu büyüme trendi biraz azalmakla birlikte 2003 yılında da devam etmiş ve GSMH % 5.9 oranında büyümüştür. 2004'te ise ekonomi % 9.9 oranında büyüyerek, 1966 yılındaki % 12'lik büyümeden sonra en yüksek büyüme oranına ulaşmıştır (Doğan, 2006).

Çizelge 2. GSMH ve Sektörel Büyüme Hızları (1987 fiyatlarıyla)

Sektörler	1970	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GSMH	4,4	-2,8	9,4	8,0	6,3	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6
Tarım	2,8	1,1	6,8	2,0	3,9	-6,5	6,9	-2,5	2,0	5,6
Sanayi	1,3	-3,3	8,6	12,1	6,0	-7,5	9,4	7,8	9,4	6,5
Hizmetler	4,3	-3,7	10,3	6,3	8,9	-7,7	7,5	6,7	10,2	8,2

Kaynak, TÜİK, DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006)

Tarım sektörü katma değeri, 2005 yılında, % 5,6 sanayi ve hizmetler sektörü katma değerleri aynı yıl sırasıyla % 6,5 ve %8,2 oranında artmıştır (Çizelge 2). GSMH büyümesine 2005 yılında, tarım sektörünün 0,6, sanayi ve hizmetler sektörünün 1,9 ve 3,9'luk bir katkısı (puan olarak) bulunmaktadır (DPT, 2007).

Bilindiği gibi, toplumlar sosyal ve ekonomik bakımdan geliştikçe tarımın ekonomik kalkınmaya katkıları göreceli olarak azalmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, yapılan ampirik çalışmalar sonucunda, tarım ürünleri talebinin gelir ve fiyat esnekliğinin düşük olduğunun ortaya konulmasıdır. Ayrıca tarımdaki teknolojik gelişme, tarım dışı sektörlerde olduğundan daha yavaş, üretim periyodu ise daha uzundur. Ülkemizde halen iklim şartları tarımsal üretimi önemli ölçüde etkilemektedir. Tarım sektörü, gelişmiş ülkelerde GSYİH'da %2-4 paya sahiptir.

Bir ülkede nüfusun gelişme hızı, nüfus yoğunluğu, nüfusun yaş, cinsiyet ve istihdam içindeki payı ve sektörlerin toplam istihdamdan aldıkları pay, söz konusu ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin ölçümünde önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır (Bakan ve Paksoy, 2005).

Tarım sektörü, Türkiye'de en fazla istihdam olanağı yaratan sektördür. Toplam nüfus içerisinde %8,9'luk payı giderek azalmasına karşın, tarımda istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payı, 2005 yılında %29,5'dir (Çizelge 3). Ülke üretiminin yaklaşık %11'inin, istihdamın yaklaşık %30'u ile üretiliyor olması, tarımın önemini net olarak ortaya koymakla birlikte gelecekte de tarımda karşılaşacağımız en öncelikli sorunun istihdam olacağını vurgulamaktadır. Gelişmiş ülkelerde %2-%5 civarında olan tarımsal istihdamın ülkemizde yüksek düzeyde olması, gelir dağılımının düzensiz ve verimliliğin düşük olmasına yol açmakta aynı zamanda işgücü piyasasının etkinliğini sınırlamaktadır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Aktif Nüfusun Sektörel Dağılımı (1980-2005)

Yıllar	Aktif Nüfus (Bin kişi)				Dağılım (%)		
	T. Aktif N.	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	15.700	8.360	2.300	5.040	53,2	14,6	32,1
1985	16.700	8.246	2.620	5.834	49,4	15,7	34,9
1990	18.163	8.444	2.845	6.874	46,5	15,7	37,8
1995	20.587	9.080	3.295	8.212	44,1	16,0	39,9
1996	21.197	9.259	3.487	8.451	43,7	16,5	39,9
1997	21.205	8.837	3.715	8.653	41,7	17,5	40,8
1998	21.754	9.039	3.723	8.992	41,6	17,1	41,3
1999	22.048	8.856	3.783	9.409	40,2	17,2	42,7
2000	21.580	7.769	3.810	10.001	36,0	17,7	46,3
2001	21.524	8.089	3.774	9.661	37,6	17,5	44,9
2002	21.354	7.458	3.954	9.942	34,9	18,5	46,6
2003	21.146	7.165	3.846	10.135	33,9	18,2	47,9
2004	21.791	7.400	3.988	10.403	34,0	18,3	47,7
2005	22.046	6.493	4.284	11.269	29,5	19,4	51,1

Kaynak, DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), Nisan 2007

Türkiye ekonomisinde özellikle 1950'den sonra tarımda hızlı makineleşme ve pazara açılma olayı ile yaşanan iç piyasa genişlemesi, sanayi ve hizmetler sektöründe de yüksek oranlı büyümeye imkan vermiş ve aktif nüfusun yapısını tarım aleyhine değiştirmiştir. Tarımsal istihdam oranı 1980'de % 50,6, sanayi ve hizmetler sektörü istihdamı sırasıyla % 13,9 ve % 30,5'dir. Uzun yıllar aktif nüfus içerisinde mutlak üstünlüğü olan tarım sektörünün payı, ilk defa 1999 yılında (% 40,2), hizmetler sektöründeki istihdam oranınının (% 42,7) altında kalmış ve azalma giderek devam etmiştir (Çizelge 3).

Tarım sektörü, emek yoğun bir üretim şeklidir. Bugün dünyada, modern tarım işletmeleri, sanayi işletmelerine paralel olarak organizasyon ve istihdam yapısı içine girmektedir. Tarımda modernleşme, daha nitelikli ancak daha az sayıda iş gücü kullanımına yönelmektedir. Dünyadaki bu gidişata paralel olarak Türkiye'de de tarımda modernleşmenin ivme kazanması gerekmektedir.

3.2. Tarımsal Üretim

Türkiye arazi varlığı, toplam 77.899.700 ha'dır. Arazi kullanım türlerine göre ülke arazi varlığının % 36'sı işlenen tarım arazileri; % 27,6'sı çayır- mera, % 29,8'i orman ve fundalık arazileridir. Geriye kalan % 6,6'lık bölümünde yerleşim yerleri, ürün elde edilmeyen araziler ve su yüzeyleri yer alır (Çizelge 4).

Genel Tarım Sayımı (GTS) Köy Genel Bilgi Anketi sonuçlarına göre 2001 yılında ülkemizde tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazinin; % 66,47'si tarla, % 14,85'i nadas, % 9,79'u meyve ve diğer

uzun ömürlü bitkiler (kavaklık-söğütlük dahil), % 2,01'i sebze ve çiçek bahçeleri (örtüaltı dahil), % 2,30'u çayır, % 2,54'ü tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan, % 0,73'ü otlak, % 0,51'i koruluk ve orman (fundalık ve makilik dahil) arazisi olup % 0,80'i ise tarıma elverişsiz arazidir (DİE,GTS,2001).

Tarıma elverişli arazi, üzerinde ekim, dikim, bakım ve yetiştirme suretiyle, orman hariç, doğrudan doğruya doğal faktörlerle her çeşit bitki veya hayvan üretimine elverişli olan ve ıslah suretiyle üretime elverişli hale getirilen araziye denir. Tarım arazileri doğal özellikleri veya yapılan iyileştirmeler sonucu geliştirilen tarımsal üretim değeri ve ülke ihtiyaçları göz önünde bulundurularak; Mutlak Tarım Arazileri, Özel Ürün Arazileri, Dikili Tarım Arazileri ve Marjinal Tarım Arazileri olarak dört sınıfa ayrılmıştır (TKB,2007).

Birinci derecede önemli tarım arazileri, mutlak tarım arazileri olarak adlandırılır. Bu araziler orman ve fundalık arazileri hariç, I. ve II. sınıf araziler ile diğer sınıflardaki yeterli sulanan arazileri içine alır. İkinci derecede önemli tarım arazileri; orman ve fundalık araziler hariç, arazi kullanma kabiliyet sınıfı III olan arazileri kapsar. Üçüncü derecede önemli tarım arazileri; I., II. ve III. sınıftan başka sınıflarda yer alan tesis edilmiş bağ-bahçe ve özel ürün arazilerini içine alır. Dördüncü ve son sınıf araziler ise; diğer araziler adı altında toplanmaktadır. Bu sınıfa ise ilk üç tarım arazi sınıfı içerisine girmeyen araziler girmektedir (TKB,2007).

Çizelge 4. Türkiye Genelinde Arazi Kullanma Şekillerinin Kabiliyet Sınıflarına Dağılımı (2005)

Kullanma Şekli	Arazi Kullanma Kabiliyet Sınıfları (ha)				
	(I+II+III+IV)	(V+VI+VII)	(VIII)	Toplam	%
Tarım Arazileri	21.779.317	6.274.190	-	28.053.507	36,01
Kuru T. (Nadash)	11.671.270	3 348 098	-	15.019.368	19,28
Kuru T. (Nadassız)	4.612.730	1 623 150	-	6.235.880	8,01
Sulu Tarım	3.488.144	104 243	-	3.592.387	4,61
Yetersiz Sulu Tarım	722.734	39 539	-	762.273	0,98
Bağ	343.840	222.799	-	566.639	0,73
Bahçe	474.607	89.118	-	562.545	0,72
Özel Bitkiler	465.992	848.243	-	1.314.235	1,69
Çayır - Mera	2.972.310	18 532 858	0	21.505.168	27,61
Çayır Arazisi	384.361	262 330	-	646.691	0,83
Mera Arazisi	2.587.949	18 270 528	-	20.858.477	26,78
Orman - Funda	1.458.300	21 769 675	0	23.227.975	29,82
Orman Arazisi	1.004.330	14 180 549	-	15.184.879	19,49
Fundalık Arazi	453.970	7 589 126	-	8.043.096	10,32
Tarım Dışı Arazi	356.841	213 313	323 999	894.153	1,15
Yerleşim	299.237	136.199	291.005	726.441	62,73
Diğer	57.604	77.114	32.994	167.712	0,22
Diğer Araziler	-	0	3 060 788	3.060.788	3,93
Su Yüzei	-	0	1 158 109	1.158.109	1,49
Genel Toplam	26 566 768	46 790 036	4 542 896	77.899.700	100,00

Kaynak, KHGM (2005), Yıllık Envanter, Ankara Mart 2007.

Ülkemizin tüketilebilir yüzey ve yeraltı suyu potansiyeli miktarı, 98 milyar m³ yerüstü ve 14 milyar m³ yer altı suyu olmak üzere toplam 112 milyar m³/yıl olarak belirtilmektedir. Bu miktarın bölgesel ve mevsimsel dağılımındaki dengesizlik önemli bir sorundur. Bu suyun % 35'i çeşitli amaçlara yönelik olarak kullanıma sunulmuş, kalan % 65'i ise halen kullanılmamaktadır(DSİ,2005).

Su zengini olmayan ülkemizde kişi başına düşen kullanılabilir su potansiyeli, 2000 yılında belirlenen nüfusumuza göre 3.500 m³'dür. Dünya ortalaması olan 7.600 m³'ün yaklaşık yarısına karşılık gelen bu değer nedeniyle ülkemiz, su fakiri olmamakla birlikte, su kısıtı bulunan ülkeler arasında sayılmaktadır. Kişi başına düşen teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir yıllık su miktarı 1.500 – 1.735 m³

çivarındadır ve ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. Tahminlerine göre 2030 yılına kadar ülkemiz nüfusunun 100 milyona ulaşması durumunda, kişi başına kullanılabilir su miktarı 1.000 m³'e düşecektir.

Ülkemizde 28,0 milyon ha tarım arazisinin 16,7 milyon ha'sı sulamaya elverişlidir. Toprak etütlerine göre bu sahanın 12,5 milyon ha'sı sulanabilir niteliktedir. Ancak bunun teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek kısmı 8,5 milyon ha olup, bu alanın brüt % 58'i sulamaya açılmıştır (DPT, 2005). Ülke genelinde sulama yapılan alanın % 92'sinde yüzey sulama (karık, tava ve salma), % 7'sinde yağmurlama, % 1'inde ise damla sulama yöntemi uygulanmaktadır. Ekilebilir arazinin ancak % 11'i sulanabilmektedir (TUİK,2001).

Tarımsal faaliyetler; bitkisel, hayvansal, orman ve su ürünleri üretimi olarak dört ana sınıfa ayrılmaktadır. Ülkemiz tarımında bitkisel üretimin, üretim değeri, istihdam, toprak ve sermaye girdisi kullanımı bakımından ağırlıklı bir yeri vardır. Türk tarımsal üretiminde, bitkisel üretimin payı % 67,8 iken hayvansal üretim % 25,8, orman ve su ürünleri üretimi toplamı % 6,2'lik paya sahiptir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Türkiye'de Tarımsal Üretim 2005 (bin YTL) 1998 yılı fiyatlarıyla

Ürünler	Değer	Dağılım (%)
Tahıllar	1.562.694	14,38
Endüstriyel Ürünler	1.722.342	15,84
Meyveler	1.748.488	16,08
Sebzeler	1.234.870	11,36
Baklagiller	191.927	1,77
Diğerleri	912.729	8,40
Toplam Bitkisel Üretim	7.373.050	67,83
Kırmızı Et	983.250	9,05
Beyaz Et	445.900	4,10
Süt	1.072.500	9,87
Yumurta	198.360	1,82
Yapağı, Tiftik, Kıl	23.975	0,22
Diğerleri	88.450	0,81
Toplam Hayvansal Üretim	2.812.435	25,87
Orman Ürünleri	292.712	2,69
Su Ürünleri	392.303	3,61
Toplam Tarımsal Üretim	10.870.500	100,00

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, 2001-2005'den hazırlanmıştır.

Bitkisel üretim; insanların gereksinimleri için seçilmiş tek tek ya da toplu haldeki bitkilerin devamlılığını sağlamak ve sürekli yararlanmayı amaçlayan, kontrollü bitki gelişimi olarak tanımlanabilir (TKB,2007). Bitkisel üretim insanların temel uğraşlarından birisi olagelmıştır. Çayır-mera, tarla, bahçe ve süs bitkileri ile orman ağaçları, ana bitkisel üretim dallarıdır. İnsanların gıda, giyim, yapı malzemesi, yakacak ve estetik gereksinimlerini karşıladıkları canlı malzemelerdir.

Türkiye’de 2005 yılı verilerine göre, tarımsal üretim değerinin % 67,8’ini oluşturan bitkisel üretimde % 16 ile meyve üretimi ilk sırada yer almakta iken, bunu % 15,8 ile endüstriyel ürünler, % 14,3 ile tahıllar ve % 11,3 ile sebze üretimi izlemektedir.

2005 yılı itibariyle meyve ve sebze üretimi ise % 27,4 ile Türkiye tarımsal üretim değeri içerisinde ilk sırayı almaktadır (Çizelge 5).

3.2.1. Yaş Sebze ve Meyve Üretimi

Ülkemiz hem sebze hem de meyve üretiminde, dünyanın sayılı ülkeleri arasındadır. Nitekim Dünyada yaklaşık 875 milyon ton sebze üretiminin, % 2,9’unu Türkiye sebze üretimi oluşturmaktadır (Çizelge 6). Yine 512 milyon ton olan dünya meyve üretiminin yaklaşık % 2,1’i Ülkemiz tarafından üretilmektedir (Çizelge 7).

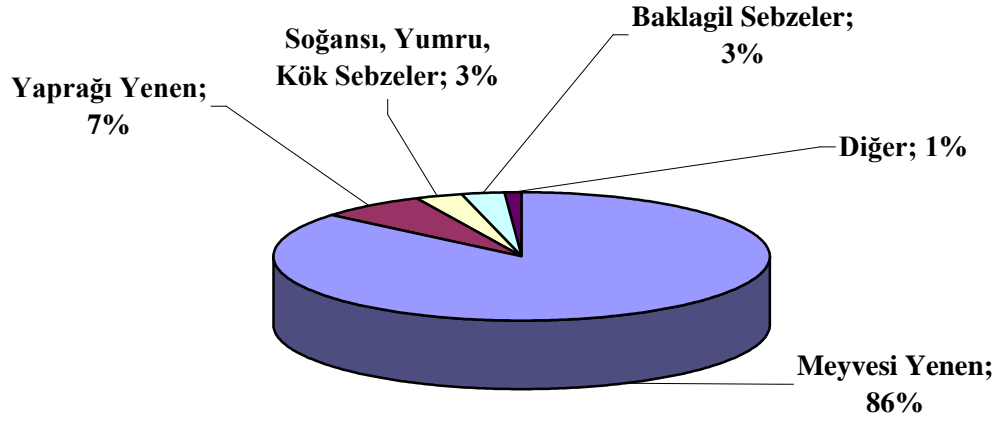
Son on yıllık döneme bakıldığında Dünya sebze üretiminin yılda ortalama % 5,6 arttığı, Türkiye’de % 2,1 arttığı, meyve üretiminin ise Dünyada yıllık ortalama % 2,6 arttığı, Ülkemizde % 0,2 oranında arttığı gözlenmektedir. Yaş sebze ve meyve üretim alanlarında ise söz konusu rakamların sırasıyla % 4,1, % 2,1; % 1,2 ve % 0,2 olduğu gözlenmektedir (Çizelge 6 ve Çizelge 7). Rakamlardan da anlaşılacağı üzere Dünyada ve Türkiye’de yaş meyve ve sebze üretiminin hızla artmakta olduğu söylenebilir.

Çizelge 6. Dünyada ve Türkiye’de Sebze Üretim (milyon ton) ve Alanı (bin ha)

Yıllar	Ekilen Alan (Ha)				Üretim (Ton)			
	Dünya		Türkiye		Dünya		Türkiye	
	Miktar	İndeks	Miktar	İndeks	Miktar	İndeks	Miktar	İndeks
1993	33.419.581	100,0	803.454	100,0	509.599.682	100,0	18.533.726	100,0
1994	34.333.349	102,7	852.103	106,1	533.748.417	104,7	19.644.815	106,0
1995	36.613.311	109,6	935.603	116,4	564.451.746	110,8	21.869.745	118,0
1996	37.555.069	112,4	935.803	116,5	597.358.382	117,2	22.197.595	119,8
1997	38.460.401	115,1	911.103	113,4	613.619.194	120,4	20.970.212	113,1
1998	40.422.178	121,0	958.303	119,3	640.667.588	125,7	23.412.162	126,3
1999	42.749.594	127,9	1.004.503	125,0	695.354.508	136,5	24.671.392	133,1
2000	44.869.621	134,3	1.020.403	127,0	746.449.350	146,5	24.639.362	132,9
2001	46.561.095	139,3	1.014.603	126,3	777.960.319	152,7	24.164.662	130,4
2002	47.614.522	142,5	1.073.204	133,6	810.554.210	159,1	25.825.067	139,3
2003	50.081.799	149,9	1.070.004	133,2	850.667.894	166,9	25.867.617	139,6
2004	51.489.216	154,1	1.050.103	130,7	874.643.212	171,6	25.234.612	136,2

Kaynak:FAO,2007,1993=100

Türkiye’de üretilen sebzelerin ise % 86,1’i meyvesi yenen sebzelerden, % 7’si yaprağı yenen sebzelerden, % 3’ü baklagil sebzelerden, % 2,9’u soğans, yumru ve kök sebzelerden, % 0,1’i diğer sebzelerden oluşmaktadır (TKB,2007). Adı geçen sebzelerin üretim bakımından en başta gelenleri ise kavun, karpuz, domates, hıyar, biber, patlıcan, yeşil fasulye ve kabak olup, Ülkemiz, dünya karpuz ve hıyar üretiminde ikinci; domates, patlıcan ve yeşil biber üretiminde üçüncü sırada yer almaktadır (FAO,2007).

Şekil 1. Sebze Türlerine Göre Üretim Oranları

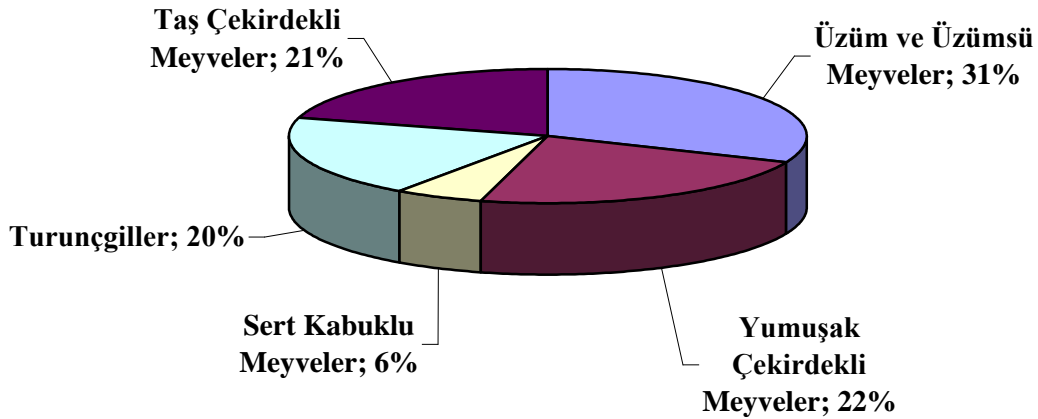
Ülkemiz tarım ve orman alanlarının % 2’ni sebze, % 3’lük kısmını ise meyve bahçeleri oluşturmakta iken, 23.830 bin hektar olan işlenen tarım alanlarının % 3,4’ünü sebze alanları, % 6,7’lik kısmını meyve bahçeleri oluşturmaktadır. Yaş meyve ve sebze üretimi için toplam alanın (2.095 bin hektar) 1.045 bin hektarında meyve tarımı, 1.050 bin hektarında sebze tarımı yapılmaktadır (FAO,2007).

Çizelge 7. Dünyada ve Türkiye’de Meyve Üretimi (milyon ton) ve Alanı (bin ha)

Yıllar	Ekilen Alan (Ha)				Üretim (Ton)			
	Dünya		Türkiye		Dünya		Türkiye	
	Miktar	İndeks	Miktar	İndeks	Miktar	İndeks	Miktar	İndeks
1994	45.474.484	102,7	1.022.495	101	397.362.121	101,4	9.774.457	101,3
1995	46.297.212	104,5	1.032.115	102	409.373.978	104,5	9.593.025	99,4
1996	47.214.802	106,6	1.029.331	101	428.556.025	109,4	9.946.789	103,1
1997	47.342.711	106,9	1.015.080	100	443.735.227	113,3	9.942.365	103,0
1998	47.529.826	107,3	1.017.902	100	439.804.885	112,3	10.475.595	108,6
1999	48.047.126	108,5	1.016.503	100	460.876.888	117,6	10.583.875	109,7
2000	48.612.796	109,8	1.023.215	101	470.833.710	120,2	10.858.550	112,5
2001	49.017.976	110,7	1.021.279	100	471.414.429	120,3	10.787.550	111,8
2002	49.678.252	112,2	1.033.853	102	481.947.864	123,0	10.622.950	110,1
2003	50.751.032	114,6	1.055.316	104	493.882.056	126,1	11.494.870	119,1
2004	51.367.914	116,0	1.045.412	103	512.123.340	130,7	10.810.900	112,0

Kaynak: FAO,2007,1993=100

Ülkemizde yaklaşık 40 milyon ton sebze ve meyve üretimi gerçekleştirilmektedir. Söz konusu üretimin % 39,6 meyve üretimi, % 60,4’ü sebze üretimidir. Toplam meyve üretiminin % 31’ini üzüm, % 21’ini taş Çekirdekli, % 22’sini yumuşak çekirdekli, % 20’sini turunçgiller, % 6’ını sert kabuklu meyveler oluşturmaktadır (TKB, 2007).

Şekil 2. Meyve Türlerine Göre Üretim Oranları

Dünyada meyve üretimi 2005 yılı itibariyle 535.036 tondur. Çizelge 8’de görülen on ülke, toplam üretimin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. Ülkemiz söz konusu üretimin 2005 yılı itibariyle % 2,7’sini karşılamakta olup, sekizinci sırada yer almaktadır (Çizelge 8). Dünyada en fazla üretilen meyveler muz, elma, portakal ve üzüm’dür (Çizelge 9).

Çizelge 8. Dünya Meyve Üretimi 2005

ÜLKELER	Üretim (Bin ton)	(%)
Dünya Toplamı	535.036	100
Çin	98.106	18,3
Hindistan	51.415	9,6
Brezilya	38.061	7,1
Endonezya	26.647	5,0
İtalya	21.998	4,1
İspanya	19.429	3,6
Meksika	15.379	2,9
Türkiye	14.272	2,7
İran	12.610	2,4
Mısır	8.364	1,6
Diğer ülkeler	228.755	42,8

Kaynak: FAO, <http://faostat.fao.org/site/336/DesktopDefault.aspx?PageID=336>’den hazırlanmıştır. 30.05.2007 2007.

Günümüzde dünya meyve üretiminde Çin, lider konumdadır. Çünkü ülkenin sahip olduğu iklim farklılığı, çok çeşitli meyvenin yetiştirilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca Çin’de gerçekleşen ekonomik reform, üreticilere üretim kararını almada özgürlük sağlamıştır. Çin’den sonra Hindistan ve Brezilya’da önemli üreticiler arasında yer almaktadır (Çizelge 8).

Çizelge 9. Çeşitler İtibariyle Dünya’da ve Türkiye’de Meyve Üretimi (Bin Ton) (2005)

Meyveler	Dünya	Türkiye	Türkiye'nin Payı (%)	Meyveler	Dünya	Türkiye	Türkiye'nin Payı (%)
Toplam	535.036	14.272	2,7	Ceviz	1.724	150	8,7
Yum. Çekirdek	82.156	3.030	3,7	Badem	1.709	45	2,6
Armut ve Ayva	19.803	460	2,3	Fındık	761	530	69,6
Elma	62.353	2570	4,1	Kestane	1.162	50	4,3
Taş Çekirdek	53.388	2.869	5,4	Hind.Cevizi	53.070	0	-
Erik	9.239	220	2,4	K. Hind.Cevizi	73	0	-
Hurma	5.092	9	0,2	Akaju Cevizi	2.864	0	-
Kayısı	3.375	860	25,5	Yer Fıstığı	37.584	85	0,2
Kiraz	3.085	420	13,6	Üzümsü Meyveler	143.890	4.543	3,2
Şeftali	17.804	510	2,9	Çilek	3.716	200	5,4
Zeytin	14.792	850	5,7	İncir	1.026	285	27,8
Turunçgiller	102.345	2.910	2,8	Muz	65.776	150	0,2
Limon	12.502	600	4,8	Üzüm	66.375	3850	5,8
Portakal	61.671	1445	2,3	Kivi	1.173	8	0,7
Mandalina	24.030	715	3,0	Ahududu	1.041	49,9	4,8
Greyfurt	4.143	150	3,6	Y.Mersini	624	0,06	0,0
Sert Kabuklular	99.474	920	97	Avokado	3.285	0,48	0,0
Antep Fıstığı	527	60	11,4	Kuşüzümü	874	0	-

Kaynak: FAOSTAT, © FAO Statistics Division 5 Eylül 2007'den hazırlanmıştır.

Dünya meyve ihracatı genel bir artış eğilimi göstermekte iken, ihracatın % 59'unu on ülke gerçekleştirmektedir. En fazla meyve ihracatı yapan ülkeler, Brezilya (14.341 bin ton), Filipinler (10.973 bin ton), İspanya (10.933 bin ton), İtalya (8.477 bin ton) ve ABD (8.353 bin ton)'dir. Meyve üretiminde % 18 ile ilk sırada yer alan Çin, meyve ihracatında % 4'lük payı ile sekizinci sıradadır. Türkiye ise, Ekvator (5.108 bin ton) ve Güney Afrika (4.037 bin ton)'dan sonra 3.963 bin ton ile dünya meyve ihracatında on üçüncü sırada yer almaktadır (FAO, 2007).

Çizelge 9'da Dünya meyve ihracatı incelendiğinde, en fazla ihracatı yapılan meyve grubunun üzüksü meyveler olduğu görülmektedir. Üzüm (20,5 milyon ton) ve muz (17,8 milyon ton) dünya ticaretinde önemli bir paya sahiptir. Turunçgiller ikinci sırada yer alsa da tek başına en fazla ihraç edilen meyve 2005 yılında 28,3 milyon ton ile portakal olmuştur. Hindistan cevizi 19,8 milyon ton ve elma 15,1 milyon ton ile ilk beş arasında yer almaktadır (FAO, 2007).

Dünya da meyve üretimi 1984 yılından bu yana olağanüstü artmıştır. Bu artışların en önemli nedenleri, dikili alanlardaki genişleme ile yüksek kaliteli ve verimli yeni çeşitlerin ortaya çıkması olarak görülmektedir (Shi ve Wahl, 1996).

Dünya meyve üretim artışı, 2003-2005 döneminde, 1993-1995 ortalamasına göre % 27,9, Türkiye’de ise % 20,3 olarak gerçekleşmiştir (FAO,2007). Türkiye meyve üretiminde FAO verilerine göre son on yılda en çok artış gösteren meyve kivi olsa da üretim miktarı oldukça düşüktür. Üretiminde önemli artışlar olan meyvelerimiz; muz, çilek, greyfurt, kayısı, kiraz ve portakal’dır (Çizelge 9).

Ülkemiz sahip olduğu coğrafi yapısı ve ekolojik koşulları nedeniyle tarımsal üretimde miktar ve ürün çeşitliliği yönünden büyük bir potansiyele sahiptir ve bu yüzden birbirinden farklı özellikler gösteren yedi bölgeye ayrılmıştır.

Çizelge 10. Bölgelere Göre Türkiye’de Meyve Üretimi 2004

Bölgeler	Alan (ha)	Ağaç sayısı	Üretim (ton)	Değer (YTL)
1. Bölge (Ortakuzey)	141.539	51.774.239	613.545	721.323.203
2. Bölge (Ege)	812.420	122.075.411	4.787.982	4.090.338.058
3. Bölge (Marmara)	189.448	65.455.379	852.742	1.145.232.953
4. Bölge (Akdeniz)	477.307	79.095.438	4.276.863	3.610.949.473
5. Bölge (Kuzeydoğu)	24.756	6.364.379	178.026	173.002.575
6. Bölge (Güneydoğu)	170.002	22.959.064	456.168	490.914.940
7. Bölge (Karadeniz)	579.344	279.251.650	1.395.359	1.164.699.088
8. Bölge (Ortadoğu)	157.685	24.336.912	380.854	438.327.233
9. Bölge (Ortagüney)	169.205	26.630.573	1.128.911	877.227.926
TOPLAM	2.721.706	677.943.045	14.070.450	12.712.015.449

Kaynak, TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı,2005 14 Eylül 2007.

Ülkemizde 2005 yılında meyve üretim miktarının en fazla olduğu bölge Türkiye meyve üretim miktarının % 34’ünü (4.819.439 ton) gerçekleştiren Akdeniz Bölgesi’dir. Ege Bölgesi ikinci sırada yer almakta olup üretim miktarının % 27’sini (3.856.232 ton) oluşturmaktadır. Oysa 2004 yılı itibariyle Türkiye meyve miktarının en fazla olduğu bölge % 34’lük payla Ege Bölgesi iken, Akdeniz Bölgesi % 30’lük payla ikinci sıradaydı (Çizelge 10).

3.2.1.1. Antalya İli Yaş Sebze ve Meyve Üretimi

Antalya gerek ekolojik koşullarının uygunluğu, gerekse konumu nedeniyle, turizm sektörü kadar tarım sektörü için de büyük önem taşıyan illerimizdendir. Tarımın GSYİH’daki payı, Türkiye’de % 13,9 iken, Antalya’da % 18,7’dir. Tarımın istihdamdaki yeri ise, Antalya yöresinde (Antalya, Isparta, Burdur) % 32,6, Türkiye’de % 27,3’dir.

Antalya ilinin son yapılan nüfus sayımına göre 1.509.616 olan toplam nüfusun, yaklaşık % 57’i il ve ilçe merkezlerinde, % 43’ü ise köy ve beldelerde yaşamaktadır. İlin 386 bin hektar alanı işlenen tarım alanı olup, yaklaşık % 10,3’lük bölümünü sebze alanları, % 13,4’lük bölümünü ise meyve alanları oluşturmaktadır Antalya ilinde sebze üretimi kapladığı alan açısından meyveden sonra gelmesine

karşın, üretim değeri açısından ilk sırayı almaktadır. İlde yaklaşık 65,000 üretici bu sektörden geçimini sağlamaktadır (TKB, 2007).

İl sebze yetiştiriciliği açısından örtüaltı tarımıyla tanınmakla birlikte, önemli oranda açıkta sebze yetiştiriciliğinin de yapıldığı bir ilimizdir. Nitekim, Ülkemizin turfanda sebze ambarı olarak bilinen Antalya'da 2005 yılında 251.310 dekar açık tarla, 237,727 dekar da örtüaltı olmak üzere toplam 489,037 dekar sebze ekilişi yapılmıştır (Çizelge 11).

Çizelge 11. Antalya İlinde Sebze Ekilen Alan (da) ve Üretim Miktarı (ton)

Yıllar	Açık Tarla		Örtüaltı		Toplam	
	Ekilen	Üretim	Ekilen	Üretim	Ekilen	Üretim
1995	206.270	641.506	125.747	1.059.219	332.017	1.700.725
1996	208.250	624.236	133.998	1.136.697	342.248	1.760.933
1997	223.395	760.716	141.909	1.117.111	365.304	1.877.827
1998	228.153	744.122	164.113	1.403.396	392.266	2.147.518
1999	238.880	791.096	181.270	1.718.755	420.150	2.509.851
2000	241.320	773.969	199.431	1.771.634	440.751	2.545.603
2001	233.730	758.694	208.881	1.898.111	442.611	2.656.805
2002	258.940	870.227	213.208	1.957.127	472.148	2.827.354
2003	260.657	853.642	238.912	2.354.656	499.569	3.208.298
2004	248.370	789.600	241.919	2.329.754	490.289	3.119.354
2005	251.310	798.451	237.727	2.343.237	489.037	3.141.688

Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü, Muhtelif Yıllara Ait Çalışma Raporları, Antalya.

1995-2005 dönemi açık tarla sebze ekiliş alanlarındaki artış yaklaşık % 21,8 iken, üretimdeki artış yaklaşık % 24,5'dir. Aynı dönemde örtüaltı sebze ekiliş alanlarındaki artış % 89,1 üretimdeki artış % 121'dir. Toplam sebze ekiliş alanlarındaki artış yaklaşık % 47,3, üretimdeki artış ise % 84,7 olmuştur. Görüldüğü gibi örtüaltı sebze ekiliş alanı, açık tarla sebze alanından az olmasına rağmen üretim miktarı bakımından yaklaşık 2,9 katıdır (Çizelge 11). Bunda en büyük etken örtü altı sebze yetiştiriciliğinin dekardan daha fazla verim sağlamasıdır. Ayrıca, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Antalya İl Müdürlüğü kayıtlarına göre örtülü alanların % 27'sinde yılda iki defa ekiliş yapılmaktadır.

Bölgede en çok üretilen sebzeler domates, hıyar, patlıcan ve biber iken, Ülkemiz domates üretiminin yaklaşık %16'sı, hıyar üretiminin % 27'si, patlıcan üretiminin % 16'sı, biber üretiminin ise yaklaşık % 14'ü Antalya ilinde yapılmaktadır. Yine Türkiye'de üretilen muzun %40'ını, portakalın % 26'sını, avakadonun % 58'ini, narın % 5'ini, yenidünyanın % 63'ü Antalya ili üretmektedir (TKB,2007).

Antalya ili meyvecilik sahil ve yayla kesimi olmak üzere iki alt bölgeye ayrılabilir. Subtropik ve ılıman iklimin karakteristik meyvelerinin (muz, narenciye vb.) yetiştirilmesine de olanak sağlayan ilin yayla kesiminde de elma ve nar ağırlıklı üretim yapılmaktadır. Bölgede iç ve dış pazar açısından, daha çok narenciye üretimi söz konusu iken, nar üretimi de hızlı bir şekilde artmaktadır. Son yıllarda avokado gibi meyvelerin yetiştirilmesiyle birlikte, örtü altı meyveciliğinin de giderek önem kazandığı gözlenmektedir. Bu durum, Antalya'da sahil boyunca yer alan turunç bahçelerinin bozularak turizme

kaydırılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak il, önemli düzeyde meyve üretim potansiyeline sahip olmasına rağmen pazarlama başta olmak üzere bazı sorunlar nedeniyle mevcut potansiyelini tam olarak değerlendirememektedir.

2005 yılı itibariyle Antalya ilinde meyve ağacı sayısı 13.775.079 adet olup, toplam meyve üretimi ise 1.015.291 tondur. İlin meyve ağacı sayısında geçmiş yıllara bakarak önemli bir artış ya da düşüş olmadığı gözlenmekteyse de, son yıllarda yeniden turunçgil tesisleri kurulmaya başlandığı tespiti, gelecek yıllarda meyve ağacı sayısında artış olacağını göstermektedir (TKB,2007).

Çizelge 12. Türkiye ve Antalya İli'nde 2005 Yılı İtibariyle Turunçgil Üretim Miktarı ve Dağılımı

Meyveler	Türkiye (1)		Antalya (2)		Oran (%) (1/2)
	Üretim (ton)	Oran (%)	Üretim (ton)	Oran (%)	
Portakal	1.445.000	48,0	274.133	82,1	25,6
Limon	600.000	20,5	37.047	11,1	8,1
Mandalina	715.000	25,1	19.786	5,8	3,5
Greyfurt	150.000	6,3	2.944	0,9	2,1
Turunç	3.000	0,1	12	0,1	0,4
Toplam	3.217.480	100,0	333.910	100,0	14,9

Kaynak: TUIK; İstatistiki Göstergeler, 1923-2006, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2002-2006 Yılı Çalışma Raporu, Ankara.

Ülkemizde turunçgil tarımı Ege, Akdeniz ve Doğu Karadeniz Bölgeleri'nde yapılmaktadır. Bu bölgelerde en fazla portakal, mandalina, limon ve greyfurt üretilmektedir. Üretilen turunçgillerin % 48'ini portakal, % 20,5'ini limon, % 25,1'ini mandalina, % 6,3'ünü greyfurt üretimi oluşturmaktadır. Antalya ili ise üretilen portakalın % 25,6'sını, limonun % 8,1'ini, mandalinanın % 3,5'ini, greyfurtun % 2,1'ini tek başına karşılamaktadır (Çizelge 12).

3.2.2. Örtüaltı Yetiştiriciliği

Türkiye yaş meyve sebze üretiminde örtüaltı yetiştiriciliğin önemli bir payı bulunmaktadır. Örtüaltı ürünler kış dönemi ihracatının temel dayanağıdır.1995 yılından günümüze kadar hem Türkiye genelinde hem de Antalya ilinde toplam örtülü alan varlığı artış eğilimindedir. Ancak Antalya ili % 76 artış ile Türkiye genelinin önündedir. İkinci ürün alanları dahil edildiğinde bu artış % 125 dolayındadır.Halen Türkiye genelinde toplam örtüaltı alan varlığı 469 bin da olup bunun yaklaşık % 52,4'ü (250 bin da) Antalya ilindedir (TKB,2007).

Örtü altı yetiştiricilik, iklim faktörünün etkisi ortadan kaldırılarak, gerekli özel çevre koşullarının sağlanması ile alçak ve yüksek sistemler içinde yapılan sebze, meyve ve süs bitkileri yetiştiriciliği için kullanılan genel bir tanımlamadır. Örtü altı üretimde dört farklı sistem kullanılmaktadır: Bunlar; plastik sera, cam sera, alçak tünel ve yüksek tünel olarak ayrılmakta, ancak plastik seralarda yapılan üretim, diğer üçünden daha fazla artmaktadır. Bu artıştaki önemli etkenlerin; sözkonusu seraların daha ucuz, daha modern ve kullanılabilirliği olduğu ifade edilmektedir. Topraksız üretimin de plastik seralarda yapılıyor olması ise bu üretim sistemindeki artışı hızlandırmaktadır.Aile işletmelerinden ticari işletmelere doğru bir yönelim olması nedeniyle yeni yapılan ticari seralar, genellikle plastik sera olmaktadır.

Örtüaltı yetiştiriciliği, ürünlerin açık tarlada yetiştirildiği dönemler dışında yoğunlaşması nedeni ile karlı bir faaliyettir. Bununla birlikte, özellikle serada üretimin yüksek maliyetli olması ve teknik bilgiye dayalı üretim yapılması zorunluluğu ile daha fazla bilgi ve sermaye gerektiren bir yetiştirme sistemi olması, üreticileri zorlamakta ise de; seracılık faaliyetleri Ülkemizde 1940'lı yıllarda Akdeniz sahil bölgesinde başlamış ve 1970'li yıllarda hibrit çeşitlerin kullanımı ile ilk önemli gelişme aşamasını tamamlamıştır. Çünkü, örtü altı sebze yetiştiriciliği; ekonomiye ve istihdama katkısı yanında yılın her mevsiminde taze gıda tüketebilmeyi olanaklı kılması nedeniyle de önemli bir yetiştiricilik şeklidir (Keskin ve ark., 2005).

Türkiye'de örtü altı yetiştiricilik faaliyetleri daha çok sebze yetiştiriciliğinde yoğunlaşmıştır. Nitekim, örtüaltı yetiştiriciliğin % 95'ini sebze, % 5'ini ise meyve ve süs bitkileri yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Örtü altında en fazla yetiştirilen sebze türleri arasında domates, hıyar, biber, patlıcan, kavun, karpuz ve kabak; meyve türleri arasında ise çilek, muz, asma ve kiraz gelir. Antalya ili örtüaltı üretim alanlarının % 59,4'ünde domates, % 21,6'sında hıyar, % 7,6'sında patlıcan, % 5,5'inde biber yetiştirilmektedir. (Çizelge 13).

Çizelge 13. Seçilmiş Ürünler İçin Antalya Örtü Altı Sebze Üretimi (Ton)

Ürünler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
						Miktar	(%)
Domates	937.542	990.055	1.063.795	1.352.845	1.365.282	1.392.458	59,4
Hıyar	487.482	458.922	415.554	479.881	498.561	506.294	21,6
Patlıcan	121.493	150.305	182.418	188.223	185.061	178.630	7,6
Biber (sivri)	133.538	75.995	134.460	149.723	101.245	103.778	4,4
Biber (dolma)	15.273	22.205	36.122	35.200	25.717	25.312	1,1
Toplam	1.856.459	1.968.031	2.083.431	2.354.398	2.329.740	2.343.230	100,0

Kaynak: TÜİK, Üretim, Fiyat, Değer, Muhtelif Yıllar

Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere, örtü altı tarımı tarımsal üretimde doğal koşulların etkinliğini minimuma indiren ve üretimi tüm yıla yayan seracılık uygulamaları olup, Ülkemizde yaş meyve ve sebze üretiminde açıkta yetiştiricilik kadar büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de örtü altı yetiştiriciliği daha çok Akdeniz, Ege ve Marmara sahil şeridinde yoğunlaşmış ve 469.340 dekara ulaşmıştır. Örtü altı tarımı yapılan alanın % 36,4'ü plastik sera iken, % 34,9'u alçak plastik sera, % 14,4'ü ise cam seradır (Çizelge 14).

Çizelge 14. Türkiye ve Antalya'da Örtüaltı Alanların Dağılımı (2005)

Örtü Tipi	Türkiye (1)		Antalya (2)		(2/1)
	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)
Cam Sera	67.227	14,4	54.685	33,4	81,3
Plastik Sera	171.043	36,4	81.919	50,0	47,9
Alçak Tünel	164.154	34,9	9.761	6,0	5,9
Yüksek Tünel	66.916	14,3	17.328	10,6	25,9
Toplam	469.340	100,0	163.693	100,0	34,8

Kaynak: TÜİK, 2006, Tarım İl Müdürlüğü 2007 Yılı Çalışma Raporu, Antalya.

Son on yıllık dönemde toplam örtülü alanlar yılda ortalama % 2,4 oranında artarken, plastik sera alanları yıllık ortalama artışı % 10,7'lere, cam sera alanlarının yıllık ortalama artış hızı ise % 12'lere ulaşmıştır. Alçak plastik sera alanlarında % 2 oranında bir azalma gözlenmektedir (Çizelge 14).

Antalya ili, örtü altı yetiştiriciliğinde uygun iklimsel ve coğrafi koşulları, pazar ülkelere yakınlığı ve ucuz işgücüne sahip olması nedeniyle önemli avantajlara sahiptir. Örtüaltı yetiştiriciliği Antalya ilinde de 1940'larda başlamış ve 1970'li yıllarda sebze üretiminde önemli bir rol oynayan plastiğin örtü materyali olarak kullanılmaya başlamasıyla değişik biçimlerde ve hızla büyüme eğilimi kazanmıştır (Abak, 1985). Toplam örtüaltı yetiştiriciliği yapılan alanın % 34,8'i Antalya ilinde yapılmaktadır. Ülkedeki mevcut cam seraların % 81,3'ü, plastik seraların % 47,9'u, yüksek tünellerin % 25,9'u, alçak tünellerin % 5,9'u Antalya ilinde bulunmaktadır (Çizelge 14). Yine Türkiye örtüaltı üretiminin yaklaşık yarısı (% 52,4), Antalya ili tarafından gerçekleştirilmektedir (Çizelge 15).

Antalya sahip olduğu iklim ve coğrafi özellikleri nedeniyle gerek cam sera gerekse plastik sera varlığı bakımından adeta ülkemizin örtüaltı merkezi konumundadır. Örtüaltı alan varlığının Antalya genelindeki dağılımına bakıldığında; yaklaşık yarısının (% 50) plastik seralardan ve 1/3'ünün (% 33,4) cam seralardan oluştuğu görülmektedir. Bölgede seracılık faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla artan üretimin değerlendirilmesi, büyük ölçüde pazarlama faaliyetlerinin gelişimine bağlıdır. Öte yandan hedef pazarların talepleri doğrultusunda kaliteli ve sağlıklı yaş meyve sebze üretimi için ülkemizde yeni kullanılmaya başlanan modern seralara duyulan ihtiyacın giderek arttığı da bilinmektedir. Modern sera üretimi ile;

- Verim ve kalitenin artması,
- Ürünün iç ve dış pazarda yüksek fiyatla alıcı bulması,
- İşgücünden tasarruf sağlanması,
- Uzun ömürlü bir yatırıma kavuşulması,
- AB uyum süreci ve tüketici talepleri doğrultusunda sağlıklı koşullarda üretim ortamı oluşturulması ve AB ülkelerinin geliştirdiği kalite güvenlik belgelerinin sağlanması(Örneğin EUREPGAP) mümkün olacaktır.

Çizelge 15. Türkiye Örtü Altı Tarımsal Üretiminde Antalya'nın Payı (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Antalya (Bin ton)	1.856,459	1.968,031	2.083,431	2.354,398	2.329,740	2.343,230
Türkiye (Bin ton)	4.372,387	4.507,370	5.255,856	4.527,625	4.354,165	4.465,343
Antalya'nın Payı	42,4	43,7	39,6	52,0	53,5	52,4

Kaynak: TÜİK, 2006, Tarım İl Müdürlüğü 2007 Yılı Çalışma Raporu, Antalya.

Antalya ili toplam yaş meyve üretimi 2005 yılında 3.142 bin ton olup bunun yaklaşık % 74,5'i (2.343.230 ton) örtüaltı üretiminden sağlanmaktadır. Ancak, yüksek tipteki sera varlığı açısından sebze üretiminde 30.000 hektarı aşan bir alanla Avrupa'da, İspanya'dan sonra ikinci sıraya oturmuş olan örtü altı tarımımızda işletme büyüklüğü AB ortalamasının yaklaşık 10 kat aşağısında olup 2.000-3.000 m² düzeyindedir. Miras hukukumuzun yol açtığı bu olumsuz yapılanma, işletmeleri sermaye açısından güçsüz bıraktığı gibi, modern tekniklerin uygulanmasını da güçleştirmektedir. Küçük sera üreticisi her türlü örgütlenmeden de yoksundur. Pazar anlayışı ise yakınındaki Toptancı Haline malın tesliminden ileriye gidememiştir. Hasat öncesi üretim finansmanı çoğunlukla hal komisyoncusundan alınan avansla sağlanmakta, bu da Hallerde fiyat şeffaflığını önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Görüldüğü gibi Antalya ili, örtüaltı üretimi başta olmak üzere yaş meyve sebze üretimi ve ihracatı ile; hem ülke ekonomisine hem de bölge ekonomisine, ihracat, istihdam, gelir, üretim değeri ve vergi gibi konular başta olmak üzere önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak bu katkının artarak devam edebilmesi için; kalite, sağlık ve maliyeti kapsayan rekabet gücünü artırıcı özelliklerin daha da geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

3.3. Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Türkiye'nin dış ticaret hacmi, 1970 yılında 1.506 milyon \$'dan 4,1 kat artarak 1975'te 6.139 milyon \$ yükselmiştir. Bu artışa ihracatta yaşanan % 150'lik artış (1970'te 559 milyon \$'dan, 1975'de 1.401 milyon \$'a) ve en önemlisi de aynı dönemde ithalattaki % 400'lük artış (aynı yıllarda 947 milyon \$'dan, 4.738 milyon \$'a) neden olmuştur. Dış ticaret açığı son 30 yılın yüksek artış oranını 1975'te (388 milyon \$'dan, 3.337 milyon \$'a) görmüştür (Çizelge 16).

Türkiye ekonomisinde önemli yapısal değişimlerin yaşandığı 1980 yılından sonra ihracatımız %173'artışla en önemli yükselişini gerçekleştirmiştir. 1999 yılında ise dış ticaretimiz 1970 yılından bu yana ilk defa negatif bir azalma göstermiş, ihracatımız % -1 ve ithalatımız % -11'lik düşüşler yaşamıştır. Ekonomimizde reel kurların, faiz oranlarının gerisinde kalması sonucu ithal mallarının fiyatları 2000 yılında göreceli olarak düşmüş ve yine % 34 oranında bir artış ile ithalat patlaması yaşanmıştır. Aynı yıl dış ticaret hacmi % 22 artışla 82.277 milyon \$'a yükselmiştir (Aksoy ve Coşkun, 2007).

Çizelge 16. Toplam Dış Ticaret ve Tarımsal Veriler (1970-2006) milyon \$

Yıllar	İhracat		(2/1) (%)	İthalat		(4/3) (%)	Denge	
	Toplam (1)	Tarımsal (2)		Toplam (3)	Tarımsal (4)		Toplam (1-3)	Tarımsal (2-4)
1970	559	431	77	947	101	11	-388	330
1975	1.401	788	56	4.738	167	4	-3337	621
1980	2.910	1.654	57	7.909	79	1	-4999	1575
1985	7.958	1.666	21	11.343	270	2	-3385	1396
1990	12.959	2.284	18	22.302	1.139	5	-9343	1145
1995	21.637	2.154	10	35.709	1.909	5	-14072	245
1996	23.224	2.179	9	43.626	2.167	5	-20402	12
1997	26.226	2.387	9	48.558	2.418	5	-22332	-31
1998	26.974	2.874	11	45.921	2.126	5	-18947	748
1999	26.587	2.095	8	40.671	1.649	4	-14084	446
2000	27.774	1.683	6	54.503	2.125	4	-26729	-442
2001	31.334	2.006	6	41.399	1.410	3	-10065	596
2002	36.059	1.805	5	51.553	1.704	3	-15494	101
2003	47.252	2.201	5	69.340	2.538	4	-22088	-337
2004	63.121	2.645	4	97.540	2.765	3	-34419	-120
2005	73.476	3.329	5	116.774	2.801	2	-43298	528

Kaynak, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim: 15.02.07

Türkiye dış ticaret hacmi içerisinde tarım sektörünün payı 1970’de %88 iken 2005 yılında % 7’ye kadar düşmüştür. Tarımsal dış ticaret günümüze kadar genel bir artış eğilimi gösterse de, 1980 yılından sonra ekonomideki revizyon, toplam dış ticaret hacmini (% 78), tarımsal dış ticaret hacminin aleyhine önemli ölçüde arttırmıştır (% 12).

Toplam ihracat içerisinde tarım ürünleri ihracatı payı, 1980’de % 57’den, 1985’te % 21’e, 2005’da ise % 5’e (3.329 milyon \$) düşmüştür (Çizelge 16). Bu yılda Türkiye’nin ihracatının sektörel yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş tarım ve sanayi sektörleri on yıl içinde ihracat gelirlerindeki nispi payları bakımından yer değiştirmişlerdir.

Tarım ürünleri ihracatı, 1990 yılında payını giderek düşürürken tarımsal ithalat % 322 artarak 1.139 milyon\$ seviyesine çıkmış ve bu yükselişini 2001 yılından sonra tekrar devam ettirmiştir. Toplam ithalatımızda tarımsal ithalat, 2005’de 2.801 milyon\$ ile % 2’lik paya sahiptir (Çizelge 16).

Tarımsal dış ticaret açığı, 1997, 2000, 2003 ve 2004 yıllarında açık verse de bu kaygılandırıcı gelişme 2005 yılında 5.286 milyon \$’lık tarımsal ihracat fazlası ile ortadan kalkmıştır (Çizelge 16).

Diğer taraftan Ülke ekonomisinin 1980'li yıllarda liberalleşme sürecine girmesi her sektör gibi tarım sektörünü de etkilemiştir. 1970 yılında toplam ihracatımızın % 75'ini oluşturan 440 milyon \$ seviyesindeki tarım ürünleri ihracatı, 2001 yılında 4,7 milyar \$'a, 2005 yılında ise 9,2 milyar \$'a yükselmiştir. Ancak, 1998 yılında 2,9 milyar \$'a ulaşan tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı , sanayi sektöründeki hızlı ihracat artışından dolayı % 10'lara gerilemiştir, 2005 yılında ise 3,3 milyar dolara yükselen tarım grubu ihracatının toplam ihracattaki payı % 5'lere gerilemiştir (FAO,2007).

Türkiye'de tarım sektörü, ekonomide görece ağırlığını kaybederken, sanayi sektöründeki gelişmeye bağlı olarak tarıma dayalı sanayilerin (TDS) gelişimi önem kazanmıştır. TDS'ler, gıda ihtiyacının ülke içinden karşılanması, katma değer yaratma, ihracatın artması ve çeşitlenmesi, istihdam artışı gibi ekonomimize önemli katkılarda bulunmaktadır (Demirbaş,2005). Tarıma dayalı sanayide özellikle gıda endüstrisi 2005 yılı itibarıyla 6.385 milyon \$ dış ticaret hacmine, 2.157 milyon \$ dış ticaret fazlasına ulaşmıştır (DPT,2006).

3.3.1. Dünya'da ve Türkiye'de Yaş Sebze ve Meyve Dış Ticareti

Pazar, pazarlama fonksiyonunun tamamlandığı yerdir. Pazarlamanın asıl işlevinin ise üretimin bir parçası olan zaman, yer ve şekil faydaları oluşturmak olduğu artık bilinmektedir. Buna göre geniş anlamı ile pazar; içinde her zaman bilinen alım ve satım işlerine ilaveten; derecelendirme, paketleme, nakletme, depolama ve parasal işlemlerin yapıldığı geniş bir alanı tanımlamaktadır. Diğer bir ifade ile pazar; ne, ne kadar, nasıl üretilmeli ve üretim nasıl dağıtılmalı gibi temel ekonomik sorulara çözüm arayan, girişimci faaliyetleri organize eden ve kolaylaştıran bir alandır (Kotler,1999).

Pazar bölgeye ve ürüne göre, hatta yılın belli bir dönemine göre ya da kurumsal olarak da tanımlanabilir. Pazarın nasıl tanımlanacağı yapılan analizin amaçlarına bağlıdır. Bazen bölgesel pazarda ürünün fiyatını analiz etmek yeterli olabilirken, bazen de aynı ürün için dünya fiyatları analizi gerekebilir. Pazarlar üretici düzeyinden başlayarak, gıda pazarlama sistemini ve ulusal ekonomiyi de içine alan bir yapıda da olabilir.

Etkin bir pazarlama sistemi, üreticilere kaynaklarını optimum düzeyde, kullanarak kaynak israfını önleyip, uzmanlaşmış işletmeler olarak rekabet güçlerini arttırmalarını ve daha iyi fiyatlardan ürünlerini arz ederek gelirlerini yükseltmesini sağlarken, tüketicilere ise kaliteli mal ve ucuz hizmet sağlamaktadır.

Başarılı bir pazarlama sistemi, ülkenin farklı bölgelerindeki değişik kalite ve miktarda tarımsal ürün talebinin karşılanmasını hedef alır. Nitekim, yaş meyve sebze pazarlamasında başarılı olan ülkelerin üretim ve pazarlama sistemleri incelendiğinde; çoğunda ürün veya bölgesel düzeyde kooperatif birlikleri, ya da bord veya okşin (mezat-açık arttırma sistemi) şeklinde organizasyonlar oluşturdukları ve bu organizasyonlar sayesinde üretim ve pazarlamanın planlandığı, bilgi akışının sağlanarak dışsattım paylarının artırıldığı, ülke üretiminin pazarlara uygun çeşitler ve dönemlere göre yönlendirildiği saptanmıştır.

Türkiye, uygun ekolojik koşulları, taze sebze tüketme alışkanlığı, genç nüfusunun fazlalığı ve hızlı nüfus artışı ile yüksek iç tüketim nedeniyle iç dinamikleri yüksek olan bir ülkedir. Ancak, üretimde karşılaşılan yapısal sorunlar, örgütlenmelerdeki yetersizlikler, iyi tarım uygulamalarının (İTU) yaygınlaştırılmasının gerekliliği, yaş meyve ve sebze pazarlama kanallarının karmaşıklığı, üretici gelirlerinin düşüklüğü, üretimden tüketime kayıpların fazlalığı ve potansiyeli yüksek olmasına karşın düşük dış ticaret payı ile bazı önemli sorunlara sahiptir. Oysa, Ülkemiz artık tarım ürünleri dışsattımında global dünyanın bir parçasıdır ve dünyadaki gelişmelerden doğrudan etkilenen bir ülkedir. Rekabet edilen ülkelerdeki tarım ürünleri istikrarsızlık; ürün bolluğu, fiyat istikrarsızlığı, v.s. Türkiye'de de etkisini göstermektedir. Örneğin 2005 Yılı sonlarında; Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda, Belçika, Fas v.s. gibi ülkelerde yaşanan taze sebze fiyatlarındaki düşük fiyatlar olduğu gibi Ülkemize de yansımıştır. Özellikle Avrupa'da rekabet edilen ülkelerdeki ürün/fiyat politikasından Türkiye doğrudan etkilenmektedir (www.antalya-tarim.gov.tr).

Çizelge 17. Dünya’da ve Türkiye’de Sebze İhracat miktarı (ton) ve değeri (1000\$),1993=100

Yıllar	İhracat Değeri (1000\$)				İhracat Miktarı (Ton)			
	Dünya	İndeks	Türkiye	İndeks	Dünya	İndeks	Türkiye	İndeks
1994	815.309	107,9	942	147,1	1.508.646	112,1	1.883	147,1
1995	926.659	122,6	571	89,2	1.585.225	117,8	1.131	88,3
1996	958.861	126,9	2.031	317,3	1.503.146	111,7	3.459	270,2
1997	937.996	124,1	1.276	199,3	1.684.075	125,2	3.877	302,8
1998	939.033	124,3	860	134,3	1.731.583	128,7	1.907	148,9
1999	852.857	112,9	519	81,1	1.641.824	122,1	1.547	120,8
2000	888.797	117,6	1.974	308,4	1.643.099	122,1	5.140	401,5
2001	944.300	125,0	625	97,6	1.757.669	130,7	2.696	210,6
2002	985.845	130,5	473	73,9	1.773.028	131,8	1.312	102,5
2003	1.557.319	206,1	2.241	350,1	2.178.165	161,9	4.931	385,2
2004	1.631.093	215,9	2.239	349,8	2.196.558	163,3	4.386	342,6

Kaynak: FAO,2007.

Öte yandan Dünyada, son yıllarda gıda maddelerinin güvenliğine ilişkin alınan kararlar da, pazarlamayı etkilemektedir. Bugün artık, sadece üretim yapmak değil istenilen kalite ve standartta üretmek ve izlenebilirliği mümkün hale getirmek zorunlu olmuştur. Türkiye gerek AB’ne uyum süreci gerekse uluslar arası gelişmeler ışığında İTU’ları ve gıda güvenliği konusunda gerekli duyarlılığı göstererek yasal düzenlemelere gitmiştir. Ancak, uygulamaların yaygınlaşması konusunda diğer ülkelerde de olduğu gibi zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Zira EUREGAP’taki izlenebilirlikte olduğu gibi bir çok uygulama, AB ülkeleri için de oldukça yenidir (Keskin ve ark., 2007).

Son on yıllık döneme bakıldığında Dünya sebze ihracat miktarının yılda ortalama % 3,8 artmakta iken, Türkiye’de % 8,8 arttığı, sebze ihracat değerinin ise Dünyada yıllık ortalama % 7,2 artarken, Ülkemizde % 9,0 oranında arttığı gözlenmektedir (Çizelge 17).

Rusya Federasyonu hem Dünya ithalatı, hem de ülkemiz ihracatı açısından önemli bir yere sahiptir.Nitekim, 2004 yılında Rusya Federasyonu 69 milyon \$ ile sebze ihracatımızın % 31,6’sının yöneldiği en önemli alıcı konumundadır. Rusya Federasyonunu % 15 ile Almanya, % 10 ile Yunanistan, % 6,7 ile Romanya, % 6,3 ile Hollanda ve % 4,9 ile Suudi Arabistan izlemektedir (FAO,2007).

Ancak, milyar doları bulmayan Ülkemizin tarım ürünleri ihracatı karşısında İspanya’nın yıllık 12 milyar \$, Hollanda’nın 20 milyar \$ tarımsal ürün ihracatının bulunması, önümüzde ciddi büyüklükte bir pazar olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 18. Dünya’da ve Türkiye’de Meyve İhracat miktarı (ton) ve değeri (1000\$),1993=100

Yıllar	İhracat Değeri (1000\$)				İhracat Miktarı (Ton)			
	Dünya	İndeks	Türkiye	İndeks	Dünya	İndeks	Türkiye	İndeks
1994	311.248,4	118,7	1.040,0	216,6	580.353,2	113,7	2.073,0	227,3
1995	349.003,1	133,1	1.572,0	327,5	544.647,3	106,7	2.328,0	255,2
1996	467.915,6	178,5	1.914,0	398,7	749.987,0	147,0	2.783,0	305,1
1997	471.402,5	179,8	2.534,0	527,9	562.378,3	110,2	3.195,0	350,3
1998	346.189,9	132,0	2.239,0	466,4	459.182,9	90,0	2.772,0	303,9
1999	444.284,2	169,4	2.587,0	538,9	658.978,6	129,1	4.303,0	471,8
2000	465.483,9	177,5	1.858,2	387,1	776.179,5	152,1	3.269,4	358,4
2001	499.200,0	190,4	3.182,0	662,9	803.521,0	157,4	6.713,0	736,0
2002	455.097,0	173,6	4.089,0	851,8	783.514,0	153,5	6.641,0	728,1
2003	481.182,0	183,5	6.254,0	1.302,9	731.785,0	143,4	8.790,0	963,8
2004	572.224,0	218,3	8.096,0	1.686,6	827.671,0	162,2	11.891,0	1.303,8

Kaynak: FAO,2007

Yine son on yıllık döneme bakıldığında Dünya meyve ihracat miktarının yılda ortalama %3,6 artmakta iken, Türkiye’de % 19 arttığı, sebze ihracat değerinin ise Dünyada yıllık ortalama %6,3 artarken, Ülkemizde % 23 oranında arttığı gözlenmektedir (Çizelge 18). Görüldüğü gibi yaş sebze ve meyve pazarında Türkiye’nin büyük bir potansiyeli vardır. Özellikle ihracata dayalı üretim büyük önem taşımaktadır.

Günümüz hedef pazarlarında yaş sebze ve meyve piyasası artık tüketici taleplerine göre yönlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye’nin en önemli ihraç pazarlarından biri olan AB ülkelerinde tüketici taleplerinin piyasayı yönlendirdiği açıkça görülebilmektedir. Ayrıca eski Doğu Bloku ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri ve Arap ülkeleri de iyi bir pazar olarak görülmekte ve kaliteli ürüne her geçen gün talep artmaktadır.

Türkiye’nin hedef pazarları daha da genişletmesi için, özellikle ihraç taleplerini dikkate almak ve dış pazarlardaki gelişmeleri yakından izlemek zorunluluğu vardır. Bunların sağlanabilmesi ise öncelikle örtüaltı tarım işletmelerinin modernizasyonuna bağlıdır. Aksi halde rekabetin vazgeçilmezi olan kalite, sağlık ve maliyet öğeleri konusunda istenilen hedefe ulaşmak zorlaşacaktır.

Ülkemiz sera işletmelerinin hem sayısal hem de oransal olarak % 90’ına yakını 3 da’ın altında alana sahiptir. Ülkemizin daha modern ve büyük ölçekli seracılığa geçişi ile mevcut ekonomik katkıların artacağı muhakkaktır.

3.3.1.1. Türkiye’nin Yaş Sebze ve Meyve Dış Ticareti

Ülkemizde halen yaş meyve-sebze pazarlama sisteminin temelini Toptancı Halleri oluşturmaktadır. Haller, yaş sebze-meyvenin toptan alım satımın gerçekleştiği, fiyatın arz ve talebe göre oluştuğu daimi toptan pazarlardır. Üretici ve tüketici merkezlerinde kurulan Toptancı Halleri ve Hallerde yer alan komisyoncu ve tüccarlar, önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Toptancı Halleri, yaş sebze ve meyve

ticaretinin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak serbest rekabet sistemi içerisinde yapılmasını sağlamak, üretici ve tüketiciler ile yaş sebze ve meyve ticaretini meslek edinenlerin çıkarlarını dengeli ve eşit şekilde korumak amacıyla kurulmaktadır.

552 Sayılı Yaş Sebze Ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükümünde Kararname'ye göre Toptancı Haller Yasası toptan ve perakende meyve ve sebze ticaretinin bazı istisnalar dışında toptancı haller yoluyla yapılmasını şart koşmaktadır. Bu istisnalar, belediye kararlarına bağlı olarak 500 kg veya 1 tonu geçmeyen miktarlar, dışsatım amaçlı üretim veya doğrudan dışsatımcıya satış, gıda sanayi sektörüne hammadde olarak satış, organik üretim ve üretici birliklerine sağlanan kısmi muafiyetler şeklindedir. Çiftçiler ürünlerini toptancı halindeki kayıtlı komisyonculara teslim etmekte ve ürünün toptancılara ve perakendecilere satışı bu komisyoncular aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Yani hal sisteminin temel ilkeleri, toptancı halde satış zorunluluğu; piyasa kurallarının işlemesi ve serbest rekabet, kayıtlılık ve açıklıktan oluşur.

Ancak, hal sisteminde yaşanan sorunlar nedeniyle, ölkemizde yaş meyve ve sebze pazarlama sisteminin rasyonel bir yapıya kavuşamadığı yaygın bir kanaattir. Hatta zaman içerisinde hallerdeki pazarlama yapısının üretici ve tüketiciden daha çok aracıya hizmet eder hale geldiği belirtilmektedir. Ayrıca, yaş meyve ve sebzelerin pazarlamasında yaşanan olumsuzluklar üretimi ve ülkenin bu ürünlerden sağlayabileceği yararları da sınırlandırmaktadır.

Yaş sebze ve meyve pazarlamasının, üreticileri, üretici birlikleri ve kooperatifleri, taşıyıcıları, aracı ve komisyoncuları, toptan ve perakende çalışan tüccarları, dışsatımcı ve dışalımıcıları, yerel ve merkezi kamu örgütünü ve en önemlisi bu ürünlerin tüketicilerini ilgilendirdiği dikkate alınırsa hal sistemindeki sorunların özölüp, sistemin günümüz koşullarıyla uyumlu hale getirilmesinin önemi büyüktür.

Meyve-sebze pazarlamasındaki sorunların temeli toptancı hal sistemi ile yakından ilgilidir. Bu sorunlar, başta üretici ve tüketici olmak üzere pazarlama kanalındaki diğer aktörleri de olumsuz etkilemektedir. Yaş meyve-sebzelerin bazı karakteristik özellikleri (abuk bozulmaları, depolanamayışları, ağırlıklarına göre büyük hacimli olmaları vb.), dışsatımda karşılaşılan kısıtlar da yaşanan bu olumsuzlukları daha da ağırlaştırmaktadır.

Türkiye'nin dışsatım fiyatları, diğer Akdeniz ölkeleriyle karşılaştırıldığında tüm ölkelerden daha düşüktür. Nitekim izelge 19 ve izelge 22'de de görüleceği gibi, tarımsal dışsatım incelendiğinde, yaş meyve ve sebze dışsatım değerlerinde azalma gözlenmektedir. Türkiye'nin yukarıda da belirtildiği gibi son yıllarda en önemli pazarları Rusya, Almanya, Romanya, Ukrayna ve Suudi Arabistan olup AB ölkeleri topluluk tercihi nedeniyle üye ölkelerle ticaretlerini yoğunlaştırmaktadırlar. AB ile Türkiye arasında 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Gümrük Birliği Anlaşması kurulmuştur. Ancak, tarım ürünleri gümrük birliği dışında bırakılarak işlenmiş tarım ürünleri gümrük birliğine dahil edilmiştir. Türkiye ile AB arasındaki tercihli (tavizli) rejimi genişleten 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararına göre önemli birçok yaş meyve sebze giriş fiyatı sistemine tabidir. Giriş fiyatı uygulaması ürünlere göre değişmekte iken bazı ürünler için tüm yıl uygulanmaktadır (www.tarim.gov.tr).

Türkiye'de yaş sebze ve meyve üretiminin 2005 yılı itibariyle yalnızca % 4,5'i dışsatıma konu olmaktadır. Aynı oran İspanya'da % 45, İsrail'de % 31'dir. Bu anlamda, üretilen yaş meyve ve sebze üretiminin yaklaşık % 95'si öлке içinde kalmakta, bu miktarın % 25-30'u ise tüketim merkezlerine ulaşmadan çürümektedir (<http://www.zmo.org.tr>). Türkiye çok az ölkenin sahip olduğu olanakları iyi kullanarak, üretimi dışsatıma yönelik olarak planlayıp, belirli norm ve standartlara uygun kaliteli ürünlerle dünya yaş sebze piyasasında rekabet gücü yüksek bir öлке konumuna ulaşabilir.

Ölkemizin önemli türler itibariyle son beş yıldaki yaş sebze dışsatımı incelendiğinde yaş sebze dışsatımında ilk sırayı hem miktar ve hem de değer olarak domates almakta, bunu biber ile hıyar-kornişon izlemektedir. Bu üç sebze türü ile kavun ve sakız kabağının dışsatım miktar ve değerlerinde yıllar itibariyle artışlar görülürken, başta patates ve kuru soğan olmak üzere diğer sebze türlerinin dışsatım miktar ve değerlerinde önemli dalgalanmalar dikkati çekmektedir. 2005 yılı toplam yaş sebze

dışsatım değerinin %53.3'ünün domates, %21.2'sinin biber, %6.6'sının ise hıyar-kornişon türlerinden elde edildiği görülmektedir (Çizelge 19).

Çizelge 19. Son Beş Yılda Türkiye'nin Önemli Türler İtibariyle Yaş Sebze Dışsatımı

Ürünler	2001		2002		2003		2004		2005		
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer	
	(Ton)	(1000\$)	(Ton)	(1000\$)	(Ton)	(1000\$)	(Ton)	(1000\$)	(Ton)	(1000\$)	%
Domates	190.768	48.914	253.315	69.956	228.713	88.651	231.436	107.259	250.182	145.773	53,3
Biber	40.201	19.652	50.696	25.006	43.713	35.374	49.653	44.717	63.918	57.928	21,2
Karpuz	10.859	1.614	11.350	1.821	27.906	7.001	17.377	4.238	15.722	4.016	1,5
Kavun	10.391	2.129	10.707	2.368	7.159	2.832	6.580	2.869	8.216	3.947	1,4
Hıyar-Kor.	20.040	7.074	23.666	8.340	23.042	10.405	26.022	12.061	31.352	17.951	6,6
Havuç	29.429	3.902	28.737	3.104	45.671	7.145	29.473	5.193	33.251	6.319	2,3
Patates	105.886	12.952	33.711	2.411	176.648	16.607	154.729	14.520	77.890	6.376	2,3
K.Soğan	159.504	16.231	148.207	14.385	132.318	15.050	67.434	9.199	60.359	6.230	2,3
Pırasa	11.800	2.875	5.963	2.012	14.679	4.317	7.521	2.953	9.301	3.419	1,3
S. Kabak	2.836	1.283	2.754	1.757	4.352	3.235	4.599	3.677	5.890	5.188	1,9
Pathıcan	5.510	2.483	4.614	2.544	5.339	4.107	5.027	3.972	6.114	5.659	2,1
Toplam	587.224	119.109	573.720	133.704	709.540	194.724	599.851	210.658	562.195	262.806	96,1
Diğerleri	11.173	6.479	11.072	10.164	19.444	12.331	8.966	7.986	1.370	10.603	3,9
G. Toplam	598.397	125.588	584.792	143.868	728.984	207.055	608.817	218.644	563.565	273.409	100,0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri

2005 yılında Türkiye geneli yaş sebze ve meyve ihracatı, bir önceki yıla göre kg bazında % 11 artışla 1.804.029 kg'a, dolar bazında ise % 21 artışla 968 milyon dolara yükselmiştir. Yine 2005 yılı itibariyle dünya yaş meyve ihracatı 40 milyar dolar, yaş sebze ihracatı ise 12 milyar dolar civarında iken, Türkiye'nin ihracatı dünya meyve ihracatının % 0,67'sini, dünya sebze ihracatının ise % 1,20'sini oluşturmaktadır. Ülkemiz sebze ihracatının son beş yıl itibariyle değer bazında değerlendirilmesi yapıldığında; % 16,8 artarak 273.409 bin \$'lara ulaştığı görülmektedir (Çizelge 19).

Çizelge 20. Türkiye Geneli Yaş Sebze ve Meyve ve Narenciye İhracat Kayıtları

Ürünler	2004		2005		Miktarda Değişim (%)	Değerde Değişim (%)
	Miktar (1000 kg)	Değer (1000 \$)	Miktar (1000 kg)	Değer (1000 \$)		
Narenciye	695.280	297.877	890.290	405.285	28	36
Yaş Meyve	317.344	286.867	350.173	289.925	10	1
Yaş Sebze	608.817	218.643	563.565	273.409	-7	25
Toplam	1.621.442	803.389	1.804.029	968.620	11	21

Kaynak: İGEME,2007.

Ülkemiz meyve ihracatında şanslı ülkelerden birisidir. Yaş Meyve ve Narenciye ihracatı 2005 yılında, bir önceki yıla göre miktarda % 22 ve değerde % 19 artarak 695 milyon \$'a ulaşmıştır (Çizelge 20). Gruplar içerisinde ise, aynı yıl Narenciye, miktarda % 28 ve değerde % 36'lık bir artış göstermiş ve 2006 yılında 405 milyon \$'lık değerle önemli pay almıştır. Turunçgil ürünleri içerisinde limon miktarda 359,7 milyon tonla ve % 28,9 payla, değerde ise 170,7 milyon \$'la ve % 24,5'luk bir payla meyve ihracatında ilk sırada yer almıştır. Aynı yıl kiraz-vişne 93,2 milyon \$ ve % 13,4'lük payı ile ikinci sırada yer almış bunu sırasıyla üzüm ve şeftali izlemiştir (Çizelge 21).

Çizelge 21. Türkiye'de En Fazla İhracatı Yapılan Narenciye ve Yaş Meyve İhracat Rakamları

Meyveler	2004		2005		Miktarda Değişim (%)	Değerde Değişim (%)
	Miktar (1000 kg)	Değer (1000 \$)	Miktar (1000 kg)	Değer (1000 \$)		
Narenciye	695.281	297.878	890.290	405.285	28	36
Limon	223.247	99.428	359.722	170.683	61	72
Mandarin	226.306	97.302	250.102	110.912	11	14
Portakal	127.410	49.739	179.941	72.740	41	46
Greyfurt	118.316	51.407	100.513	50.944	-15	-1
Diğ. Turunçgiller	3	2	12	6	300	200
Yaş Meyve	317.344	286.867	350.173	289.925	10	1
Kiraz,Vişne	40.492	122.181	35.876	93.288	-11	-24
Üzüm	159.923	82.422	156.363	91.932	-2	12
Şeftali	20.234	11.938	39.641	20.827	96	74
Diğer Meyveler	220.649	297.878	231.880	206.047	5	-30
Toplam	1.012.625	584.745	1.240.463	695.210	22	19

Kaynak, Yaş Meyve Sebze İhracatçıları Birliği Değerlendirme Raporu,(2005-2006 Ocak-Aralık Dönemi) AİB Genel Sekr. 15.01.07
NOT: Maddeler, 2006 yılı fob(\$) değerlerine göre sıralanmıştır.

Meyve ihracatımıza ülkeler bazında bakıldığında, 2005 yılında meyve ihracat miktarından aldığı paylar ile en önemli pazarlar olarak karşımıza sırasıyla, Rusya (% 34,2), Almanya(% 21,1), Suudi Arabistan (% 15,1), Romanya (8,6) ve Avusturya çıkmaktadır. Ancak meyve ihracatımız değer olarak incelendiğinde, uluslararası pazarlarımızın sıralaması değişmektedir. Nitekim, sıralamada ilk sırayı % 29,4 ile Almanya almakta iken, onu % 23,3 ile Rusya, % 10,7 ile Birleşik Krallık, % 8,8 ile Suudi Arabistan ve % 6,8 ile Hollanda izlemektedir (Çizelge 22).

Çizelge 22. Türkiye Meyve İhracatında Temel Alıcılar İtibariyle İlk On Ülke

Meyveler	Miktar (Ton)	%	Değer (1000 \$)	%
Rusya Federasyonu.	98.246	34,2	58.117	23,3
Almanya	60.743	21,1	73.115	29,4
Ukrayna	11.600	4,0	6.002	2,4
Suudi Arabistan	43.435	15,1	21.932	8,8
Romanya	24.696	8,6	11.196	4,5
Hollanda	15.132	5,3	17.076	6,8
Avusturya	16.192	5,6	13.008	5,2
İngiltere	9.698	3,4	26.680	10,7
İtalya	3.666	1,3	9.741	3,9
Belçika	4.255	1,4	12.451	5,0
Toplam	287.663	100,0	249.318	100,0

Kaynak, Yaş Meyve Sebze İhracatçıları Birliği Değerlendirme Raporu, Akd.İhr.Birl.Genel Sekr.

İhracat grupları değeri bazında ele alındığında ise, 2005 yılı itibariyle, yaş meyve ihracatımızın % 58,2'lik kısmını narenciye grubu oluşturmaktadır. Bu payın yaklaşık % 24,4'lük kısmı sadece limondan, % 15,7'lik kısmı ise mandalınadan ibarettir. Narenciye grubunu sırasıyla kiraz, üzüm, elma ürünlerinin ihracatı izlemektedir. 2001 yılı meyve ihracatımız içerisinde kiraz ve vişne grubu ürünleri yüzde yüze varan bir artış göstermiştir (Çizelge 23). Ancak, İspanya narenciye ihracatında, bizim önemli pazarlarımızdan Rusya Federasyonu ve Çek Cumhuriyeti ve Slovenya pazarlarında her geçen gün daha fazla söz sahibi olmaktadır. Türkiye, Dünyanın en büyük incir üretici ve ihracatçı ülkesi olarak, dünya taze incir üretiminin % 27,8'ini karşılamaktadır (FAO,2007). Genel bir değerlendirme yapıldığında, narenciye ve taze meyve ihracatımızda artışa sebep olan unsurlar; Avrupa pazarlarındaki talep artışı, rakip üretimin azlığı ve Doğu Avrupa pazarlarına yapılan portakal, limon ve mandalina ihracatının artması şeklinde sıralanmaktadır.

Çizelge 23. Son Beş Yılda Türkiye'nin Önemli Türler İtibariyle Yaş Meyve Dışsatımı

Ürünler	2001		2002		2003		2004		2005		
	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Değer %
Portakal	143	46.506	187	55.590	177	59.068	134	51.573	194	75.910	10,9
Mandarin	215	71.652	262	84.000	203	87.666	216	95.559	246	109.308	15,7
Limon	198	74.995	237	85.199	169	80.063	217	99.211	356	169.393	24,4
Greyfurt	73	19.209	112	29.014	88	32.628	117	51.975	99	50.217	7,2
Toplam	629	212.362	798	253.803	637	259.425	684	298.318	895	404.828	58,2
Elma	21	7.533	16	7.690	22	12.464	20	9.950	29	11.960	1,7
Kiraz	25	49.284	19	49.225	33	76.944	40	117.987	35	92.146	13,2
İncir (yaş)	6	6.712	6	5.897	9	11.374	10	13.643	10	12.598	1,8
Üzüm(yaş)	79	32.829	78	32.520	99	51.245	159	81.747	156	91.362	13,1
Toplam	760	308.720	917	349.135	800	411.452	913	521.645	1125	612.894	88,2
Diğerleri	836.706	26.357	275	23.489	591	52.850	99	63.100	1.239.338	82.317	11,8
G. Top.	837.466	335.077	1.192	372.624	1.391	464.302	1.012	584.745	1.240.463	695.211	100,0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, DPT Ekonomik Göstergeler

Türkiye’de meyve üretiminin büyük çoğunluğu iç tüketime yönelirken, çok az bir kısmı işleme sanayi ve ihracata konu olmaktadır. Türk tarımında organize olmuş çiftçi ve işleyici birliklerinin bulunmaması ve bu eksikliğin yasal yöntemlerle henüz çözümlenememesi gibi unsurlar, piyasa oluşumunu olumsuz yönde etkilemektedir.

EUREPGAP protokolü, Avrupa’da lider perakendeci grupların kabul ettiği minimum standartları tanımlarken, mevcut uygulamalar ile gelecekteki gelişmeler için rehber olacak kıyaslamalar için de kullanılabilir bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Ana amacı, tarımsal kimyasalların kullanımının azaltılması olan EUREPGAP protokolü, kayıt tutma, türler ve anaçlar, yetiştiricilik yapılan alanın tarihçe ve idaresi, toprak ve yetiştirme yöntemi, gübre kullanımı, sulama, bitki koruma, hasat, hasat sonrası uygulamalar, atık ve kirlilik yönetimi, yeniden işleme ve yeniden kullanma, işçi sağlığı ve güvenliği hakları ve çevreyle ilgili konuları açıklığa kavuşturmakta ve minimum standartları açıklamaktadır.

EUREPGAP yaş meyve ve sebzeler için, Avrupa’da yaş meyve ve sebze pazarının % 70-80’lik bölümüne hakim olan bir grup perakendeciler tarafından son yıllarda gündeme gelen insan sağlığını tehdit eder nitelikteki belli bazı riskleri en aza indirmek amacıyla, 1999 yılında ortaya atılan bir protokoldür. Sözkonusu protokolle insanların tüketebileceği tüm tarımsal ürünleri sertifikalandırmak mümkündür.

EUREPGAP yaş meyve ve sebze standardı, arazideki üretime odaklı, bahçe bitkilerini kapsamakta olup, yaş sebze ve meyve üretim sektörüne endeksli bir kalite sistemidir. Europgap sertifikası olan bir ürünün; insan sağlığına zararlı kimyasal, mikrobiyolojik, fiziksel kalıntılar içermediği, çevreyi kirlilemeden veya doğal dengeye zarar vermeden üretildiği, üretim sırasında üretimle ilgili insanların ya da diğer canlıların refahının olumsuz olarak etkilenmediği, üretim sırasında ürünün yetiştirildiği ülkenin tarımsal mevzuatına uygun işlemler yapıldığı anlaşılır.

Kısaca, sözkonusu protokolün ilkeleri; riski önlemek, mevcut teknolojiyi kullanmak, iyi tarım uygulamalarının temel prensipleri olan zararlılarla entegre mücadele ve entegre ürün yetiştiriciliğini kullanmak ve HACCP ile entegrasyondur. Avrupa Birliği'nde önemi giderek artan HACCP uygulaması kapsamında, tarım ve gıda ürünleri işleyen firmaların, bu süreçte yaptıkları her işlemde gıda güvenliğini (mikrobiyolojik, kimyasal ve fiziksel risklerin elemine edilmesi) garanti ettiklerini gösteren sistemleri kurduklarını, uyguladıklarını ve güncelleştirdiklerini ispatlamaları istenmektedir.

EUREPGAP protokolü şu anda en fazla, Benelux, İskandinavya ülkeleri ve İngiltere'deki süper marketler tarafından tercih edilmektedir. Ülkemiz yaş meyve ve sebze ürünlerinin belli başlı pazarları Avrupa Birliği ve Ortadoğu ülkeleri olup, Ülkemiz yaş meyve ve sebze ihracatının yaklaşık % 25'i Avrupa Birliği ülkelerine yöneltilmiştir. Bu nedenle Avrupa Birliği Ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektörü uygulamalarının yakından takibi zorunlu hale gelmiştir. Avrupa Birliğindeki Perakendeci Üretici Çalışma Grubu tarafından oluşturulan EUREPGAP protokolü ile gıda güvenliğinin garanti edilmesi amacını taşıyan HACCP uygulamaları ihracatımız açısından büyük önem arz etmektedir. Sözkonusu protokol, Dünyanın 32 ülkesinde yaklaşık 40 sertifikasyon kuruluşu tarafından gerçekleştirilmektedir (Anonim, 2004b).

EUREPGAP belgesi edinmek ise, Türkiye gibi Avrupa Birliği Ülkeleriyle ticari ilişkisi olan iller için de oldukça önemlidir. Çünkü, EUREPGAP ile üreticiler için; perakendeciler ile açık ilişki ve anlaşmalar, pazara kolay ve etkin katılım, adil rekabet fırsatları, kalite ve miktarda artış ihtimali ve uzun vadede üretim maliyetlerinin düşürülmesi sağlanacaktır. EUREPGAP' ın tarıma yararları ise; çevre ve tüketici sağlığını zedeleyen risklerin düşürülmesi, tarım işçisinin sağlık riskinin azaltılması, tarımda güvenin canlandırılması, mevcut AB yasalarına uygunluk ve mevcut protokollerin dengelenmesinin sağlanması olacaktır (TKB,2007).

EUREPGAP protokolünde tarımsal üretimin standartlara uygun olarak yürütülmesi amaçlanmaktadır (Anonim 2004b, Anonim 2005b). Bu protokole temel oluşturan gereksinimler ise üç grupta toplanabilir (Güneş, 2005):

Teknik Gereksinimler; Bu gereksinimlerde üretim aşamasında hastalık ve zararlılar ile savaşta en az düzeyde ve doğru kimyasal madde kullanımı ile bu kimyasalların insan ve çevre sağlığına zarar verebilecek etkilerini minimize etmek amaçlanmıştır. Bu standart ekolojik tarım faaliyetinde bulunan üreticiler tarafından kolaylıkla uygulanabilecektir.

Hijyenik Gereksinimler; Derilmiş taze tarımsal ürünlere kimyasal, fiziksel ya da mikrobiyolojik bulaşmanın engellenmesini sağlayan standartlardır.

Çalışma Ortamı Gereksinimleri ;Bu gereksinimlerde üretim aşamalarında çalışan kişilerin korunması ve ürünün tüketiciye ulaşana dek geriye dönük olarak izlenebilir olması amaçlanmıştır.

EUREPGAP Kapsamındaki Tarımsal Ürünler

EUREPGAP sertifikası çok fazla sayıda tarımsal ürüne uygulanmaktadır. Aşağıdaki tabloda sözkonusu sertifikanın uygulandığı ve ülkemizde yaygın olarak yetiştirilen meyve, sebze,üzümsü meyveler ve diğer bazı türler verilmiştir (Akyüz 2005).

MEYVE	Altıntop, Ananas, Armut, Avokado, Ayva, Badem, Dut, Elma, Erik, Hindistan Cevizi, Hurma, İncir, İşlenmiş Elma, Kayısı, Kestane, Kızılcık, Kiraz, Vişne, Kivi, Limon, Mandarin Çeşitleri, Mango, Mineola, Muz, Nar, Nektarin, Portakal, Şeftali, Trabzon Hurması, Zeytin
SEBZE	Alabaş, Bal Kabağı, Bamyacı, Bezelye, Biber, Brokoli, Brüksel Lahanası, Domates, Enginar, Fasulye, Frenk Soğanı, Havuç, Hıyar, Hindibağı, Ispanak, Karnabahar, Kavun, Kırmızı Turp, Kökkerevizi, Kuşkonmaz, Lahana, Mantar, Marul, Maydanoz, Patlıcan, Pazı, Patates, Pırasa, Rezene, Sakız Kabağı, Sarp Kerevizi, Sarı Şalgam, Sarımsak, Su Kabağı, Soğan, Tatlı Mısır, Taze Soğan, Tere, Yabani Marul, Yer Elması
BAĞ ve ÜZÜMSÜ MEYVELER	Ahududu, Bektaşı Üzümü, Böğürtlen, Çilek, Frambuaz, Üzüm, Yaban Mersini
DIĞER	Pancar, Kişniş, Kuş Üzümü, Şifalı Otlar, Derlenmiş Şifalı Otlar, Hardal, Şeker Pancarı, Kabuklu Kuruyemiş, Soya

Şekil 3. EUREPGAP Protokolünde Yer Alan ve Ülkemizde Yaygın Olarak Yetiştirilen Bazı Türler

EUREPGAP sertifikasyonu için bireysel olarak başvurulabildiği gibi, üretici grupları halinde yada tarım ürünleri organizasyonları olarak başvurulabilir. Norm Belge Veren Ulusal Kuruluşlar veya Özel Firmalar da EUREPGAP sertifikası alabilir, ancak: Norm belge veren ulusal kuruluşlar veya özel firmaların EUREPGAP'e benzer veya denk Standardları olmalıdır. Bu kuruluşlar verdikleri sertifikalarının EUREPGAP sertifikasıymış gibi işlem görmesini sağlamak amacıyla sertifikasyona başvurabilmektedir.

EUREPGAP sertifikasyonu için kontrol ve sertifikalama süreci üç aşamadan oluşmaktadır (Anonim 2004b):

Kayıt; Bu aşamada EUREPGAP sertifikası için başvuru yapan kişi veya kuruluşa ait bilgiler alınarak kaydedilmektedir.

Uygunluk Kriterleri ve Sertifika İşlemleri; Değerlendirme sürecinin daha objektif duruma gelebilmesi için EUREPGAP genel yönetmeliklerinin dışında, kontrol ve sertifika işlemleri sırasında kullanılmak üzere sorulardan ve bu sorulara verilen önemi belirten bir "Kontrol Listesi" kullanılarak kayıt işleminden sonra sertifikasyon kuruluşu tarafından yılda en az bir kez kontrol yapılması zorunludur. Eğer sertifikasyon için başvuran işletmenin üretim sırasında uyguladığı tarımsal faaliyetler, bu kriterin % 5'den daha fazlasına uymuyor ise EUREPGAP sertifikası verilmemektedir.

EUREPGAP Sertifikasının Verilmesi; Yapılan kontrol ve değerlendirmeler sonucunda EUREPGAP sertifikası almaya hak kazanmış üreticilere protokolde var olan "Lisans ve Sertifika Anlaşması" koşullarına uygun olarak EUREPGAP Markasını 1 yıl süreyle kullanma izni verilmektedir. Bu sürenin uzatılabilmesi tekrarlanacak denetimlere bağlıdır. Denetimlerde işletmede uygun olmayan durumlar belirlendiğinde sertifika iptal edilmekte ya da bir süre için askıya alınmaktadır. Sonraki denetimlerde uygunsuz koşulların düzeltildiği belirlendiğinde sonra sertifika tekrar kullanılabilir.

Yaş meyve ve sebze üretiminin EUREPGAP'a uygun olarak yapılabilmesi için yukarıda belirtilen uygunluk kriterleri olarak adlandırılan kriterlere göre üretim şeklini planlaması gereklidir. Herhangi

bir üretim şeklinin EUREPGAP kapsamına alınabilmesi için aşağıda sunulan parametrelere uyulması zorunludur (Anonim 2004c ve d, 2005c):

Kayıt Tutma:EUREPGAP sertifikası alınacak bir ürünün geriye dönük olarak izlenebilirliğini sağlamak amacı ile üretim faaliyeti sırasında uygulanan tüm işlemlerin EUREPGAP protokolünde belirtilen şekilde İyi Tarım Uygulamalarına (İTU) uygunluğunun kanıtlanabilmesi amacıyla kayıt altına alınması gereklidir.Bu kayıtların en az 5 yıl saklanması zorunludur.Kabul için başvurudan önceki kayıtlar gerekli değildir.

Türler ve Anaçlar, Tohum Kalitesi, Hastalık ve Zararlılara Dayanıklılık: Üreticinin üretim amacıyla kullandığı çeşit ve anaçların kalite standartları (örnek;tat,albani, raf ömrü, tarımsal performans, çevre etkisi, tarım kimyasallarına en az bağımlılık) belirlenmelidir.

Üretim Alanının Tarihçesi ve Kullanımı:

Yetiştiricilik Alanının Geçmişi;Her arazi, bahçe veya her serayla ilgili olarak, buralarda yetiştirilen ürünler ve tarımsal faaliyetler ile ilgili bilgileri içeren kalıcı bir kayıt sistemi mutlaka tutulmalı, görsel bir kimlik veya referans sistemi geliştirilmeli, tüm yeni alanların daha önce kullanım amaçları da göz önüne alınarak benzer veya başka ürünler için risk değerlendirmesi yapılmalı,tanımlanan riskleri en aza indirmek için uygulanacak stratejileri gösteren bir yönetim planı geliştirilmelidir.

Dönüşümlü Yetiştiricilik (Rotasyonlar); Toprak sağlığının korunması, tarım ilaçlarına bağımlılığın azaltılması ve bitki sağlığının maksimum düzeyde sağlanabilmesi için üreticiler dönüşümlü yetiştiriciliğin gerekliliğini kavramalı ve uygun durumlarda uygulamalı, dönüşümlü yetiştiricilik uygulanmadığında üretici geçerli bir neden gösterebilmelidir.

Toprak ve Yetiştirme Ortamı: Üretim yapılan arazi için toprak haritaları hazırlanmalıdır ve bu haritalar dönüşümlü üretimin planlanması, ekim ve yetiştiricilik programlarında kullanılabilir.Toprak taban taşı oluşumunu engellenmek ve toprak yapısını korumak ya da iyileştirmek için toprak mümkün olduğunca mekanik olarak işlenmelidir.

Toprak dışında yetiştirme ortamları kullanıldığında bu ortamların üretim için uygunluğunu gösteren kayıtlar olmalı, bu ortamların tekrar kullanımı durumunda buhar ile sterilizasyon tercih edilmeli, kimyasallar ile sterilizasyon söz konusu olduğunda bu işlemin yapıldığı yer, tarih, kullanılan kimyasal madde çeşidi, sterilizasyon yöntemi kayıtlara geçirilmelidir.

Gübre Kullanımı:Gübre kullanımı en aza indirmek için yetiştiricilik, toprak bakım ve koruma planları geliştirilmeli, gübre uygulaması, ürünün gereksinim hesaplarına ve üründe, toprakta ve gübre çözeltilisinde yapılacak gübreleme uygulaması, ürünün gereksinimini karşılama yanında aynı zamanda toprak verimliliğini de korumalıdır.Toprakta veya yaprakta yapılan bütün gübre uygulamaları, kullanılan miktar, uygulama zamanı ürün kayıtlarında yer almalıdır. kullanımı ve uygulaması konusunda bir eğitim programı uygulanmalıdır.

içerisinde kirlenmeye neden olan öteki maddelerin analizleri uygulama yapılmadan önce yapılmalıdır.

Sulama:Uygunsuz sulama, ürünün kalitesine zararlı olduğundan, sistematik olarak ürünün su gereksinimini belirleyecek yöntemler kullanılmalı, sulama hesapları tahmini, mümkünse yağmur, bitki su ihtiyacı ve buharlaşmaya göre yapılmalıdır.

Bitki Koruma Önlemleri, Kullanılan İlaçlar: Ürünlerin zararlı, hastalık ve yabancı otlardan korunmasında kimyasal olmayan yöntemler de (biyolojik, kültürel ve mekanik) değerlendirilmeli, pestisit uygulamaları çevreye en az zarar verecek şekilde (hacim/aktif madde) yapılmalıdır. Yetiştiriciler mümkün olduğunca entegre mücadele tekniklerini kullanmalı ve kimyasal olmayan zararlılarla savaş yöntemleri, kimyasal yöntemlere tercih edilmelidir.

Derim ve Derim Sonrası İşlemler

İşletmede fiziksel, mikrobiyolojik ve kimyasal bulaşmaları engellemek için risk analizlerine dayanan bir personel hijyen protokolü oluşturulmalı ve işçilerin çalıştırıldıkları bölge yakınında tuvalet ve el yıkama yerleri olmalıdır. İşçiler taze ürün işlemesine geçmeden önce hijyen konusunda temel bir eğitim almalıdır. Ürünlerin ambalajlanmasında kullanılacak ambalaj malzemeleri zararlı ve hastalıkların bulaşmasını engellemek için depolarda saklanmalıdır. Derim amacıyla kullanılan plastik kasalar temiz olmalı veya ürün ve tüketici sağlığını tehdit edebilecek yabancı maddelerden arındırmak için gerektiğinde tekrar temizlenmelidir.

Derim sonrası işlemlerde kimyasal kullanımı en aza indirilmeli, bu kimyasallar amaca uygun olmalı ve etiketlerine uygun olarak kullanılmalıdır. Yetiştiriciler ülkelerinde sadece resmi olarak ruhsat almış ve ayrıca kullanılacak ürün için ruhsat almış kimyasalları kullanmalıdır. Avrupa birliğine satılacak ürünlerde bu ülkelerde kullanılması yasaklanmış olan ilaçlar kullanılmalıdır.

Atık ve Kirlilik Yönetimi, Yeniden İşleme ve Yeniden Kullanma

İşletmede bütün olası atık ürünler ve kirlilik kaynakları tanımlanmalıdır. Atık ürünler ve kirlilik ayrıca kaynakları tanımladıktan sonra kirliliği ve atıkları en aza indirecek veya önleyecek, atık yakma veya araziye gömmeyi önleyecek bir geriye dönüşüm planı yapılarak ya da hastalık taşıma riski bulunmadığında toprak iyileştirilmesi için kullanılabilir.

İşçi Sağlığı ve Hakları

EUREPGAP sertifikası ile işçi sağlığı ve güvenliği de koruma altına alınmaktadır. İşletmede bu amaçla güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları için bir risk değerlendirmesi ve buna bağlı bir iş planı geliştirilmelidir. Tarımsal kimyasalları kullanan, taşıyan ve uygulayan işçiler ile tehlikeli ve karmaşık alet ve ekipman kullanan bütün işçilere resmi eğitim verilmelidir.

Üretim aşamalarında çalışan işçilerin yeterli düzeyde refaha sahip olabilmeleri için ücretlendirme, işçi yaşı, çalışma saatleri ve koşulları, iş güvenliği, sendika, emeklilik, sağlık ve diğer kanuni uygulamalar gibi tüm iş verme koşulları, yerel ve ulusal düzenlemeler ile uyumlu olmalıdır. İşletmelerdeki alanlar, yaşamaya uygun olmalı ve işçilerin temel ihtiyaçları karşılanmalıdır.

Çevreyle İlgili Konular: Üreticiler yaptıkları tarımsal faaliyetlerin çevre üzerine olan etkisini değerlendirebilmeli ve yerel toplum, doğal bitki ve hayvan dokusunu göz önünde bulundurarak çevreyi nasıl koruyabilecekleri düşünülmelidir. Ana hedef işletmelerdeki doğal kaynakların korunması politikası ve çevresel biyo- çeşitliliğin artırılması olmalıdır.

EUREPGAP sertifikasyonu, organik yada ekolojik tarıma alternatif olarak getirilmiş bir uygulamadır. EUREPGAP kapsamında gıda maddelerinin üretim aşamalarında iyi tarım uygulamalarının tamamıyla uygulanması ve bu uygulamaların her bir ürün için geriye dönük olarak izlenebilmesi gereklidir. EUREPGAP'ın amaçları, gıda kalitesi ve güvenliği konusunda tüketici güvenini sağlama ve sürdürme, tarımsal üretimin çevreye olası zararlı etkilerini en aza indirme ve doğa yabani hayatı koruma, tarımsal üretimde en az düzeyde tarım ilacı kullanımını sağlama, sahip olunan doğal kaynakların en etkin ve uygun şekilde kullanımını geliştirme, işçi sağlığı ve güvenliğinin korunması olarak özetlenebilir. Bu gün ekolojik tarım uygulamaları ile üretim faaliyetinde bulunan işletmeler EUREPGAP sertifikasyonu için ihtiyaç duyulan gereksinimleri rahatlıkla karşılayabilecek durumdadır. Bununla birlikte diğer üreticiler için bu gereklilikler yerine getirilemeyecek kadar elzem olmamasına rağmen bu protokolde yeni depoların inşa edilmesi vb. işletmeye ek maliyet getiren gerekliliklerde söz konusudur. Bugün için uluslararası pazarlarda EUREPGAP sertifikası almış olan ürünlere ödenen bedel ile almamış ürünlere ödenen bedel arasında büyük farklılıklar bulunmamakla, ancak EUREPGAP sertifikalı ürünler sadece tercih edilebilir bir nitelik kazanmaktadır. Avrupa Birliği'ne ihraç edilen yaş meyve ve sebzelerde mutlaka EUREPGAP sertifikalı ürünler istenmemesine rağmen Avrupa Birliği'ne üyeliğin gündemde olduğu şu günlerde ülkemizdeki tarımsal faaliyetlerde iyi tarım uygulamalarına geçilmesi, gerek halk

sağlığımız gerek iyi tarım uygulamalarına geçilmesi, gerek halk sağlığımız gerekse gelecekteki tarımsal üretimimiz için iyi bir yatırım olacaktır.

Türk yaş sebze ve meyve üreticisinin 2006 yılında yürürlüğe girecek olan EUREPGAP Protokolü uygulamalarına uyum sağlaması oldukça güç, ancak imkansız değildir. Toplam üretimde yaklaşık % 4'lük ihracat payının (aynı oran İspanya'da % 51, İsrail'de % 23'tür).dahi tehlikeye gireceği bir döneme doğru gitmekteyiz. Bu durumun önüne geçmek için iklim, toprak, ve su avantajımızın getirdiği sürdürülebilir bir üretim potansiyeli ile uyumlu ihracat miktarına ulaşmamız gerekir. Bu hedefe ulaşmak için; AB ülkelerine mal satabilmenin ön koşulu haline gelen EUREPGAP standartlarını uygulama bağlamında üreticiye kayıtlı ve kontrollü üretimi öğretmek için Üretim Danışmanı'nın rehberliğine gereksinim vardır. Uygulama aşamasında oldukça ihtiyaç duyulacak üretim danışmanlığı mesleğinin hayata geçirilmesi için eğitsel düzenlemeler yapılmalıdır.

3.3.1.1.1. Antalya İli Yaş Sebze ve Meyve Dış Ticareti

2005 yılı itibariyle Türkiye yaş sebze ve meyve üretiminin miktar bazında % 10,3'ü, ihracat miktarının ise %13,2'lik payı Antalya ilinden karşılanmaktadır. Ülkemizden gerçekleştirilen yaş meyve ve sebze ihracatının yaklaşık % 19'u Antalya'dan gönderilmektedir . Üretimin ihracata oranı Türkiye genelinde % 4,5 iken, Antalya ilinde bu oran daha yüksek olup %5,7'dir (Çizelge 24).

Çizelge 24. Türkiye ve Antalya Yaş Meyve ve Sebze Üretim ve İhracatı Miktarları (1000 ton), İhracat Değeri (1000 \$) 2005

	Türkiye	Antalya	Antalya/ Türkiye (%)
Üretim Miktarı	40.227	4.157	10,3
İhracat Miktarı	1.804	238	13,2
İhracat Değeri	968.620	182.532	18,8
İhracat/Üretim (%)	4,5	5,7	-

Kaynak: TUIK, 2005
İGEME, 2006

Not: 2005 yılı Fob değerlerine göre hesaplanmıştır.

Toplam yaş meyve, sebze ihracatımız yaklaşık 968 milyon dolar olarak gerçekleşmiş olup, söz konusu değerlerin 695 milyon dolarını yaş meyve ihracatımız, 273 milyon dolarını yaş sebze ihracatımız oluşturmaktadır. Söz konusu değerler 2001 yılı değerleri ile karşılaştırıldığında yaş meyve ihracatımızda yaklaşık % 48,2, yaş sebze ihracatımızda ise % 45,9'luk bir artış olduğu gözlenmektedir (Çizelge 25).

Çizelge 25. Türkiye ve Antalya'nın Meyve ve Sebze Tarımsal Dışsatım Değerleri (1000 \$)

	GÖSTERGE	2004	2005	Değişim (%)
Türkiye	Meyve Dışsatımı	584.745	695.211	15,8
	Tarımsal Dışsatım	7.184.855	9.199.389	21,8
	Tarımsal Dışsatımında meyvenin payı (%)	8,1	7,6	-6,5
Antalya	Meyve Dışsatımı	56.872	62.638	9,2
	Tarımsal Dışsatım	183.739	243.420	24,5
	Tarımsal Dışsatımında Meyvenin payı (%)	23,7	25,7	7,8
Türkiye	Sebze Dışsatımı	218.644	273.409	20,1
	Tarımsal Dışsatım	7.184.855	9.199.389	21,9
	Tarımsal Dışsatımında sebzenin payı (%)	3,1	3,0	-3,3
Antalya	Sebze Dışsatımı	79.420	119.894	33,8
	Tarımsal Dışsatım	183.739	243.420	24,5
	Tarımsal Dışsatımında sebzenin payı (%)	43,2	49,2	12,2

Kaynak: TKB, 2007

TÜİK,2005

Ülkemiz yaş sebze ihracatının % 3'ü dışsatıma konu olurken, yaş meyve ihracatımızın % 7,6'sı tarımsal dışsatıma konu olabilmektedir . Antalya ili için ise üretilen yaş sebze ihracatının % 49,2'si dış satıma konu olurken, üretilen yaş meyve miktarının % 25,7'si dış satıma konu olabilmektedir (Çizelge25).

Son dönemde kurulan modern seralar sayesinde Antalya, 2005 yılı içerisinde 119,894 bin \$ ile Türkiye yaş sebze ihracatının % 21,5'ini oluşturmaktadır. Gerekli yasal düzenlemeler sağlanırsa, dış pazarlardaki rekabet şansımız artacak ve sektör elde ettiği başarıları daha üst seviyelere taşıyacaktır.

Çizelge 26. Antalya'nın Önemli Türler İtibariyle Yaş Meyve Dışsatımı

Ürünler	2004		2005		Değişim Oranı	
	Miktar (Ton)	Değer (1000 \$)	Miktar (Ton)	Değer (1000 \$)	Miktar (%)	Değer (%)
Limon	223.248	99.428	359.723	170.683	62	72
Domates	236.218	110.480	252.264	145.562	7	32
Mandarin	226.307	97.302	250.102	110.912	11	14
Kiraz-Vişne	40.493	122.182	35.877	93.289	-11	-24
Üzüm	159.923	82.422	156.363	91.933	-2	12
Portakal	127.410	49.739	179.942	72.741	41	46
Biber	50.091	44.451	64.002	56.139	28	26
Greyfurt	118.316	51.408	100.514	50.945	-15	-1
Şeftali	20.234	11.938	39.642	20.828	96	74
Hıyar	26.918	12.397	32.599	18.544	21	50
Toplam	1.229.158	681.747	1.471.028	831.576	20	22

Kaynak:İGEME, 2007.

Türkiye'nin narenciye hariç olmak üzere kış dönemi yaş sebze ve meyve ihracatının yaklaşık % 75-80'i Antalya'dan gerçekleşmektedir. Söz konusu ihracatın ise % 65-70'i AB ülkelerindedir. Antalya ilinden ihraç edilen sebze ve meyvelerin başında narenciyeden sonra yaklaşık % 32' değer ile birinci sırada domates gelmektedir. Bölgeden ihraç edilen diğer ürünler ise sırasıyla biber, kiraz,vişne, turunçgiller ve hıyardır (Çizelge 26). İhracatın artması ve bu artışın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için üretimin ve ihracatın pazara entegre olması gerekmektedir. Oysa bizim en çok ihracat şansımızın olduğu 15 Şubat - 15 Nisan arası dönem en az ürünün hasat edildiği dönemdir. Bu dönemde ürünün ihracatçıya maliyeti rekabet edemeyecek kadar yüksek olmaktadır.

Ayrıca ihracatçılar için girdi maliyetleri her geçen yıl artarken, döviz kurunda ise düşüşler yaşanmaktadır. Böylece kar marjı düşük olan ihracatçının kar oranı daha da düşmektedir. Ancak dışsatımda yaşadığımız sorunların önemli bir kısmı üretimden kaynaklanmaktadır. Pazar taleplerine uygun kalitede ve çeşitte üretim yapamadığımız sürece uluslararası pazarda fazla şansımız olmayacağı açıktır.

Çizelge 27. 2005 Yılı İtibariyle Türkiye ve Antalya İli Yaş Meyve ve Sebze İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Türkiye		Antalya		Antalya'nın Payı (%)	
	Miktar (1000 kg)	Değer (1000 \$)	Miktar (1000 kg)	Değer (1000 \$)	Miktar	Değer
Rusya Federasyonu	493.897	245.515	33.758	19.895	6,8	8,1
Almanya	135.436	133.863	39.500	44.773	29,2	33,5
Romanya	158.695	66.934	25.431	15.610	16,1	23,3
Ukrayna	140.002	64.281	4.918	2.272	3,5	3,5
Suudi Arabistan	166.370	63.359	330	230	0,2	0,4
Hollanda	50.692	45.814	19.786	23.118	39,1	50,5
Birleşik Krallık	37.681	41.898	4.584	6.984	12,2	16,7
Mersin Serbest Bölge	56.852	33.318	0	0	0,0	0,0
Yunanistan	52.840	29.704	10.853	9.777	20,5	32,9
Avusturya	29.285	24.138	9.638	8.548	32,9	35,4

Kaynak: Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali, 2007
İGEME, 2007

Ülkelere göre Antalya'nın miktar bazında yaş meyve ve sebze ihracatı Çizelge 27'de verilmiştir. Sırasıyla Almanya, Rusya Federasyonu, Romanya, Hollanda, Yunanistan ve Avusturya en önemli pazarlardandır. Almanya'ya gönderilen ürünün % 29,2'si, Rusya'ya % 6,8'i, Romanya'ya gönderilenin % 16,1'i, Hollanda'ya gönderilen ürünün % 39,1'i, Yunanistan'a gönderilen ürünün % 20,5'i, Avusturya'ya gönderilen ürünün % 32,9'u Antalya'dan karşılanmaktadır. Söz konusu ürünlerde özellikle Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirilen ihracatın önemli bir bölümü Antalya'da kurulan modern seralardan sağlanmıştır (Çizelge 27).

Çizelge 28. Antalya İli Merkez ve İlçelerinin 2000-2005 Yıllarına Ait Toptancı Hallere Giren Yaş Sebze-Meyve İle İhracatına Ait İstatistik Bilgiler

Yıllar	Sebze Miktarı (ton)	Meyve Miktarı (ton)	Sebze + Meyve (ton)	Sebze Miktarı (Bin YTL)	Meyve Miktarı (Bin YTL)	Sebze + Meyve (Bin YTL)
2000	425	115	541	79.651	18.539	98.190
2001	703	120	824	142.135	28.581	170.875
2002	783	141	925	230.094	41.240	271.334
2003	827	124	952	345.245	51.845	397.090
2004	964	150	1.115	400.752	73.246	473.998
2005	1.182	229	1.412	529.416	98.955	628.371
Toplam	4.888	897	5.771	1.727.292	312.406	2.039.698

Kaynak: Antalya İli Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali

Antalya ili ihracata yönelik yaş meyve ve sebze yetiştiriciliğinin yapıldığı illerden en önemli illerimizdendir. Nitekim 2005 yılı itibariyle, Antalya ili merkez ve ilçelerinden Toptancı Hallere girip, ihraç edilen yaş sebze ve meyve miktarı 5.771 ton olup, değer olarak 2,039.698 bin YTL' (908.238 milyar \$) dir (Çizelge 28).

Çizelge 28'den de görülebileceği gibi, 2000 yılında Antalya Büyükşehir Belediye Haline giren ve ihraç edilen sebze miktarı 425 bin olup, 2005 yılında 2,7 kat artarak 1.182 bin ton olmuştur. Aynı yıllarda hale giren ve ihraç edilen meyve miktarı da 2 kat artarak 115 bin tondan, 229 bin tona, toplam meyve ve sebze miktarı ise 2,4 kat artarak 1.412 bin tona ulaşmıştır. Söz konusu miktarların 2000-2005 yılları itibariyle ihraç değeri; sebzeler için 6,7 kat, meyveler için 5,3 kat artmıştır. Hale giren ve ihraç edilen toplam yaş meyve ve sebze değeri ise 6 kat artarak 2.039 .698 bin YTL olmuştur (Çizelge 28).

3.4. Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Oranları

Tarım işletmelerinin geleneksel üretim şekli (geçimlik tarımdan), pazara dönük üretim yapan işletmelere dönüşümünün en önemli göstergesi pazarlama oranlarıdır. Pazarlanan üretim değerinin toplam üretim değerine oranı şeklinde hesaplanan pazarlama oranları, işletmelerin ürün pazarlarıyla bütünleşme derecelerini gösterir. Aşağıdaki çizelgelerde sırasıyla Türkiye ve Antalya yaş sebze ve meyve pazarlama oranları hesaplanarak verilmiştir.

Türkiye sebze pazarlanan değeri 2000 yılı itibariyle 2.963 milyon YTL iken, 2000-2005 yılları arasında yıllık ortalama % 23,7 artarak 10.626 milyon YTL' ye ulaşmıştır. Pazarlanan sebze oranı ise aynı dönem % 80'den,% 88'lere yükselmiştir (Çizelge 29).

Çizelge 29. 2000-2005 Yılı İtibariyle Türkiye’de Sebze Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)

Yıllar		Üretim (Bin ton)	Değer (Milyon YTL)	Pazarlananın Değeri (Milyon YTL)	Pazarlananın Oranı (%)
2000	Toplam	22.358	3.674	2.963	80
	Yaprağı yenen sebzeler	1.671	300	229	76
	Baklagil sebzeleri	660	254	180	70
	Meyvesi yenen sebzeler	19.283	2.970	2.430	81
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	653	130.051	105	80
	Diğer sebzeler	90	20	18	91
2001	Toplam	21.930	5.348	4.319	80
	Yaprağı yenen sebzeler	1.670	448	345	76
	Baklagil sebzeleri	648	364	259	71
	Meyvesi yenen sebzeler	18.880	4.306	3.525	81
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	644	196	159	81
	Diğer sebzeler	88	32	29	91
2002	Toplam	23.698	7.656	6.188	80
	Yaprağı yenen sebzeler	1.683	708	545	76
	Baklagil sebzeleri	686	477	340	71
	Meyvesi yenen sebzeler	20.596	6.140	5.029	81
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	642	285	233	81
	Diğer sebzeler	90	44	40	91
2003	Toplam	24.018	10.154	8.963	88
	Yaprağı yenen sebzeler	1.696	911	802	88
	Baklagil sebzeleri	709	640	528	82
	Meyvesi yenen sebzeler	20.678	8.082	7.176	88
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	826	450	388	86
	Diğer sebzeler	108	6	67	97
2004	Toplam	23.215	11.494	10.142	88
	Yaprağı yenen sebzeler	1.685	1.033	910	88
	Baklagil sebzeleri	756	783	647	83
	Meyvesi yenen sebzeler	19.769	9.013	8.001	89
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	863	531	457	86
	Diğer sebzeler	142	132	125	94
2005	Toplam	24.320	12.028	10.626	88
	Yaprağı yenen sebzeler	1.781	1.186	1.050	88
	Baklagil sebzeleri	793	817	683	83
	Meyvesi yenen sebzeler	20.776	9.346	8.295	86
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	814	524	452	90
	Diğer sebzeler	154	153	144	93

Kaynak: TÜİK, Üretim, Fiyat, Değer, Muhtelif Yıllar

*2004 ve 2005 yılları değerleri YTL cinsindedir.

Ülkemiz meyve pazarlanan değeri 2000 yılı itibariyle 3.755 milyon YTL iken, 2000-2005 yılları arasında yıllık ortalama % 26,2 artarak 15.192 milyon YTL’ye ulaşmıştır. Pazarlanan meyve oranı ise aynı dönem % 81’den, % 87’lere yükselmiştir (Çizelge 30).

Antalya ilinde 2000 yılı itibariyle sebze üretim değeri yaklaşık 363 milyon YTL, pazarlanan sebzelerin değeri ise 294 milyon YTL’dir. Buna göre, Antalya’da üretilen sebzelerin ortalama pazarlama oranları; % 81 olup, Türkiye ortalamasından (% 80) daha yüksektir. Bu oran Antalya yaprağı yenen sebzeleri için % 83, Baklagil sebzeler için % 72, meyvesi yenen sebzeler için % 82, soğans, yumru ve kök sebzelerde ise % 78’dir (Çizelge 31).

Çizelge 30. 2000-2005 Yılı İtibariyle Türkiye’de Meyve Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)

Yıllar	Meyveler	Üretim (Bin ton)	Değer (Milyon YTL)	Pazarlananın Değeri (Milyon YTL)	Pazarlananın Oranı (%)
2000	Toplam (2000)	14.179	4.644	3.755	81
	Yumuşak çekirdekli	2.901	678	515	76
	Taş çekirdekli	3.357	1.428	1.074	75
	Turunçgiller	2.222	401	378	94
	Sert kabuklu	758	845	753	89
	Üzümsü meyveler	4.182	1.168	910	78
2001	Toplam(2001)	13.078	5.766	4.693	81
	Yumuşak çekirdekli	2.928	953	722	76
	Taş çekirdekli	2.164	1.213	889	73
	Turunçgiller	2.478	589	556	94
	Sert kabuklu	860	1.217	1.084	89
	Üzümsü meyveler	3.823	1.586	1.234	78
2002	Toplam(2002)	14.065	10.041	8.078	80
	Yumuşak çekirdekli	2.666	1.444	1.095	76
	Taş çekirdekli	3.132	3.057	2.316	76
	Turunçgiller	2.493	866	818	95
	Sert kabuklu	843	1.540	1.345	87
	Üzümsü meyveler	4.138	2.878	2.249	78
2003	Toplam (2003)	14.010	12.508	10.867	87
	Yumuşak çekirdekli	3.097	2.072	1.776	86
	Taş çekirdekli	2.455	2.999	2.448	82
	Turunçgiller	2.487	1.177	1.149	98
	Sert kabuklu	789	2.036	1.835	90
	Üzümsü meyveler	4.311	3.874	3.314	86
2004	Toplam (2004)	14.070	12.712	10.986	86
	Yumuşak çekirdekli	2.513	1.896	1.623	86
	Taş çekirdekli	2.931	4.029	3.211	80
	Turunçgiller	2.707	1.458	1.424	98
	Sert kabuklu	592	1.789	1.594	89
	Üzümsü meyveler	4.220	2.957	2.558	87
2005	Toplam (2005)	15.907	17.388	15.192	87
	Yumuşak çekirdekli	3.046	2.607	2.233	86
	Taş çekirdekli	3.260	5.126	4.170	81
	Turunçgiller	2.913	1.742	1.703	98
	Sert kabuklu	835	3.375	3.079	91
	Üzümsü meyveler	4.660	3.916	3.392	87

Kaynak: TÜİK, Üretim, Fiyat, Değer, Muhtelif Yıllar

*2004 ve 2005 yılları değerleri YTL cinsindedir.

Yine 2005 yılı itibariyle Antalya sebze üretim değeri 2000 yılına göre yaklaşık 4 kat artarak 1.438 milyon YTL olup, pazarlanan değeri ise yaklaşık 4,5 kat artıp 1.266 milyon YTL’ye ulaşmıştır. İlde üretilen sebze pazarlama oranı ise aynı yıl % 88 olup, Türkiye meyve pazarlama oranına eşdeğerdir. Söz konusu oranlar 2005 yılı itibariyle Antalya’da yetişen yaprağı yenen sebzeler için % 90, Baklagil sebzeler için % 82, meyvesi yenen sebzeler için % 88, soğansu, yumru ve kök sebzelerde ise % 86’dır (Çizelge 31).

Aynı oran yaş sebze ve meyve Toptancı Hal'lerinde en fazla satılan domates için % 80,9, hıyar için % 81,5, biber için % 82,9 ve patlıcan için % 85,9'dur. Söz konusu sebzeler pazarlanan toplam sebze değeri içinde de öncelikli ürünlerdir.

Çizelge 31. 2000-2005 Yılı İtibariyle Antalya'da Sebze Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)

Yıllar	Sebze Grupları	Üretim (1000ton)	Değer (Milyon YTL)	Pazarlananın değeri (Milyon YTL)	Pazarlananın oranı (%)
2000	Toplam	2.540	363	294	81
	Yaprağı yenen sebzeler	24	4	3	83
	Baklagil sebzeleri	48	20	15	72
	Meyvesi yenen sebzeler	2.459	336	274	82
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	7	1	1	78
	Diğer sebzeler	1	0,4	0,3	92
2001	Toplam	2.582	609	495	81
	Yaprağı yenen sebzeler	27	7	5	83
	Baklagil sebzeleri	47	28	20	73
	Meyvesi yenen sebzeler	2.495	570	465	82
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	7	2	1	79
	Diğer sebzeler	4	2	1	92
2002	Toplam	2.827	878	716	81
	Yaprağı yenen sebzeler	38	17	14	85
	Baklagil sebzeleri	49	33	23	72
	Meyvesi yenen sebzeler	2.721	819	669	82
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	8	3	2	77
	Diğer sebzeler	9	4	4	92
2003	Toplam	2.991	1.164	1.025	88
	Yaprağı yenen sebzeler	42	26	23	89
	Baklagil sebzeleri	53	46	37	82
	Meyvesi yenen sebzeler	2.868	1.071	945	88
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	12	9	8	86
	Diğer sebzeler	13	10	10	97
2004	Toplam	3.059	1.430	1.259	88
	Yaprağı yenen sebzeler	47	35	31	89
	Baklagil sebzeleri	57	58	48	82
	Meyvesi yenen sebzeler	2.913	1.286	1.134	88
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	11	9	8	86
	Diğer sebzeler	28	40	36	92
2005	Toplam	3.057	1.438	1.266	88
	Yaprağı yenen sebzeler	54	41	37	90
	Baklagil sebzeleri	57	57	46	82
	Meyvesi yenen sebzeler	2.898	1.278	1.126	88
	Soğans, yumru ve kök sebzeler	11	11	9	86
	Diğer sebzeler	37	49	46	93

Kaynak: TÜİK, Üretim, Fiyat, Değer, Muhtelif Yıllar
*2004 ve 2005 yılları değerleri YTL cinsindedir

Antalya ilinde 2000 yılı itibariyle meyve üretim değeri yaklaşık 162 milyon YTL, pazarlanan sebzelerin değeri ise 138 milyon YTL'dir. Buna göre, Antalya'da üretilen meyvelerin ortalama pazarlama oranları; % 85 olup, Türkiye ortalamasından (% 81) daha yüksektir. Bu oran yumuşak çekirdekli için % 76, taş çekirdekli için % 76, turuncgiller için 93, soğans, sert kabuklular için % 69, üzümse meyveler için % 90'dır (Çizelge 32).

Yine 2005 yılı itibariyle Antalya meyve üretim değeri 2000 yılına göre yaklaşık 7 kat artarak 1.125 milyon YTL olup, pazarlanan değeri ise yaklaşık 7,5 kat artıp 1.017 milyon YTL'ye ulaşmıştır. İlde üretilen meyve pazarlama oranı ise aynı yıl % 90 iken, Türkiye'de %87'dir. Söz konusu oranlar Antalya'da yetişen yumuşak çekirdekli için, %86, taş çekirdekli için %80, turuncgiller için %99, sert kabuklular için %81, üzümü meyveler için %95'dir (Çizelge 32).

Pazarlanan toplam meyve içerisinde öncelikli ürünleri oluşturan ürünlerin pazarlama oranları sırasıyla; limon için % 96,5, muz için % 95,2, portakal için % 92,2, zeytin için % 78,0, elma için % 77,7 ve armut için % 68,8'dir.

Çizelge 32. 2000-2005 Yılı İtibariyle Antalya'da Meyve Üretim Değerinde Pazarlanan Ürünlerin Oranı (%)

Yıllar	Meyve Grupları	Üretim (1000ton)	Değer (Milyon YTL)	Pazarlananın değeri (Milyon YTL)	Pazarlananın oranı (%)
2000	Toplam (2000)	638	162	138	85
	Yumuşak çekirdekli	174	36	27	76
	Taş çekirdekli	52	21	16	76
	Turuncgiller	334	60	56	93
	Sert kabuklular	7	6	4	69
	Üzümü meyveler	68	36	33	90
2001	Toplam(2001)	823	289	243	84
	Yumuşak çekirdekli	261	87	66	76
	Taş çekirdekli	56	36	27	76
	Turuncgiller	417	94	87	93
	Sert kabuklular	6	10	7	69
	Üzümü meyveler	81	61	55	90
2002	Toplam(2002)	730	414	349	84
	Yumuşak çekirdekli	200	112	85	76
	Taş çekirdekli	64	63	48	76
	Turuncgiller	379	117	109	93
	Sert kabuklular	6	18	12	69
	Üzümü meyveler	79	103	93	91
2003	Toplam(2003)	935	758	686	91
	Yumuşak çekirdekli	308	267	229	86
	Taş çekirdekli	67	81	66	81
	Turuncgiller	427	191	188	98
	Sert kabuklular	6	24	20	80
	Üzümü meyveler	125	192	182	95
2004	Toplam(2004)	897	863	779	90
	Yumuşak çekirdekli	264	258	220	85
	Taş çekirdekli	79	123	98	80
	Turuncgiller	416	238	234	98
	Sert kabuklular	7	28	23	80
	Üzümü meyveler	129	213	202	95
2005	Toplam(2005)	1.003	1.125	1.017	90
	Yumuşak çekirdekli	329	350	300	86
	Taş çekirdekli	83	156	124	80
	Turuncgiller	452	311	307	99
	Sert kabuklular	7	32.749	26	81
	Üzümü meyveler	130	273	259	95

Kaynak: TÜİK, Üretim, Fiyat, Değer, Muhtelif Yıllar
*2004 ve 2005 yılları değerleri YTL cinsindedir

3.5. Türkiye’de Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Politikaları ve Pazarlama Sistemi

3.5.1. Günümüze Kadar İzlenen Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Politikaları

Türkiye’de yaş sebze ve meyve pazarlama politikaları, kalkınma plan ve programları çerçevesinde değerlendirilmiş ve ana hatları itibariyle aşağıda sunulmuştur;

I. BYKP’nda (1963-1967) yaş sebze ve meyve üretim ve pazarlama politikasında örgütlenmenin zorunluluğu ve bu konunun destekleneceği üzerinde önemle durulmuştur (DPT,1963).

II.BYKP (1968-1972) döneminde ise üretim ve ihracat artışına yönelik politikalara değinilmiştir. Bununla birlikte, 1580 sayılı Belediye Kanununun günün koşullarına uymadığı, bu nedenle bazı sorunlarla karşılaştığı belirtilmiştir (DPT, 1967). Ülkemizde bu ürün grubuna yönelik olarak yürütülen iki önemli projeden ilki olan Yaş Meyve Sebze İhracatını Geliştirme Projesi (MEPASAN) uygulaması bu plan döneminin sonunda başlatılmıştır. Söz konusu proje 1972-1979 yılları arasında uygulanmıştır.

III. BYKP’nda (1973-1977) yaş sebze ve meyve ürün grubu için üretim hedefleri tespit edilmiş, bir önceki plan döneminde belirlenen hedeflere ulaşıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, yaş sebze ve meyve üretiminin yoğun olduğu alanlarda kooperatif ve birlikler aracılığıyla satışların gerçekleştirilmesi önerilmiştir (DPT,1973).

IV. BYKP’nda (1979-1983) ise, bir önceki plan dönemi için meyve üretiminde öngörülen üretim hedefine ulaşamadığı, ancak ihracatta hedefin aşıldığı ifade edilmiştir. Meyveciliğin, özellikle dışsattım ve sanayiinin gereksinimlerine yönelik olarak geliştirilmesi için, projelerin hazırlanması öngörülmüştür (DPT,1979). İlaveten, yaş sebze ve meyve ticaretinin yapıldığı Toptancı Hallerinde tekniğe ve sağlık koşullarına uygun uygulamalara yer verilerek, Haller Kanununun ihtiyaçlara göre yeniden düzenleneceği belirtilmiştir (DPT,1980). Bu dönemde MEYSEB tamamlandıktan sonra Türkiye II. Meyve-Sebze Projesi (1982-1984) başlatılmıştır.

V. BYKP’nda diğer kalkınma planlarından farklı olarak, doğrudan yaş sebze ve meyve sektörüyle ilgili bazı desteklemelere de yer verilmiştir. Yaş sebze ve meyve üretim ve ihracatında altyapı eksikliklerinin tamamlanması ve Bölgesel ve Merkezi Planlama Organizasyonlarının kurulması için Dünya Bankası ile II. Meyve-Sebze Projesi anlaşmasının yapıldığı ve uygulamasına başlanıldığı bildirilmiştir. Yine, yaş sebze ve meyve üretiminin yoğun olduğu alanlarda teşkilatlanmaların destekleneceği, bu alandaki çalışmalara teknik olarak da yardım yapılacağı ifade edilmiştir (DPT, 1984).

VI. BYKP’nda daha önceki dönemlerde olduğu gibi pazarlamada kooperatiflerin önemi üzerinde durulmuştur (DPT, 1989).

Son kalkınma Planı olan VII. BYKP’nda tarım sektörüyle ilgili amaç, ilke ve politikalar doğrultusunda, serbest piyasada oluşan fiyatlardan üreticilerin daha fazla pay alabilmeleri ve tarım ürünlerinin rekabet ortamı içerisinde pazarlanabilmesi için, ürün borsaları, haller ve bunlarla ilgili altyapının geliştirilmesine yer verilmiştir. Ayrıca, tarımsal üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması ve üreticilere hizmet götürülmesi konularında faaliyet göstermek üzere, Üretici Birliklerinin kurulmasına ve kooperatiflerin özendirilmesine yer verilmiştir (Anonim b,1995).

2001 ve 2002 Yılı programlarında ise pazarlama altyapısına yönelik olarak Ürün Borsaları Geliştirme Projesinin tamamlanacağı, vadeli işlem borsalarının geliştirileceği ve Toptancı Hallerinin etkin çalışmasının sağlanacağı, çiftçi/özel kesim silo ve depolama kapasitelerinin artırılması için girişimlerin özendirileceği vurgulanmaktadır (DPT, 2001).

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler, planlı dönem boyunca bu ürün grubuna ilişkin diğer tarım ürünlerinden farklı, özel bir politikanın söz konusu olmadığını, bu ürün grubunun destekleme sistemi

içerisinde yer alıp- almadığını göstermektedir. Ancak bununla birlikte, yaş meyve sebze üreticileri de ürün ayırımının yapılmadığı girdi sübvansiyonu ve yatırım teşvikleri gibi genel karakterli uygulamalardan yararlanmışlardır.

Planlı dönem için yapılan değerlendirmeler, yaş meyve ve sebzelerde ağırlıklı olarak kurumsal ve yasal düzenlemeler ile iç pazarın düzenlenmeye çalışıldığını göstermektedir. Ülkemizde temel politika olarak, yaş meyve ve sebze fiyatlarının tam rekabet koşullarında oluşması benimsenmiştir. Yaş meyve ve sebze toptan ticaretinin gerçekleşeceği, fiyatın arz ve talebe göre oluşacağı piyasalar olarak da Toptancı Hal sistemi oluşturulmuştur. Ancak üreticilerin tek başlarına hareket etmelerinin onların aleyhine olacağı düşüncesinden hareketle sık sık üreticilerin kooperatifler şeklinde örgütlenmesi üzerinde durulmuştur.

3.5.1.1. Toptancı Hal Mevzuatı

Yaş sebzenin ve meyvenin toptan satışı ve Toptancı Halleri ile ilgili ilk yasal düzenleme 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 15. maddesinde yer almaktadır. Bu kanun ile korunması ve satılması sıhhi şartlara tabi yaş sebze ve meyve ile diğer tüm ürünlerin (et, yağ, balık, zeytin yağı, peynir, turşu vb.) korunması ve toptan alım satımının belli yerlerde yapılmasını sağlamak ve kontrol etmek, haller açma ve yönetme görevi Belediyelere verilmiştir. Daha sonra, söz konusu kanun maddesine dayanılarak sadece yaş sebze ve meyve pazarlamasına yönelik olarak 12 Eylül 1960 tarih ve 80 sayılı "Toptancı Halleri Sureti İdaresi Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Söz konusu yasanın yürütülmesi yine Belediyelere bırakılmıştır (Anonim (a), 1960). 80 sayılı kanun, 10 temel ve 2 geçici maddeden oluşmaktadır. Kanuna göre Halde toptan satışlar, kooperatif veya kooperatif birlikleri, üreticiler ve komisyoncular tarafından yapılabilmekte, ancak bunların birbirlerinden mal alıp satmaları yasaklanmaktadır. Kanunla, Haldeki yerlerin önceliklere tabi olarak kimlere ve nasıl tahsis olunacağı, kendilerine tahsisi yapılanlarla çalışanların ve diğer şahısların uyacakları ve ne gibi özellikler taşıyacakları, satış işlemlerinin nasıl yapılacağı, üreticinin ve halden mal alanların hak ve çıkarlarının nasıl korunacağını Belediye Meclislerince kabul edilecek yönetmelikler ile belirlenmesi hükmüne bağlanmıştır. Bu yasal düzenlemeye 1984 yılında çıkarılan 3033 sayılı kanun ile belediyelerce özel hallerin açılmasına izin verilmesi hükmü ilave edilmiştir (DPT, 1992). Böylece ilgili yasaya hallerin kurulması ile ilgili olarak esneklik kazandırılmıştır. Ayrıca bu kanun ile hallerin yönetim ve işleyişi ilgili esasların belirlenmesi yetkisi; nüfusu 250.000 ve daha yukarı olan Belediyelerde, Belediye Meclislerine, nüfusu 250.000'den az olan Belediyelerde, Sanayi ve Ticaret Bakanlığına verilmiştir.

1960 tarih ve 80 sayılı kanun da, ürünlerin kalitesi, standardizasyonu, depo ve koruma koşulları, fiyatların belirlenmesi gibi çok önemli konulara gerekli yer verilmemiş olup daha bir çok konuda boşluklar bulunmaktaydı. Bu boşlukların kapatılması amacıyla, yasanın geçici 2. Maddesine dayalı olarak Belediyeler tarafından meyve ve sebze hal yönetmelikleri hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur (Giray, 1998).

Yasadaki, ürünlerin kalitesi, standardizasyonu, depo ve koruma koşulları, fiyat belirlemesi gibi bir çok konudaki eksiklikler ise, 27 Haziran 1995 tarihli 22326 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 552 sayılı "Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmündeki Kararname" (Anonim(b),1995) ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra 7 Kasım 1995 tarih ve 22456 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 4128 sayılı kanun ile 552 sayılı kararnameye özellikle uygulanacak cezalarla ilgili hükümler ilave edilmiştir.

552 sayılı KHK'de, yaş meyve ve sebzelerin alımı, satımı ve devri ile Toptancı halleri ve pazar yerlerinin kuruluş, işleyiş, yönetim ve denetimlerine ilişkin esaslar ile Bakanlıklarla Belediyelerin bu konularla ilgili görev ve yetkilerinde yapılacak değişiklik ve düzenlemelerle birlikte; yaş meyve ve sebze ticaretinin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak yapılması, yaş meyve ve sebze üretici ve tüketicileri ile bunların ticaretini meslek edinenlerin çıkarlarının dengeli ve serbest rekabet şartları içerisinde gerçekleştirilmesi, ayrıca, Toptancı hallerinin modern ve çağdaş bir alt yapı sistemine kavuşturulması hususları öngörülmüştür (Demirbaş, 2001).

Bugün yürürlükte olan ve “Haller Yasası” olarak bilinen 14 Haziran 1998 tarih ve 23372 sayılı Resmi Gazeteye yürürlüğe giren 4367 sayılı Kanun ise, aslında 552 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin üç yıl sonra biraz değiştirilmiş halidir. 6 kısım ve 31 maddeden oluşan 552 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, yaş sebze ve meyvelerin alım satımı, Toptancı Halleri ve pazar yerlerinin kuruluşu, işleyişi, yönetimi ve denetimine ait ilkelerle, ilgili Bakanlıklarla Belediyelerin bu konularla ilgili görev ve yetkilerini kapsamaktadır (Anonim (c), 1998).

552 Sayılı Kararname, son olarak, 2007 yılı başında, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanarak tartışmaya açılmış ve sonra son şekli verilerek Başbakanlığa gönderilmiştir (Anonim, 2007a). Daha sonra, sözü edilen taslaktan bağımsız olarak verilen bir kanun teklifinin 5.5.2007’de 5652 sayı numarasıyla kabul edilmesi ile yürürlükte olan çok önemli bazı maddeler değiştirilmiştir (Anonim, 2007b). Söz konusu taslak ve yapılan kanun değişiklikleri ileride ayrı bir bölüm halinde ayrıca tartışılmıştır.

Uygulamayı kolaylaştırmak amacıyla Hal Kanununa dayanılarak, toptancı hallerin kuruluşuna yönelik olarak;

- Toptancı Hallerin Kuruluş Esasları Hakkında Yönetmelik (22776 sayılı RG),
- Toptancı Hallerin Yönetim ve İşleyişi Hakkında Yönetmelik (23214 sayılı RG ve değişiklik 23445 sayılı RG),
- Yaş Sebze ve Meyve Üretici Birlikleri’nin Tabi Olduğu Esaslar Hakkında Yönetmelik (22878 sayılı RG),
- Hal Zabıtası Teşkilatı Personelinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (23460 sayılı RG) ve
- Toptancı Hal Hakem Kurulları Yönetmeliği (23445 sayılı RG) çıkarılmıştır.

Bu yönetmelikler uygulama birliği sağlamak amacıyla çeşitli genelgelerle de desteklenmiştir. Ayrıca, ilgili belediyelerce yayımlanmış yönetmelikler bulunmaktadır.

3.5.2. Günümüzde Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Sistemi ve Toptancı Halleri

Bilindiği gibi pazarlama, “talebin düzeyini, zamanlamasını ve kompozisyonunu etkileme işlevidir”. Pazarlamanın bu işlevi; ürünün üreticiden, tüketiciye ulaştırılmasına dek tüm aşamaları kapsamaktadır. Bu nedenle pazarlama, esas olarak bir talep yönetimidir (Kotler, 1999). Bu kapsamda tarım ürünlerine olan yurtiçi talep de, toplam nüfusa, şehir ve kırsal nüfus miktarına, nüfusu oluşturanların yaş ve cinsiyetine, eğitim seviyesine, gelir seviyesine, ürün fiyatlarına ve ürüne olan alışkanlıkları gibi faktörlere göre değişmektedir.

Tarımsal üretimi artırmanın ön koşulu etkin bir pazarlama sistemi iken, pazarlama sistemi ülkeden ülkeye değişebildiği gibi, üründen ürüne de değişebilir. Nitekim, Dünyada birbirinden oldukça farklı yaş sebze ve meyve pazarlama sistemi ile karşılaşılabilir. Örneğin, Amerika’da kuruluş itibarıyla farklı (özel şirketler tarafından kurulup işletilen haller, çiftçi kooperatifleri tarafından kurulan haller, eyaletler tarafından kurulan haller, eyalet pazarlama sistemleri tarafından kurulan haller ve belediyelerce kurulup işletilen haller) olarak beş çeşit Toptancı Halinden söz edilmektedir. Avrupa ülkelerindeyse genellikle belediyeler ve çiftçi kooperatifleri tarafından kurulan hallere rastlanmaktadır. Bununla beraber Hollanda’da üretici kooperatiflerince kurulan Yaş Meyve ve Sebze Mezatları (okşin) bugün Avrupa’da bir çok ülkede uygulanmaktadır. Okşinler; üyelerinin çıkarlarını koruyup, ürünlerine pazar hazırlamakta ve ürünlerin dağıtımını kolaylaştırma amacını gütmektedir. Bunun için gerekli ambalaj maddelerini temin etmek, depolama, nakliye gibi sorunların çözümlenmesine yardımcı olmak gibi hizmetleri gerçekleştirerek, ihracatı teşvik etmektedir.

AB’de yaş meyve ve sebzeler ortak piyasa düzenlerine sahiptirler. Ancak AB’ye tam üyelik başvurusunun yapılmasına rağmen Türkiye’de hala böyle bir mekanizma oluşturulamamıştır. Tarımın özelliği göz önüne alınarak, teşvik ve desteklemeler, değişen dünya tarımı ve ticaret politikalarına uygun olarak AB’de yeni düzenlemelere konu olmaktadır.

Türkiye’de yaş sebze ve meyve ticareti, başta bu ürünlerin üreticisi olan geniş bir kesimi ve bu ürünlerin tüketicisi konumundaki tüm bireyleri, üretici örgütlerini (kooperatifleri, üretici birliklerini), aracıları (komisyoncuları, tüccarları ve perakendecileri), nakliyecileri, ihracatçı ve ithalatçıları, sanayicileri, belediyeleri ve merkezi kamu örgütlerini çok yakından ilgilendirmektedir. Çünkü toplumun sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi, üreticilerin sürekli ve tatmin edici gelirler sağlayabilmesi ve ekonomiye istenen katkının sağlanabilmesi etkin bir yaş meyve ve sebze pazarlama sistemini gerektirmektedir.

Yaş meyve ve sebzelerin bazı özellikleri (dayanısızlıkları dolayısıyla kısa sürede pazara sunulma zorunluluğu, çevre şartlarından kolayca etkilenmeleri, hacimlerinin göreceli olarak fazlalığı, depolama olanaklarının ve sürelerinin kısıtlılığı vb.) ve çeşitliliği pazarlama hizmetlerinin yerine getirilmesini daha önemli hale getirmektedir. Ülkemizde bu ürünleri yetiştiren çok sayıda üreticinin bulunması, bu üreticilerin geniş bir coğrafyaya dağılmış bulunması, üretim ölçeklerinin küçüklüğü yanında üreticilerin ürün piyasalarında karşılaştıkları araçlara oranla daha zayıf olmaları, bu ürünlerin piyasalarının tam rekabet piyasası özelliklerini taşıması pazarlamanın önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca, tüketicilerin ürün güvenilirliği, çeşitliliği, izlenebilirliği vb. talepleri yaş meyve ve sebze pazarlamasını daha da karmaşık hale getirmektedir. Bugün gelinen noktada, yaş meyve ve sebzelerin pazarlamasında yaşanan olumsuzluklar, üretimi ve ülkenin bu ürünlerden sağlayabileceği yararları sınırlandırmaktadır. Bu nedenle, yaş meyve ve sebze pazarlamasında karşılaşılan sorunların tartışılması büyük önem taşımaktadır.

Üretilen ürünler, son tüketiciye ulaşıncaya kadar çeşitli kanallardan geçmekte ve bu kanallarda araçlarla karşılaşmaktadır. Ürünlerin üretimlerinden itibaren içinden aktıkları ve işleme, depolama, paketleme, taşıma, mülkiyet değiştirme gibi değişik olaylar ile karşılaştıkları bu kanallar ve yerler toplu olarak “pazarlama kanalları” olarak ifade edilmektedir. Ürünler, pazarlama kanalları içerisinde çeşitli aşamalarda ve pazarlarda farklı işlemler görmektedir. Geleneksel bir pazarlama sisteminde bu pazarlar; üretici, toptancı ve perakendeci şeklinde üç temel grupta toplanmaktadır.

Bu pazarlardan “üretici pazarları” ürünün üretici tarafından satıldığı, diğer bir ifadeyle üreticinin kendi ürününü sattığı pazardır. Toptancı pazarları, ürünün üreticiden alınıp büyük toptancılar ve işleme tesisleri gibi diğer alıcılara satıldığı pazardır. Yaş meyve ve sebzede bu pazarlar, üretim ve tüketim bölgelerinde belediyeler tarafından kurulan Toptancı Halleridir. Ürünün son tüketici tarafından satın alındığı süper-hipermarket, bakkal, manav, semt pazarları ve buralarda faaliyet gösteren pazarcı vb. satış yerleri ise perakendeci pazarlarını oluşturmaktadır. Pazarlama sisteminde perakendeci pazarı tüketiciye en yakın pazar olup, perakendeci esas olarak tüketici adına üretici ve toptancıdan mal satın almaktadır (Özkan ve ark, 2005).

Üretici ile başlayan tüketici ile son bulan pazarlama kanalında çok sayıda aracı ortaya çıkmıştır. Üretici merkezlerinde ve Toptancı Hallerde faaliyet gösteren araçlar, birbirlerinden çok farklı şekillerde çalışan mahalli toplayıcılar, komisyoncular, tüccarlar, tüccar komisyoncular, sevkıyatçı tüccarlar, satıcı üreticiler, kooperatifler ve üretici birlikleridir. Pazarlama kanalındaki aracı sayısı arttıkça, pazarlama kanalının uzunluğu artmakta ve pazarlama marjı yükselmektedir. Diğer bir ifade ile pazarlama kanalının uzaması, pazarlama masraflarının artmasından dolayı, diğer birçok ürüne göre meyve ve sebze üreticilerinin, tüketicilerin ödediği fiyattan çok daha az oranda pay almasına, tüketicilerin de bu ürünlere daha yüksek bir fiyat ödemek zorunda kalmalarına neden olmaktadır.

Ülkemizde yaş meyve ve sebze pazarlama sisteminin temelini oluşturan Toptancı Halleri, yaş sebze ve meyvenin toptan alım satımının gerçekleştiği, fiyatın arz ve talebe göre oluştuğu daimi toptan pazarlardır. Haller, bugün yürürlükte olan ve “Hal Kanunu” olarak bilinen, 1995 tarihli 22326 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren ve daha sonra bazı değişikliklere uğrayan 552 sayılı

kararnameye göre kurulmaktadır. Ülkemizde yaş meyve ve sebze ticareti, bahsedilen Hal Kanunu hükümlerine göre gerçekleştirilmektedir (Özkan ve ark, 1999; Yılmaz ve Yılmaz, 2002).

Hal Sisteminin Temel Prensipleri: Hal sisteminin değerlendirilebilmesi için öncelikle yasal olarak sistemin üzerine oturtulmaya çalışıldığı bazı prensiplerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu prensipler aşağıda sıralanmıştır (Özkan ve ark, 2005).

- *Toptancı Halde Satış Zorunluluğu*

Hal kanununda bu durum açıkça belirtilmiş ve çeşitli ifadelerle pekiştirilmiştir. 4367 sayılı yasada 552 sayılı KHK'nin 5. maddesinde belirtilen Toptancı Halde satış zorunluluğunu pekiştirici ifadelerle "malların belediye sınırları veya mücavir alanlar içerisinde perakende olarak satışını yapanlar, bunların Toptancı Halden satın alındığını belgelemek zorundadırlar" hükmü yer almıştır. Bu hüküm ile üreticilerin pazarda satış yapmasının yasaklandığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır ve bu durumun yalnız komisyoncular lehine olacağı belirtilmektedir. Söz konusu eleştiriler, pazarda ürününü bireysel olarak satmak isteyen üreticiler açısından bakıldığında haklı olarak değerlendirilmektedir (Giray, 1998). Bununla birlikte bu konuda bazı istisnalar da getirilmiştir. Başka bir ifade ile üretilen yaş meyve ve sebzenin tamamının hallerden geçme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu durum yaş meyve ve sebze pazarlamasında, toptancı hallerinin tek pazarlama kanalı olarak öngörülmediğini ifade etmektedir. Bu çerçevede hal dışı satış yolları veya olanakları üzerinde daha sonra durulacaktır.

- *Serbest Piyasa Kurallarının İşlemesi ve Serbest Rekabet*

Hal kanunu ve hal sisteminde serbest piyasa kurallarının işlemesi ve rekabetin esas olması öngörülmüştür. Bu amaçla toptancı halde satış zorunluluğu bir araç olarak görülmüştür. Ayrıca rekabeti engelleyici davranışların engellenmesine çalışılmıştır. Bu çerçevede, toptancı hallerde satışların kimler tarafından yapılacağı (üreticiler, üretici birlikleri, komisyoncular ile kendi nam ve hesaplarına olmak üzere yaş sebze ve meyve ticareti ile iştigal eden gerçek ve tüzel kişiler) açık olarak belirtilmiştir (madde 8). İlave olarak aynı maddede satıcıların hal içerisinde kendi aralarında mal alım, satım ve devri yasaklanmıştır. Ayrıca, bu konu ile ilgili "Serbest rekabet şartlarının korunması" başlıklı 11. madde bulunmaktadır. Arz ve talebe göre fiyat oluşumun serbestçe sağlanması hususu, toptancı hallerin yönetim ve işleyişi hakkında yönetmelikte (23214 sayılı R.G. ve değişiklik 23445 sayılı R.G.) serbest piyasa oluşumun sağlanması (madde 14) başlığı altında açık ifadelerle belirtilmiştir.

- *Kayıtlılık*

Hal kanunu ile yaş sebze ve meyve ticaretinin haller aracılığıyla kayıt altına alınmasına çalışılmıştır. Bunu sağlamak amacıyla, hal müdürlükleri, dolayısıyla Belediyelere önemli görev ve yetkiler tanınmıştır. Kuralların dışındaki uygulamaların caydırılması için ağır yaptırım ve cezalar getirilmiştir. Bu amaçla, ayrı bir Hal Zabıtası'nın kurulması ve denetim ve kontrollerin böylece etkin bir şekilde yapılabileceği ve kayıt dışının önlenileceği düşünülmüştür.

Hal Dışı Satış Yolları: Daha önce de belirtildiği gibi yaş meyve ve sebzenin toptan satışının Toptancı Hallerde yapılması zorunluluğu Hal Kanunu'nda açıkça belirtilmiş ve çeşitli ifadelerle pekiştirilmiştir (Madde 5). Bununla birlikte, bazı durumlar için ürünlerin hale girmeden de satışına olanak sağlanmaktadır. Yasaya ilave olarak bu konuda Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca çıkarılan 28.12.1997 tarih ve 23214 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren konuya ilişkin yönetmelik hükümleri uygulanmaktadır. Hal dışı satış yolları (6 adet); a. Üreticinin, üretici pazarında doğrudan tüketiciye satışı, b. Kooperatiflerin (üretici birliklerinin) gerçek usulde vergilendirilenlere satışı, c. İhraç edilecek ürünler, d. Sanayide hammadde olarak kullanılacak ürünler, e. Organik ürünler, f. Bildirimde ve %15 ödeme kaydıyla satış şeklindedir.

- *Üreticinin, üretici pazarında doğrudan tüketiciye satışı*

4367 sayılı yasa ile 552 sayılı KHK'nın 5. maddesinde belirtilen Toptancı Halde satış zorunluluğunu pekiştirici ifadeler yer almış ve "malların belediye sınırları veya mücavir alanlar içerisinde perakende olarak satışını yapanlar, bunların Toptancı Halden satın alındığını belgelemek zorundadırlar" hükmü getirilmiştir.

Bu hüküm ile üreticilerin pazarda satış yapmasının yasaklandığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Ancak, yasada bulunan üretici pazarları ile ilgili düzenleme (14. madde) ile bu konuda bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. 14. Maddede "Üreticiler, belediyelerce belirlenen miktarları aşmamak kaydı ile ürettikleri malları üretici pazarlarında toptancı hale giriş zorunluluğu aranmaksızın doğrudan tüketicilere satabilirler. Belediyeler, o mahalde semt pazarının kurulduğu günlerle aynı olmamak şartı ile üretici pazarının kuruluş gününü tayin etmekle ve bu pazarlarda malını satışa sunacak üreticilerde asgari nitelikleri belirlemekle görevli ve yetkilidirler" denmektedir. Bu düzenleme ile üreticinin doğrudan tüketicilere satış yapma olanağı yaratılmıştır. Ancak burada eleştirilebilecek konu, aynı mahalde farklı iki günde pazar kurulmasının (semt pazarı ve üretici pazarı) çok fazla anlamlı bulunmamasıdır. Tüketici pazarına doğrudan üretici tarafından arz edilebilecek ürün miktarlarının ve en önemlisi çeşitliliğinin sınırlılığı dikkate alındığında, üretici pazarlarının çeşit açısından tüketici taleplerini karşılamada yetersiz kalacağı söylenebilir (Yılmaz ve Ark., 2002). İlave olarak, zaten çok sayıda olan semt pazarlarının yanı sıra ayrıca üretici pazarı kurulması, zabitanın iş yükünü arttıracak, denetimleri istenen seviyede gerçekleşmemesine neden olabilecektir. Bu nedenle, semt pazarlarında belirlenen alanlar içerisinde üreticilere ürünlerini satma olanağını sağlayacak yasal düzenlemenin yapılması yararlı olacaktır.

- *Kooperatiflerin gerçek usulde vergilendirilenlere satışı*

Halde satış zorunluluğunun istisnalarından bir diğeri, daha önce de belirtildiği gibi Ziraat Odasına kayıtlı üreticilerce kurulmuş olan en az 50 ortaklı kooperatifler ve üst kuruluşların (Üretici Birlikleri) gerçek usulde vergi mükellefi olan perakende mal satıcılarına yaptıkları satışlardır. Ancak, bu tür satışların, satışı izleyen günün sonuna kadar en yakın hal müdürlüğüne bildirilmesi ve kayıt ettirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır (Hal Kanunu Madde 6). Yasanın çeşitli maddelerinde geçen üretici birlikleri kavramı ile son yıllarda kamuoyunun gündeminde olan ve 2004 yılında 5200 sayılı kanunda kurulmaları öngörülen üretici birlikleri kavramı birbirinden hem yasal hem de işlevsel olarak farklıdır. Bu kavramlar aynı isimlerin kullanılması nedeniyle sıkça birbiriyle karıştırılmaktadır. Bu konu ileride genişçe ayrı bir bölüm olarak ayrıca ele alınmıştır. Hal yasasında üretici birlikleri tanımlaması açık olarak "... ziraat odalarına kayıtlı üreticilerce kurulan en az 50 ortaklı kooperatifler ve üst kuruluşları üretici birlikleri olarak isimlendirilir" şeklindedir. Yaş sebze ve meyve üretici birliklerinin tabii olduğu esaslar hakkındaki yönetmelikte ise "...ziraat odalarına kayıtlı yaş sebze ve meyve üreticisi en az 50 ortak tarafından 24/04/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu veya 30/4/1985 tarih ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanunun hükümlerine göre kurulmuş olan kooperatifler ile bunların oluşturdukları üst kuruluşlar üretici birlikleri olarak adlandırılır" hükmü bulunmaktadır. Buradan, mevcut Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri veya Birlikleri'nin ve Tarım Satış Kooperatifleri veya Birlikleri'nin kendi ortaklarının ürünlerini satmak koşuluyla hal dışında satış yapabilecekleri açıktır. Üstelik bahsedilen kooperatiflerin Toptancı Hali'nde yerinin bulunması zorunluluğu yoktur. Ancak söz konusu kooperatifler talep ederlerse yer tahsisinde öncelik hakkı tanınmıştır (Hal Kanunu Madde 21).

- *İhraç edilecek ürünler*

İhracatta konu olan mallarında halde satış zorunluluğu bulunmamaktadır (Hal Kanunu Madde 7). İhracat amacıyla satın alınan malların tamamının veya bir bölümünün ihraç edilmemesi halinde yukarıda belirtilen istisna ortadan kalkmaktadır.

- *Sanayide hammadde olarak kullanılacak ürünler*

Salça, konserve, meyve suyu ve konsantresi gibi sanayi üretiminde kullanılmak üzere, bu işletmelerce satın alınan yaş sebze ve meyve ticareti Hal Kanunu kapsamı dışında bırakılmıştır (Hal Kanunu Madde 28).

- *Organik ürünler*

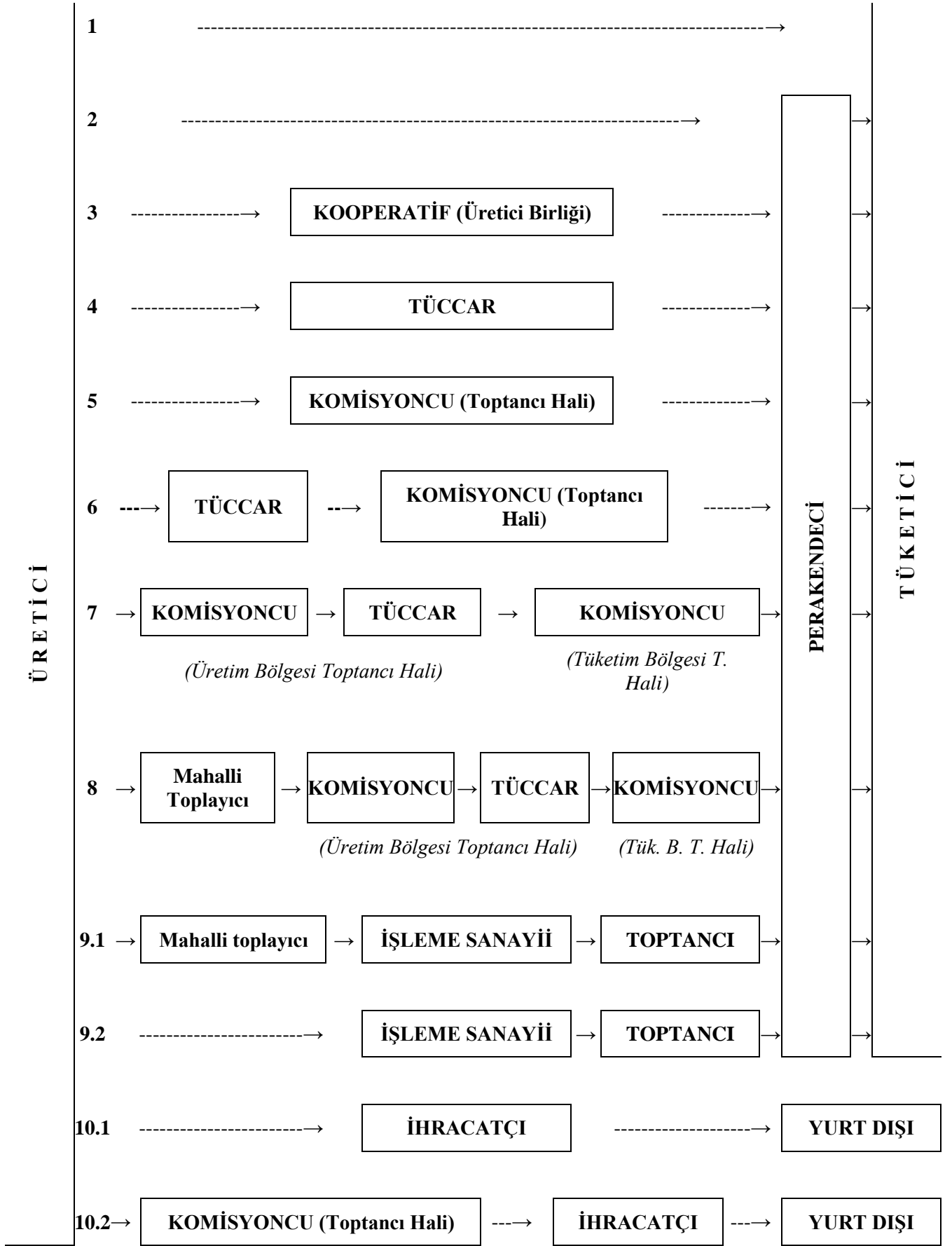
5262 sayılı 1/12/2004 tarihli Organik Tarım Kanununa göre organik ürünlerin satışı ve pazarlaması, Hal Kanunu hükümlerine tabii değildir (Hal Kanunu Madde 7).

- *Bildirimde ve % 15 ödeme kaydıyla satış*

Yaş ve sebze meyvenin hallere girmeden satış olanağı madde 17’de düzenlenmiştir. Bu maddede “..... Belediyesi sınırları ve mücavir alanlar içerisinde toptan ve perakende mal satmak üzere münhasıran fatura veya müstahsil makbuzu ile üreticilerden mal satın alanlar satış işlemlerine başlanmadan önce bunları fatura veya müstahsil makbuzu örnekleriyle Toptancı Hal Müdürlükleri’ne bildirmek zorundadırlar. Bu durumda malların toptancı hale girişi yapılmaz ve fatura veya müstahsil makbuzunda gösterilen bedel üzerinden % 15 oranında belediye payı tahsil olunur” denmektedir.

Dolayısıyla, yürürlükte olan mevzuat hükümleri pazarlama kanallarını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Bununla birlikte, mevzuatta öngörülmeleyen pazarlama kanalları da oluşabilmektedir. Yaş meyve ve sebze pazarlama kanalları, içerdikleri aracı çeşidine ve işlemlere göre farklılaşabilmektedirler. Yaş meyve ve sebze pazarlamasında ülkemizde karşılaşılan pazarlama kanalları yukarıda belirtilenleri de içerecek şekilde aşağıdaki Şekilde gösterilmiştir (Yılmaz ve ark. 2007).

Bu pazarlama kanallarından ilki ve en kısa olanı, üreticinin doğrudan ürününü tüketiciye satışdır. Yukarıda belirtilen ilgili düzenleme ile üreticinin doğrudan tüketicilere satış yapma olanağı yaratılmıştır. Bu çerçevede, Şekil 1’de gösterildiği gibi belediyeler tarafından belirli miktarlarda ürünün, üreticilerce semt pazarlarında satışına olanak sağlanmaktadır. Tüketim merkezinde hal bulunmaması durumunda (pek çok kasaba ve ilçede olduğu gibi) üreticiler ürünlerini miktar kısıtlaması olmaksızın belirli günlerde kurulan pazarlarda satabilmektedirler. Ayrıca uygulamada, yol kenarı ve arazide doğrudan doğruya tüketiciye satış yapılmaktadır.

Şekil 4. Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Kanalları

İkinci pazarlama kanalı, perakendecilerin üreticilerden satın aldıkları ürünleri, tüketicilere satmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu pazarlama kanalı, yasada öngörülen ancak öngörülmediği şekilde uygulanmayan bir pazarlama kanalıdır. Bildirimde ve %15 ödemede bulunma kaydıyla satış olanağını içermektedir. Uygulamada bildirimde ve ödemede bulunmaksızın perakendecilerin satış yaptıkları gözlenebilmektedir. Zaten burada belirtilen oran bu kanalın uygulanmasını teşvik edici bir oran değildir.

Üçüncü pazarlama kanalı, üreticilerin ürünlerini kooperatifler (üretici birlikleri) aracılığıyla satışıyla ortaya çıkmaktadır. Halde satış zorunluluğunun istisnalarından ikincisi, üretici birliklerinin gerçek usulde vergi mükellefi olan perakendecilere yaptıkları satışlardır. Oysa, uygulamada üreticilerin yeterince örgütlenememelerinden dolayı bu pazarlama kanalının etkin bir şekilde çalıştığı görülmektedir.

Dördüncü pazarlama kanalı, özellikle tüketim merkezlerinde bulunan nakliyeciler tüccarların üreticiden temin ettikleri ürünü hal dışında (yasal olmayan bir şekilde) perakendecilere satışıyla ortaya çıkmaktadır. Organik ürünlerin pazarlamasında da benzeri bir kanal ortaya çıkmaktadır. 5262 sayılı ve 1/12/2004 tarihli Organik Tarım Kanunu'na göre, organik ürünlerin satışı ve pazarlaması, Hal Yasası hükümlerine tabi değildir (Organik Tarım Kanunu, Md.7). Dolayısıyla, organik ürünler genel olarak, toptancı firmalar tarafından üreticilerden satın alındıktan sonra perakendeciler aracılığıyla tüketicilere ulaştırılmaktadır.

Beşinci pazarlama kanalı, üreticilerin ürünlerini üretim merkezindeki veya tüketim merkezindeki komisyoncular aracılığıyla perakendecilere satışıyla ortaya çıkmaktadır. Üreticiler, ürünlerini çoğunlukla üretim merkezindeki haldeki komisyoncu aracılığıyla satarken, az da olsa tüketim merkezindeki hale götürerek oradaki komisyoncu aracılığıyla satabilmektedir. Hallerde komisyoncular satıcı (üretici) adına, ürünün mülkiyetine sahip olmaksızın emanet usulü (konsinye) satış yapmaktadırlar. Sistemde komisyoncuların, satış tutarı üzerinden komisyon alacağı için üretici çıkarını da en iyi şekilde koruyacağı öngörülmüştür. Bu nedenle de komisyoncuların kendi nam ve hesaplarına mal alıp satmaları yasaklanmıştır. Ancak bazı hallerde komisyoncular ürün tedarikini garanti altına almak için başkaları aracılığıyla ürün satın alabilmektedirler. Bazen de bu aracı (tüccar), komisyoncudan bağımsız da olabilmektedir. Böylece, üretici ve komisyoncu arasında başka bir aracının bulunduğu bir kanal (6. kanal) ortaya çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi üreticiler, ürünlerini daha çok üretim bölgesindeki komisyoncular aracılığıyla satmaktadırlar. Üretim merkezi toptancı halindeki komisyoncu tarafından teslim alınan bu ürünün tüccar tarafından satın alınıp tüketim merkezindeki komisyoncu aracılığıyla perakendecilere (genel olarak pazarcı ve manavlara) satışıyla 7 numaralı pazarlama kanalı ortaya çıkmaktadır. Bazı hallerde burada bahsedilen tüccar tüketim merkezi halindeki komisyoncu adına faaliyet gösterebilmektedir. Bu kanalda üretim merkezindeki komisyoncu ile üretici arasında mahalli toplayıcıların girmesiyle kanal uzunluğu daha da artabilmektedir (8. kanal).

Salça, konserve, meyve suyu ve konsantresi gibi sanayi üretiminde kullanılmak üzere, sanayi işletmelerince satın alınan yaş sebze ve meyve ve bu ürünlerin ticareti Hal Yasası kapsamı dışında bırakılmıştır (Madde 28). Bu kapsamdaki ürünler, üreticilerin, sanayi tesisine yakın bölgelerde doğrudan ilgili işletmeye satışıyla veya sanayi tesisine uzak bölgelerde ilgili işletme adına faaliyet gösteren mahalli toplayıcılara satışıyla pazarlanabilmektedir (Kanal 9.1 ve 9.2).

İhracata konu olan malların da halde satış zorunluluğu bulunmamaktadır (Madde 7). İhracat amacıyla satın alınan malların tamamının veya bir bölümünün ihraç edilmemesi halinde yukarıda belirtilen istisna ortadan kalkmaktadır. İhracatçılar doğrudan üreticiden ürün temin edebilecekleri gibi bazı durumlarda ürünleri komisyoncular aracılığıyla da temin etmektedirler. Böylece yukarıda verilen şekilde gösterilen son iki kanal ortaya çıkmaktadır.

Dünya ticaretinde meyve ve sebzelerin standartları oldukça önemli bir konudur. Ülkemizde Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından ürün standartları hazırlanmıştır. Özellikle ihracatta bu

standartlara uyum zorunlu hale getirilmiştir.Yaş meyvelerin çabuk bozulabilir ürünler olması nedeniyle pazarlama aşamasında bazı zorlukları da beraberinde getirdiği düşünülerek sektörde yaşanan sıkıntıları şöyle özetleyebiliriz:

- Üretimden- pazarlamaya çeşitli altyapı eksiklikleri,
- Etkin bir tarım politikasının olmayışı,
- Üreticinin ve pazarlamada yer alan kişi ve kurumların örgütlenememesi,
- Üretici ve pazarlamacı açısından bilgi yetersizliği,
- Finansman sıkıntısı,
- Nakliye sorunları olarak ifade etmek mümkündür.

Ayrıca tarım sektörünün kendine has özelliği gereği doğaya bağlı olması, tarımsal işletmelerin küçük, sayıca fazla ve dağınık olması ve uzmanlaşmanın azlığı, verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bu gibi durumlar özellikle dış talepler doğrultusunda standartlara uygun, istenilen cins ve miktarda ürün üretimini sınırlandırmaktadır. Ayrıca üretimde gübre ve tarımsal ilaçların bilinçsiz kullanımı ihracatımızı olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkemiz genelinde yaş meyve sebzenin pazarlanmasında, toptancı halleri, semt pazarları, komisyoncular, tüccarlar, pazarcılar, kooperatifler seyyar satıcılar, süpermarketler, manavlar, sanayiciler ve dış satıcılar yer almaktadır. Yurtiçi yaş meyve-sebze pazarlamasında en büyük rolü toptancı halleri ve bu hallerde görev yapan komisyoncular, semt pazarları ve dış satıcıya mal temin eden tüccarlar oynamaktadır.

Türkiye’de Toptancı Halleri, yaş sebze ve meyvenin toptan alım ve satımının gerçekleştiği, fiyatın arz ve talebe göre oluştuğu daimi toptan pazarlardır. Yaş meyve ve sebze piyasasına devletin bir müdahalesi söz konusu değildir. Pazarlama fonksiyonları büyük oranda özel sektör tarafından üstlenilmekte, kooperatifler aracılığıyla pazarlamaya ise hemen hemen rastlanılmamaktadır (Karabağlı, 1990). Kamu kurum ve kuruluşlarının ise sadece yasal düzenlemeler ve altyapı oluşumu çerçevesinde pazarlama sisteminde yer aldığı görülmektedir. Düzenin sağlanması, sistemin işleyişini sağlama ve denetim, kamunun üstlendiği önemli rollerdir (Demirbaş, 2001).

Ancak bazı meyve ve sebzelerin borsalara dahil mallar olması nedeniyle 5500 sayılı kanununun 38., 39., 40. ve 52. maddeleri hükmü gereğince, toptan satışları borsalarda yapılmaktadır. Bu ürünler doğal olarak farklı kanun hükümlerine tabi olmaktadır. İşte bu nedenle, meyve ve sebzelerin pazarlanması ile ilgili çok değişik kararlar ve yönetmeliklerin yarattığı kargaşa bütün pazarlama birimlerini kapsayan, daha açık ve detaylı bir Hal Yasasının hazırlanmasını zorunlu kılmıştır (Vural, 1992).

4367 sayılı Toptancı Halleri ile ilgili yasada, üreticilerin kooperatifler şeklinde örgütlenecekleri varsayılmış ve buna göre düzenlemeler yapılmıştır. Yasal düzenlemelerde gösterilen bu olumlu yaklaşım ne yazık ki uygulamaya geçirilememiş ve üreticilerin örgütlenmesi sağlanamamıştır. Kamunun bu konuda fazlaca çaba sarf ettiğini söylemek mümkün değildir. Bugün üreticilerin pazarlamada yaşadıkları sorunların temelinde kooperatifleşememek yatmaktadır. Kooperatifleşme, pazarlama marjlarının azalmasını sağlaması dolayısıyla da tüketicilerin yararına olacaktır.

Üreticilerin, tüketicilerin, yaş sebze ve meyve ticaretini meslek edinenlerin çıkarlarını eşit ve dengeli şekilde korumak amacını taşıyan yasa, hallerin altyapısının güçlendirilmesinden, denetimlerin yoğunlaştırılmasına, kurallara uymayanlara yönelik yaptırımların artırılmasına kadar, bir bütün olarak kayıtlı ekonomiyi özendirmeye yönelik bir dizi önlem içermektedir. Ancak, Ülkemizde halen 32 milyon ton dolayında bulunan yaş sebze ve meyve üretiminin, yaklaşık üçte birlik bir bölümü Toptancı Hallere girmekte ve “yasal ticaret” kapsamında değerlendirilmektedir (Anonim (b), 1998).

Bu nedenle, Toptancı Halleri ve Hallerle ilgili yasaların uygulanması, Ülkemiz yaş sebze ve meyve üretim ve pazarlama politikaları için son derece önemlidir.

Diğer taraftan, Ülkemizde genellikle yaş meyve ve sebze tarımı aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Dolayısıyla üreticiler, üretimde kullanılan girdilerin çoğunun dövize endeksli olması ve yüksek enflasyon nedeniyle kısa vadeli nakdi ya da aynı ihtiyaçları için, T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ile Toptancı Halinde görev yapan komisyonculara başvurmak zorunda kalmaktadır. Ancak yasal zorunluluklardan ve işlemlerin uzun sürmesi nedeniyle teşkilatlanmış kredi kaynakları sınırlı kullanılmakta, üreticinin büyük bir kısmı üretim döneminde komisyonculardan avans almayı tercih etmektedir. Bu şekilde avans alan üretici ürününü yasada yer almamasına rağmen söz konusu komisyoncuya satmak zorunda kalmakta, aldığı avansı hasat döneminde ürün olarak ödemektedir. Komisyoncular ise bu ve bunun gibi sebeplerle üreticiye ödeme yapmayı geciktirebilmektedir. Üreticilerin ekonomik yönden yetersiz olmaları, komisyonculardan avans almaları ve pazarda tek başlarına hareket etmeleri, buna karşın komisyoncuların Komisyoncular Derneği, tüccarların Tüccarlar Derneği adı altında birleşmeleri üreticilerin fiyat oluşumundaki etkilerini daha da azaltmaktadır.

Ayrıca Toptancı Hallerinin, Belediyelerin en büyük gelir kaynaklarından biri olması nedeniyle de sistemde çeşitli aksamalara da rastlanılmaktadır. İhracata teşvik primleriyle, arz ile talep arasında istikrarlı bir denge yaratılmadığından, ürünün bol olduğu dönemlerdeki fiyat düşüşleri de önemli oranda üretici gelirlerini etkilemektedir.

Ülkemizde, üretim avantajlarına rağmen etkin bir pazarlama sistemi oluşturulmadığı ortaya çıkmıştır. Üretici işletmelerinin pazarlama sorunları olarak öncelikle, üreticiden tüketiciye uzanan pazarlama dağıtım kanalı içerisinde çok sayıda aracının yer aldığı ve üretimin merkezi konumunda bulunan üreticilerin ise pazarlama aşamasında etkin konumda olmadıkları belirlenmiştir. İlgili yasal düzenlemelerden de güç alan komisyoncu ve tüccarın üretici karşısında ortak hareket ettikleri görülmüştür. Üretimin düzenlenmesi sorunu yanında, özellikle hasat aşamasından itibaren pazara hazırlama, pazara taşıma ve pazar aşamalarında yapılan uygulama yanlışlıklarının önemli ölçüde ekonomik kayıplara yol açtığı saptanmıştır.

Bununla birlikte yaş meyve-sebze pazarlamasında bugüne kadar yaşanan değişiklikler şöyle özetlenebilir:

- Özellikle 1990'lı yılların sonlarına doğru büyük kentlerdeki toptancı hallerinde faaliyet gösteren birçok komisyoncu; Antalya, Mersin gibi örtüaltı tarımın daha fazla yapıldığı üretim bölgelerine gelmiştir.
- Bir çok komisyoncu kredi, danışmanlık, taşıma hizmeti vs. ile üretici düzeyinde arzı organize etmeye başlamıştır.
- Komisyoncular kalite ve sağlık standartları ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.
- İthalatçı ülkelerin ürün kalite ve sağlık garantisi talebi iç piyasayı da etkilemektedir.
- Bölgeler arası ticarete değişimler oldu. Örneğin daha önce Ankara, Ege, Marmara bölgesine ürün gönderen Mersin Hali son yıllarda ağırlıklı olarak Doğu ve Güney Doğu illerine ürün göndermeye başladı.
- Süpermarket zincirleri kendi tedarik birimlerini oluşturdu veya bir veya bir kaç toptancı (uzmanlaşmış) ile çalışmaktadırlar.
- Süpermarketler büyük üretici ve kooperatifler ile doğrudan ilişki kurmaktadırlar. (Örneğin; Metro),

- Özellikle sebze ve meyve üretim bölgelerinde ilçe ve kasabalarda Toptancı Hal sayısında hızlı artışlar olmuştur.
- Pazarcılar, üretim bölgelerinden kendileri ürün almaya ve nakletmeye başlamışlardır.
- Üretici ve perakende fiyatlar arasındaki marjın büyüklüğünden şikayet artmaktadır.
- Sektörde büyük aktörler toptan satış yapmaya başlamıştır (Metro Gros Market, Unifrutti).
- Artan sayıda komisyoncu üretim yapmaya başlamıştır.
- Pazarlama kanalı çok kompleks duruma geldi ve her kesimden farklı değişim talepleri gelmektedir (Koç, 2006).

Tüm bu olanlar da göstermektedir ki, Türkiye yaş meyve ve sebze pazarlaması ile ilgili tüm organizasyonun genel bir şekilde gözden geçirilmesi oldukça yararlı görünmektedir. Bu durum, Türkiye dışsatımcılarının rekabet yeteneklerini arttırıcı çözümler üretmek bakımından da önem taşımaktadır.

Mevcut Hal'ler yasası günün koşullarına uygun olarak, yeniden düzenlenmelidir. Özellikle yaş sebze ve meyve ticaretinde dünyada olduğu gibi ülkemizde de süper marketlerin payının hızla artması ve büyük sermayelerle kurulan modern seracılık yatırımlarının gerçek usulde vergiye tabi olması sebebiyle direkt müşterileriyle alış-veriş yapma taleplerinin göz önünde tutulması gerekmektedir.

Sonuç olarak ,Ülkemizin tarımsal ürünler dışsatım gelirlerini hızlı bir şekilde arttırabilmesi sahip olduğu ürünleri, etkin bir şekilde satabilmesine, üretimi arttırmasına ve çeşitlendirmesine, mevcut pazarları arttırabilmesine ve dışsatım işletmelerinin gelişen dış rekabet koşullarına uymasına bağlıdır.

3.6. Antalya İli Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinin Yapısı

3.6.1. Fiziki Altyapı

Toptancı Halleri Büyükşehir Belediyesi, Büyükşehir Belediye Teşkilatı bulunmayan şehirlerde Belediyeler ya da gerçek ve tüzel kişiler tarafından müzayede, depolama, tasnifleme, istifleme, ambalajlama, standart ve kalite denetim laboratuvarı bölümlerini içeren projeler çerçevesinde İçişleri Bakanlığının görüşü üzerine Bakanlığın izni ile kurulur.

Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali de söz konusu kanuna uygun olarak 1996 yılında toplam 480 dönümlük büyük bir arazi üzerine kurulmuştur. Toptancı Hal Kompleksinde, Hal Şube Müdürlüğü bürosu ile birlikte toplam 703 adet işyeri ve hizmet binası bulunmaktadır. İşyerlerinden 319 tanesi tüccarlara, 144 tanesi komisyonculara, 98 tanesi de zirai ilaç bayilerine tahsis edilmiştir. Hal bünyesinde ayrıca bankacılık, restoran vb. hizmet binaları (142 adet) ve sosyal alanlar bulunmaktadır. Adı geçen işyeri ve hizmet binalarının genişliği ise 50-240 m2 arasında değişebilmektedir.

4367 sayılı Hal yasasına göre Haldeki iş yerlerinin önceliklere tabii olarak kimlere ve ne suretle tahsis olunacağı, kendilerine tahsis yapılanlarla, çalışanlarının ve diğer şahısların hangi hususlara riayet edeceği ve ne gibi vasıfları taşıyacakları, satış işlemlerinin ne şekilde yapılacağı, üretici ile halden mal alanların hak ve çıkarlarının ne suretle korunacağı halin dahili emniyet ve inzibatı için ne gibi tedbirler alınacağı hususları, belediye meclislerince kabul edilecek yönetmelikler ile tespit edilir.

Buna göre Antalya Büyükşehir Belediye Halindeki işyerlerinin, öncelikle %20 oranında üretici birliklerine, % 10 oranında üreticilere, % 70 oranında ise komisyoncular ile kendi nam ve hesaplarına yaş sebze ve meyve toptan ticareti ile iştigal eden kişilerce kullanılabileceği öngörülmüştür. Bununla birlikte, işyerlerinin dağılımı söz konusu oranlara uymamaktadır. Bunda, halde üretici birliklerinin bulunmaması önemli rol oynamaktadır.

Kiralar yıllık olarak belirlenip 4 taksit ile Hal Müdürlüğü tarafından Belediye adına tahsil edilirken, işyeri sahipleri ancak belediyenin belirlediği kira ücretlerini ödediği sürece işyerlerini kullanma hakkına sahiptirler. İş yeri sahiplerinden ticari güvenin sağlanması ve tarafların haklarının korunması amacıyla nakit (banka teminat mektubu veya devlet tahvili de olabilir) bir kereye mahsus 6 aylık işgalliyeye bedelinin karşılığı olarak teminat olarak alınır (Bu meblağ 2000 yılı için 5.000.000.000 TL olarak belirlenmiştir). Teminat ücretindeki artışlar, ikinci bir meclis kararına gerek kalmaksızın teminat miktarına yansıtılır. Tahsisin devredilmesi halinde ise üreticilere mal bedelini ödemeyenlerin borçları teminattan kesilerek ödenir, kalan kısmı tahsis sahibine iade edilir. Teminatları eksilen tahsis sahipleri 15 gün içerisinde teminatlarını tamamlamak zorundadır.

Komisyoncular ve tüccarlar için işyeri kirası ise m2 üzerinden günlük işgalliyeye bedeli olarak hal müdürlüğü tarafından, belediye adına aylık olarak tahsil edilmektedir (2000 yılı itibariyle günlük işgalliyeye bedeli 17.000 TL iken, 2001 yılı aynı değer 22.000 TL olarak hesaplanmıştır). Belediye, belirlediği işgalliyeye bedellerini komisyoncu ve tüccarlardan tahsil edemediği veya komisyoncu ve tüccarlar satış yerlerini aralıksız 1 yıl süreyle işletemedikleri takdirde işyerlerini ellerinden alma yetkisine sahiptir. Yine, toptancı haldeki satış yerleri yıllık işgalliyeye bedelinin 2 katı rüsum ödemek zorundadır. Aksi takdirde tahsis iptali yoluna gidilmektedir.

Toptancı hal kompleksi bünyesindeki tahsisli işyeri sahipleri belediye adına her ayın; ilk ve son günü arasında toplanan hal rüsum bedellerini, takip eden ayın 15' ine kadar hal veznesine yatırmak zorundadır. Ayın 15' ine kadar yatırılmayan rüsumlar için; 15' i ile ayın son gün arası ilk ceza, daha sonrakiler için aylık ceza uygulanır. Söz konusu tarihlere hal rüsumu yatırmayan komisyoncular hakkında 6183 sayılı kanun çerçevesinde işlem yapılır.

Söz konusu kanuna göre hal dahilinde bir aydan fazla faaliyetten men edilenlerin haldeki yerleri geri alınarak başkalarına tahsis edilebilir. Satış konusu malların ne suretle tasfiye edileceği yönetmeliklerde

gösterilir. Para cezaları ise yine 6183 sayılı Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun hükümlerince tahsil olunur. İlgililerin yazılı savunmaları alınarak verilecek 10 milyon liraya kadar para cezaları ile bir aya kadar hal dahilinde faaliyetten men' e ait kararlar kesin olup, aleyhine adli ve idari mercilere müracaat olunamaz. Bu hadler üstünde verilecek cezalar için 1608 sayılı kanunun hükümlerine göre itiraz olunabilir. Ancak, bu itiraz, icrayı durduramaz ve icranın geri bırakılması yoluna gidilemez. 2.5 milyon liraya kadar para cezaları ile 15 güne kadar faaliyetten men' i cezasını vermeye belediye başkanları ve teşkilatı bulunan yerlerde, belediye başkan muavinleri ve belediye şube müdürleri yetkilidir. Bu suretle verilecek cezalar kesin olup aleyhine adli ve idari kaza mercilerine müracaat olunamaz.¹

Haklarında, haldeki yerlerinin geri alınmasına karar verilenler ise bu yeri verilen mühlet içinde tahliye ile belediyeye teslim etmeye mecburdurlar. Aksi halde tahliye, belediye zabıtasınca yerine getirilir. Haldeki yerleri geri alınmayanlar için, bu yerlerin kapalı kalacağı müddetçe ne şekilde kullanılacağı yönetmeliklere tabidir.

Hal kanununun 17. maddesinde toptancı hallerin alt yapı olanaklarının geliştirilmesi ve belediyelere gelir sağlaması amacıyla satış tutarları açısından belediyelerin hal rüsumu adı altında (en fazla % 2) pay almaları olanağı Bu şekilde tahsil edilen paylarında % 10'unun toptancı hal için harcanması ve böylece toptancı halin sürekli iyileştirilmesi öngörülmüştür. Buna rağmen diğer Toptancı hallerinde olduğu gibi Antalya Büyükşehir belediye halinde de fiziksel altyapı eksiklikleri bulunmaktadır. Özellikle soğuk hava, paketleme gibi tesislerin kurulamamış olması ürünlerin çabucak satılmasını gerektirmektedir. Bu süreç ise üretici ve komisyoncuların pazarlık güçlerini azaltmakta, önemli oranlarda ürün kaybına neden olmaktadır.

Fiziksel altyapıdaki eksiklik yaş meyve ve sebze gelişmiş pazarlama tekniklerinin kullanımını da güçleştirmektedir. Her üreticinin kendi aracılığıyla üstü açık satış alanına ürünü hiçbir işlem den (dereceleme vb.) geçirmeden getirmesi aşırı kalabalıklığa, karmaşaya ve kirliliğe neden olmaktadır.

3.6.2. Kurumsal Altyapı

3.6.2.1. Toptancı Hal Teşkilatı

Toptancı Haller; Toptancı Hal Daire Başkanlığına bağlı olarak Hal Müdürü ve yeterli sayıda personel tarafından yönetilir. Hal yönetimi; yaş sebze ve meyvelerin alım-satımlarında üreticilerin, komisyoncuların, tüccarların, pazarcıların, Belediyenin ve Maliyenin haklarını korumakla yükümlü olduğu gibi kayıt dışı ve faturasız satışları tespit edip ceza kesmekle de yükümlüdür. Antalya ili Büyükşehir Belediye Halinde bu çalışmalar, toplam 60 kişilik personelle yürütülmektedir. Hal yönetimi bu çalışmaları yürütürken işlerin daha kolay yapılabilmesi için bünyesinde 8 birim bulundurmaktadır. Bunlar; Toptancı Hal Daire Başkanlığı, Hal Müdürlüğü, Tahsis, Tahakkuk, Tahsilat Birimi, Mal Tespit, Kontrol ve İstatistik Birimi, Hakem Kurulu Bürosu, Yardımcı Hizmetler, Hal Zabıta Teşkilatı ve Denetim Merkezi birimleridir.

Toptancı Hal Daire Başkanlığı, Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal Kompleksi içerisinde, yaş sebze ve meyve ticareti ve bu ticaretin yanı sıra her türlü iş kolunun faaliyet göstermesi nedeniyle hizmette bir bütünlük oluşturulması amaçlanarak Başkanlık oluru ile Dair Başkanlığı oluşturulmuştur.

Toptancı Hal Daire Başkanlığı, kompleks içinde ve dışında diğer çeşitli hal birimlerinin görev, yetki ve yükümlülüklerini denetler. Ayrıca, Belediyenin diğer birimleri, diğer belediyeler, resmi kurumlar ve kuruluşlar, özel ve tüzel kişilerle koordinasyonu sağlamakla yükümlüdür.

Hal Müdürlüğü, Toptancı halin yönetim ve işleyişinden sorumludur. Malların toptancı hale giriş-çıkışı, muhafaza, depolama ve satışının yasa ve yönetmeliklerle düzenlenen hükümlere uygun olarak yapılmasına ilişkin konularda her türlü önlemleri almaya ve uygulamaya görevli ve yetkilidir. Ayrıca;

¹ Bu maddede yer alan para cezalarına ait miktarlar 03.11.1995 tarih ve 4128 sayılı kanununun 2. maddesiyle değiştirilmiştir.

usulsüz şekildeki toptan alışların ve bu nitelikteki malların perakende satışının yapıldığı nakliyeciler ve ambar sahiplerinin tasarrufu altındaki her türlü nakil vasıtalarını yedi gün süre ile parka çekmek sureti ile faaliyetten men'e yetkilidir.

Hal Müdürlerinin Ziraat, Ekonomi, Tarım Ekonomisi, Gıda Mühendisliği, İşletme ve Pazarlama konularından birinde dört yıllık yüksek öğrenim görmüş olması, konusu ile ilgili en az beş yıl tecrübe sahibi olması ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 48. maddesinin birinci fıkrasının (A) bendinin (1), (4), (5), (6) ve (7) numaralı alt bentlerindeki şartları taşımaları gerekmektedir.

3.6.2.1.1. Toptancı Hal Teşkilatı Birimleri

Tahsis, Tahakkuk, Tahsilat Birimi: Tahsis sahiplerinin işyeri tahsis işlemlerini yürütür. Satış işlemlerinden alınan belediye yada işletme payı gelirlerini hesaplayarak tahakkuk belgesi düzenleyip, tespit, kontrol ve istatistik pay gelirlerini tahsil eder.

Mal Tespit, Kontrol ve İstatistik Birimi: Hale giren malların tartı ve sayım işlerini yapar. Hale giren ve çıkan malların cins, miktar ve çeşidi ile göndericisi, alıcısı, nakliyecisiyle ilgili bilgileri kayda geçirip, mallara çıkış izni verir. Kaydettiği bilgileri her gün Hal Müdürlüğüne düzenli olarak iletir.

Hakem Kurulu: Toptancı hallerde kendisine verilmiş bulunan görev ve yetkileri kullanmak, ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözümlenmek ve kendisine intikal eden konularda görüş bildirmek üzere bir hakem kurulu oluşturulur. Hakem kurulunun görevleri, yetkileri, çalışma usul ve esasları vb. hususlar Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle düzenlenir (Anonim (f), 2001).

Başkanlığı, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü veya görevlendireceği bir memur tarafından yürütülen hakem kurulu; belediye encümenince hal müdürü dışında kanun uzmanı belediye personeli arasından görevlendirilecek bir üye, o yer ziraat odasının görevlendireceği bir üye, o yer ticaret odasından görevlendirilecek bir üye, halde faaliyet gösteren komisyoncuların oluşturduğu dernek veya odaların kendi aralarından iki yıl için seçtikleri bir üye ve o yerde en fazla üyeye sahip olan tüketici örgütünün görevlendireceği bir üye olmak üzere altı kişiden oluşur. Özel toptancı hallerde hakem kurulunda hal işletmecisi veya temsilcisi de üye olarak bulunur. Hakem kurulunun o yerde ilgili kuruluşun bulunmamasından kaynaklanan noksan üyelikleri belediye encümenince resmen doldurulur.

Hakem kurulu kararlarına taraflar 3 gün içinde itiraz edebilir. İtiraz üzerine anlaşmazlık konusu, hakem kurulunda yeniden görüşülür. Hakem kurulunun ikinci kararına da itirazın devamı halinde anlaşmazlık konusu belediye encümeninde görüşülerek sonuçlandırılır.

Hakem kurulunun görevleri yetkileri, çalışma usul ve esasları, kurul üyelerine belediye bütçesinden ödenecek huzur haklarının parasal miktarı ile kurulun karar verme ve kurul kararlarına karşı yapılacak itirazların şekil ve sürelerine ilişkin hususlar Bakanlıkça çıkarılan 26.08.1998 tarih ve 23445 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren hakem kurulları yönetmeliğine göre düzenlenir.

Hakem kurulunun başlıca görevleri arasında kurulun yazı, karar, tutanak ve tebligat işlemlerini yapmak, toptancı halde çıkan anlaşmazlıklara ilişkin konularla görüş istemine ilişkin olarak intikal eden konuları hakem kurulu başkanına sunarak toplantı gündemini hazırlamak ve kurul üyelerini toplantıya çağırarak, hakem kurulunun vereceği diğer işleri yapmak sayılabilir.

Yardımcı Hizmetler Birimi: Yardımcı Hizmetler Birimi, hal personelinin özlük işleri ile genel yazışmaları yürütüp, halin güvenliğini kolluk kuvvetleriyle birlikte sağlar. Ayrıca Hal Müdürlüğüne direktifleri doğrultusunda çalışma saatleri dışındaki hale mal giriş ve çıkışlarını düzenlemek ve halin temizlik işlerini takip etmek ve temizlik kurallarına uymayanları denetim birimlerine bildirmek ve çevreyi güzelleştirmekle sorumludur.

Hal Zabıta Teşkilatı: Hal zabıta teşkilatının, 11.09.1998 tarih 23460 sayılı resmi gazetede Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanarak yürürlüğe giren hal zabıtası teşkilatı personelinin çalışma

usul ve esasları hakkında yönetmelik çerçevesinde personel istihdamı çalışma esasları ile görev ve yetkileri belirlenir.

Hal zabıtası mensuplarının toptancı haldeki görevlerinin uzaması, sicil amirinin personel ve eğitim daire başkanlığının görüşünün alınması kaydıyla, Hal Müdürünün de olduğu Belediye Meclislerince düzenlenen sicil amirleri yönetmelikleriyle belirlenir.

Denetim Merkezi: Yıl içerisinde uygulanacak denetim planı ve programını hazırlayıp, Belediyelerin diğer birimleri ile denetimle ilgili meslek kuruluşları ve kolluk kuvvetleriyle haberleşme koordinasyonunu sağlar. Yaş meyve ve sebze ticareti, tahsise konu satış yerleri ile ilgili şikayetleri alıp 552 sayılı kanun hükmünde kararnameye aykırı eylemlerin tespit edilmesi halinde, ceza tutanağı düzenleyerek Belediye Encümenine intikal ettirir. Toptancı hallerin yönetim ve işleyişi hakkında yönetmelikte belirtilen diğer yasaklara aykırı eylemlerde bulunan sorumlular hakkında belediye yasaklarına aykırılık halinde yaptırım cezaları uygular.

Sabit nokta denetim ekiplerinin çalışma usulü ile Seyyar denetim ekiplerinin çalışma usulü farklılık arz etmektedir. Sabit nokta denetim ekipleri tarafından, şehir giriş ve çıkışlarında kurulan denetim noktalarında yaş sebze ve meyve yüklü, aşağıdaki araçların trafiğine izin verilir:

- Toptancı Hal çıkış faturası bulunan malları taşıyan araçlar,
- Üretici pazarlarına gönderilmek üzere, üreticilerin ürettikleri malları taşıyan araçlar,
- Fatura veya müstahsil makbuzu, çiftçilik belgesi ve sevk irsaliyesi ile birlikte belli alıcılara satıldığı belirlenen malları taşıyan araçlar,
- Üretici birlikleri tarafından gerçek usulde vergi mükellefi olan perakendecilere satılmış malları taşıyan araçlar,
- Çiftçilik belgesine sahip üreticilerin kendi ürettikleri ve satışını belli bir yerde yapacaklarını belirttikleri ve kendi tasarrufu altındaki veya kiraladıkları malları taşıyan araçlar,
- İhraç edilecek yaş sebze meyveleri taşıyan araçlar,
- Salça, konserve, meyve suyu, meyve konsantresi gibi sınai üretimde kullanılmak üzere bu işletmelerce satın alınan yaş sebze meyveleri taşıyan araçlar.

Bu araçların dışında kalan araçlar; geçerli bir belge olmaksızın belediye ve mücavir alanlar içerisinde yaş sebze ve meyvelerin toptan alınarak sevk edildiği araçlar trafik ruhsatnameleri alınarak faaliyetten men edilmeleri için hal müdürüne bilgi verilmek sureti ile parka çekilir. Ayrıca, 552 sayılı kanun hükmünde kararnamede öngörülen cezaların uygulanması için düzenlenen tutanak belediye encümenine intikal ettirilir. (b), (d), (e), (f), (g) bentlerinde belirtilen araçlara geçiş izni verilir. (c) bendinde belirtilen araçlar üzerindeki mallar o yerden satın alınmışsa trafik ruhsatnameleri alıkonulur. Belediyeye bildirim ve mal bedelinin % 15 oranındaki belediye payının ödendiğine dair belge ibraz edilmesi halinde ruhsatnameler iade edilir. Araçlarda yüklü bulunan malların başka bir biriminde bulunan alıcılar tarafından satın alındığının belgelendirilmesi halinde, araçların plakası ile yükün miktarı cinsi kaydedilerek araçlar serbest bırakılır, araçlara ve mallara ilişkin bilgiler, seyyar ekiplere bildirilerek araçların şehirden çıkıp çıkmadığı denetlenir.

- Seyyar ekiplerce ise semt pazarları, şehir içi yollarda yaş sebze ve meyve perakende satışı yapan araçlar ve bu malları satan sabit işyerleri denetlenerek perakende satışa sunulan malların toptancı halden satın alınıp alınmadığı tespit edilir. Üretici pazarlarında satılan, üretici birliklerinden satın alınan ve üreticilerden fatura veya müstahsil makbuzu, çiftçilik belgesi ile satın alınıp mal bedelinin %15 oranındaki belediye payı ödenerek satışa sunulan mallar hariç diğerleri hakkında yasal işlem yapılmak üzere düzenlenen tutanak belediye encümenine intikal ettirilir. Ayrıca, bu tür malları taşıyan

araç sahiplerinin trafik ruhsatnameleri alınır, durum hal müdürüne bildirilerek araç faaliyetten men ettirilir.

Çevre Temizliği İle İlgili Düzenlemeler de denetim merkezi tarafından yapılır. Tahsis sahipleri satış yerlerinin içini ve dışını temiz tutmak zorundadırlar. Çöp ve atıklarını, Hal Müdürlüğünün belirleyici örneğe uygun bidon ve poşetlerde toplayıp, çevreyi kirletmeden, çöp toplama merkezine gidiş güzergahında dökülme ve saçılmaya yol açmadan çöp toplama merkezinin içine boşaltacaklardır.

Hal içerisinde bulunan satıcılar, alıcılar, sürücüler, tahsis yerleri dışındaki işyeri müstecirleri (PTT, bankalar, lokantalar, kahvehaneler, bakkallar, poşet satış yeri, berber, nakliye büroları, vb.) ve çalıştırdıkları kişiler, iş ve ziyaret gereği hale gelen kişileri; çevre temizliği ve çevrenin korunması ile ilgili tüm yasa, yönetmelik, emir, talimat ve kurallara uymak zorundadırlar.

- Yerlere tükürmek, çöp ve atık atmak, açık alanları tuvalet gibi kullanmak yasaktır.
- Tahsis sahipleri her ayın pazar günü tahsis yerlerinin içini deterjanlı su ile yıkamak ve ayrıca her perondaki ortak kullanım alanını birlikte yıkamak zorundadırlar.
- Hal alanı içerisinde her türlü motorlu ve motorsuz taşıt aracı yıkamak yasaktır.
- Sadece sebze ve meyve atıkları çöp toplama merkezine dökülür. İnşaat vb. atıkların çöp merkezine dökülmesi yasaktır.
- Hiçbir kişi ve kuruluş dışarıdan çöp ve atık getirerek toptancı hal çöp toplama merkezine boşaltamaz.
- Tahsis sahipleri kendilerine gelen malları indirdikleri ve araç üzerinde satış yaptıkları bölgeyi sürekli temiz tutmak zorundadırlar.

Bu yönetmeliğin çevre temizliği ilgili hükümlerine uymayan tüm ilgili kişi ve kuruluşlar hakkında 80 sayılı Haller Yasasının yürürlükteki ceza hükümleri, Çevre Bakanlığının ilgili mevzuatı ve diğer ilgili mevzuatın ceza hükümleri uygulanır.

Hal içi Soğuk Hava Depoları İle İlgili Düzenlemelerden de sorumlu olan denetim merkezi: Toptancı Hal Kompleksi dışında bulunan yaş sebze ve meyve depolaması yapan soğuk hava depolarından yararlananlardan;

- Mal girişinde; eğer mal üreticiye ait ise üreticilik belgesi ve nakliye sevk irsaliyesi, soğuk depo idaresine mal ile teslim edilecektir. Eğer tüccar ya da komisyoncuya ait ise sevk irsaliyesi soğuk depo idaresi tarafından istenecektir.
- Mal çıkışında; Antalya Büyükşehir Belediyesi mücavir alanları içerisinde bulunan soğuk hava depolarından yaş meyve ve sebze çıkışları kesinlikle Toptancı Hal Kompleksi üzerinden yapılacaktır.
- Soğuk hava depolarına giren ve çıkan yaş meyve ve sebze kayıtlarını gösteren ambar kayıt defterinin tutulması zorunludur. Ambar kayıt defteri Toptancı Hal Müdürlüğü denetleme birimleri tarafından incelenecektir.

Çizelge 33. Antalya İlçelerinde Bulunan Soğuk Hava Deposu Adedi ve Kapasiteleri

İlçeler	Soğuk Hava Depoları		Paketleme Tesisleri	
	Adet	Kapasite (Ton/Yıl)	Adet	Kapasite (ton/gün)
Merkez	2	8.000	8	200
Elmalı	46	27.535	-	-
Finike	12	2.400	33	58
Kaş	20	6.900	-	-
Kemer	3	400	1	120
Korkuteli	26	57.455	-	-
Kumluca	2	400	4	400
Manavgat	1	500	-	-
Serik	-	-	1	15
Toplam	112	103.380	47	793

Kaynak: TİM, Antalya Tarım Master Planı, 2002.

3.6.2.1.2 Üreticiler (Müstahsiller)

Yaş meyve ve sebze pazarlamasının gerçekleştirildiği hal sistemindeki en önemli unsurlardan birisi üreticidir. Sistemde, ürün arzı ve devamlılığının sağlanması şeklinde bir görevi olan üreticinin temel amacı ise, emeğinin karşılığını alabilmek, giderlerini karşılayabilecek ve hayat standardını artıracak gelir imkanına sahip olmaktır. Bunun için ürünün, en uygun fiyattan ve kolay bozulabilir olmaları nedeniyle de en kısa sürede pazarlanması gerekmektedir.

Dolayısıyla haldeki üreticiler (müstahsiller); ürettikleri malların satımı için bazı komisyoncularla malın düşük fiyata satılmaması ve avans konusunda anlaşmaya varıp malın satımını komisyoncuya devretmektedir. Bu anlaşmaya göre üreticiler ürünlerinin ekim masraflarını avans² olarak ve daha sonra malın bedelinden düşülmesi koşuluyla komisyoncudan karşılayabilmektedir. Ancak, mevcut yapıda, üreticilerin örgütsüzlüğü yada yetersizlikler üreticinin pazarlık gücünü azaltmakta, üreticilerin komisyoncu seçimi ve değiştirmeleri ise çeşitli yönetmelik hükümleriyle kurala bağlanmış olup bir anlamda sınırlandırılmaktadır (Anonim (f), 2001).

Yine üreticiler, üretici birlikleri oluşturamadıkları sürece 4367 sayılı Kanuna göre malını kayıt dışı yani halin dışında ve faturasız olarak satmamaktadır. Ancak, küçük çapta üretim yapan üreticiler; 200-500 kg arasındaki mahsullerini, Hal Müdürlüğü'nün görevlendirdiği zabıta denetiminde ve % 15 rüsum ödemek suretiyle halk pazarlarında satabilmektedirler.

Seracılığın yoğun olarak yapıldığı bölgelerde daha çok aile işletmesi ve ortaklığa dayalı seracılık yapan üretici, toprağa ve işletmesine bağlılığı, özverili çalışması, tutucu olmamakla birlikte geleneklere bağlı yapısı, belirli konularda yeniliğe açıklığı, örnek olma ve örnek alma çabası, üretim alanını genişletme özellikleriyle olumlu bir görüntü çiziyor. Ancak sermayenin yetersizliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü, Pazar ve fiyat bilincinin olmaması, teknik bilgiyi sağlayacak, teknik danışman bedelini ödemeye hazır olmaması, örgütlenmeyi ve ortak hareket etmeyi benimsememesi gibi olumsuz

² Komisyoncuların ekim masraflarını karşılamak için müstahsillerine verdikleri para.

özellikleri de taşıyor. Nitekim, şu ana kadar her türlü örgütlenmeden mahrum bu üretici grubunun tek başına mevcut sistem içerisinde pazarın bu yeni talebine entegre olması beklenmiyor.

3.6.2.1.3. Komisyoncular

Komisyoncu; üreticilerin ve tüccarların getirdiği malları kendi komisyonunu kesmek koşuluyla onları çıkarları doğrultusunda başka tüccarlara, pazarcılara, manavlara ve sebze satımı yapan marketlere satmakla yükümlüdür. Komisyoncunun bu satıştan çıkarı, Toptancı Hal kanunlarına göre en fazla %8 oranında olmak zorundadır. Komisyoncu, yaptığı satışlara karşılık olarak fatura kesmek ve kestiği faturaları günlük bordro halinde Hal Müdürlüğüne teslim etmekle yükümlüdür. İlave olarak, satış tutarından % 8 komisyon, % 2 rüsum, % 2 stopaj; % 0,1 fon ve % 0,5 KDV'yi müstahsil makbuzunda beyan ederek kesmekle de yükümlüdür. Bu kesintilerin hal rüsumu kısmının Hal Müdürlüğüne, diğer kesintilerin de vergi dairesine ödemesini yapar. Kendi kazancı olan % 8 komisyonun % 15'ini gelir vergisi olarak ve % 0,1'ini Bağ-Kur'a ödemekle yükümlüdür. Bu ödemeleri ve müstahsiller adına yaptıkları satışları belirli zamanlarda kapatırlar. Bu zamanlar müstahsil ve hal rüsumu için 21 gün, diğer kesintiler için 1 aydır.

Ayrıca komisyoncular mevcut uygulamaya göre, pazar garantisi sağlama, üretim öncesi tohum, gübre, ilaç, yakıt ve nakliye aracı, faizsiz kredi gibi üreticinin çeşitli aynı ve nakdi kredi ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılamaktadırlar. Bir anlamda üreticinin her sorununu çözümlenerek, sadece hasat sonrası ürünün kendilerine getirilmesini istemektedirler. Kuşkusuz bu tip yapılanma, çok büyük sermayeye sahip olma yanında üreticinin ürününü getirmemesi veya getirememesi gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanan risklere de katlanmayı gerektirmektedir. Üstelik tarımsal amaçlı olmayan çeşitli faaliyetler için de komisyoncudan nakdi para taleplerinin yoğun olduğu da bilinen bir gerçektir. Özellikle üretici bölgelerindeki toptancı halleri satış uygulamalarına bakıldığında, üreticilerin belirtilen amaçlara ulaşmasındaki en büyük rolü komisyoncuların üstlenmiş olduğu görülmektedir.

Üreticilerin örgütsüz, pazarlık gücünün zayıf ve büyük çoğunluğunun küçük ölçekli üretim yapması, buna karşın, ürün pazarlamasının son derece önemli ve ürünlerin de uzun süre muhafaza edilemeyecek özellikte olup çok hızlı işleyen bir pazarlama ağı gerektirmesi, bu ilişkinin uzun süre boyunca devam edebileceğini göstermektedir. Çünkü mevcut durumda, halen komisyoncunun üreticiye sunmakta olduğu olanakları sunacak başarılı bir uygulama ve yapılanma henüz söz konusu değildir.

3.6.2.1.4. Tüccarlar

Haldeki tüccarlar; malı komisyoncudan satın alan ve iç veya dış piyasada kendi adına satan gerçek ve tüzel kişilerdir. Malın satışında, sattığı kişiye irsaliye³ kesmekle yükümlüdür. Malın tutarının % 0,1'ini gelir vergisi olarak Ticaret Odasına ödemek zorundadır.

Komisyoncudan aldığı malın derecelendirmesini yapıp dış piyasaya sunan tüccarlara ihracatçı tüccarlar denir. İhracatçı tüccarlar; İhracatçılar Birliğinden ihracatçı belgesi alan müteşebbisler olup, Hal Müdürlüğüne vermekle yükümlü olduğu harç ve vergilerden muaftırlar. Aynı zamanda aldığı malları ve faturasını Hal Müdürlüğüne göstermekle yükümlü değildirler. Yani Hal Müdürlüğünden bağımsız bir şekilde çalışırlar. İhracatçı tüccarlar fatura ve mal beyanında Gümrüğe ve Ticaret Odasına karşı sorumludurlar. Aksi bir durum olmadıkça yurt içinde malları hiçbir şekilde kontrol edilemez.

Mevcut hal sistemi içerisindeki önemli aktörler alıcılar ve satıcılarıdır. Nitekim Hal Yasasının 8. maddesinde satıcılar "üreticiler ve komisyoncular ile kendi nam ve hesaplarına olmak üzere ya da meyve sebze toptan ticareti ile uğraşan gerçek ve tüzel kişiler" şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı yasanın 9. maddesinde ise alıcılar; "hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün gerçek ve tüzel kişiler toptancı halden mal satın alabilirler" şeklinde tanımlanmaktadır.

³ Faturaya esas, taşınan malın gideceği yeri, miktarı ve alıcısını gösteren Türk Ticaret Kanununda belirlenen unsurları taşıyan belge

Yasaya ilişkin yönetmeliğin 3. madde d fıkrasında ise satıcı olarak sadece “üretici, üretici birliği ve komisyoncuların” adı belirtilmektedir. Burada gerçek ve tüzel kişiler tanımlamasına yer verilmemiştir. Yine aynı yönetmeliğin 11. maddesinde, “toptancı hallerde satışa yetkili olanlar” açıklanırken de sadece üreticiler, üretici birliği ve komisyoncular” belirtilmektedir.

Ancak, tam olarak anlaşılabilen 8. ve 9. maddeler yasal yetkilendirmenin de etkisiyle, uygulamada, komisyoncu ve tüccarın, hem alıcı hem de satıcı görevlerini yapan aynı kişi olması şeklindeki yapılanmaları ortaya çıkarmıştır.

Bunun uygulamada ne derece başarılı olduğu yada sağlıklı bir yapılanma olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, bu şekildeki yapılanma sonucunda, sadece tüccarlık yapanların büyük sıkıntı yaşayarak genelde bölgedeki perakendecilerin siparişlerini hazırlayan bir konuma doğru sürüklenmiş oldukları ve pek çoğunun ise bu olanağı olmadığı için tüccarlığı bırakmak zorunda kaldıkları konusunda ortak kabul gören görüşler bulunmaktadır.

Uygulamadaki komisyoncu-tüccar ve sadece tüccar şeklindeki ayırımla, faaliyetlerin gerek maliye ve gerekse hal Müdürlüğü tarafından belgelendirilmesi, izlenmesi ve denetlenmesini de güçleştirmektedir.

Unutulmamalıdır ki, üretici cephesinden ürününü yüksek fiyattan satan komisyoncu ne kadar önemliyse tüketici açısından da istenilen miktarda, kalitede, zamanda, uygun fiyatta ve yerde ürün sağlamak önemlidir. Bunun gerçekleştirilmesindeki en önemli aracı ise tüccardır. Yani tüketiciye ürün ulaştırılmasını sağlayan en önemli aracı tüccardır.

Bu kapsamda yaş meyve ve sebze pazarlamasında tüccarların önemli rolü düşünülerek, uygulamadaki aksaklıkları gidermek için gerekli çalışmalar başlatılmalıdır. Tüccarların ortak görüşü ise yasadaki karmaşıklığın kaldırılabilmesi için komisyoncu ve tüccar ayırımının kesinlikle yapılması ve buna göre görev tanımlamalarının düzenlenmesi gerektiği yönündedir.

3.6.2.1.5. Örgütler (Halde Örgütlenme)

Halde çalışmalarını aktif olarak sürdüren gerçek ve tüzel kişiler, haklarını savunmak amacıyla örgütlenebilmektedirler. Bu örgütler Üretici Birlikleri, Komisyoncular Derneği ve Tüccarlar Derneğidir.

Üretici Birlikleri: Ziraat Odaları Birliği Kanunu uyarınca kurulmuş Ziraat Odalarına kayıtlı üreticilerce kurulan en az 50 ortaklı kooperatifler ve üst kuruluşları üretici birlikleri olarak isimlendirilmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, üretici birliklerini ve taşıması gereken asgari nitelikleri, ilgilendirilecekleri toptancı hali, belediyeyi ve satışlarının tabi olacağı usul ve esaslar ile ilgililerin sorumluluklarını İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin görüşlerini alarak tespit ve ilana yetkili kılınmıştır (Anonim (f), 2001).

Malların üretici birliklerinden satın alınarak perakende satışa sunulduğunun belgelenmesi halinde, malların toptancı halden alındığının belgelenmesi gereğini belirten hükümler uygulanmaz. Ancak üretici birliklerinin hal dışındaki bu tür satışlarının gerçek usulde vergi mükellefi olan perakende mal satanlara yapılmış olması zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca üretici birlikleri, bu tür satışlarda satış işleminin yapıldığı günü izleyen işgünü sonuna kadar satılan malın cins, miktar ve fiyatını en yakın toptancı hale bildirmek ve kayıt ettirmek zorundadırlar. Bu hüküm ile üretici kooperatiflerine ve dolayısıyla üreticiler lehine önemli bir istisnanın getirildiği söylenebilir. Ancak üretici örgütlenmesi sağlanamadığı için üreticiler bu haktan yararlanamamaktadırlar. Ayrıca burada üretici birlikleri teriminin kullanılması ve kooperatif teriminin kullanılmasından kaçınılmasının gerekçesi anlaşılammakta ve kavram karmaşasına neden olmaktadır.

Ayrıca Toptancı Haller Kanunu'nda 50 ortaklı Üretici Birlikleri yer alırken, Üretici Birlikleri Kanunu'nda 16 kişilik Üretici Birlikleri yer almaktadır. Bu kanunlar arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi ile 16 kişiden oluşan Üretici Birlikleri de Haller Kanunu'ndan yararlanacaklardır. Böylece Üretici Birlikleri, tarımda kayıt dışılığın önlenmesinde hallerden daha fazla rol üstlenecektir.

Halen AB Ülkelerinin genelinde toplam yaş sebze ve meyvenin % 40'ı Üretici Birlikleri tarafından üretilmektedir. Bu örgütlenmelerin boyutu, marka ve pazarda süreklilik sağlayacak ürün miktarı ile belirlenmektedir. Bu konuda şimdiye kadar önemli mesafeler kaydetmiş olan İspanyol ve İtalyan çiftçiler bu yeni sistemin gerektirdiği yeni modern üretim tekniklerini öğrenmek, uygulamak, ürünlerini ortak paketlemek ve ortak pazarlamak için üretici birlikleri ve kooperatifler bazında örgütlenmişlerdir. Bu örgütlenmenin boyutu, marka ve pazarda süreklilik sağlayacak ürün miktarı ile belirlenmektedir. Dolayısıyla bu tür üretici birlikleri 10-15 üreticinin bir araya gelmesi ile oluşabileceği gibi 100-150 üreticiden oluşan birlikler de vardır.

Toplam yaş meyve sebzenin üretim ve pazarlamasında Üretici Birlikleri'nin payı; Belçika ve Hollanda'da % 70'lerde seyrederken, Fransa'da % 55, İspanya'da % 50, İtalya'da % 30'dur. AB'de (örneğin İspanya'da) 100.000 Euro ciro ile en az 5-7 üreticinin bir araya gelmesi bu örgütlerin kurulması için yeterlidir. Üreticinin böyle bir örgüt içerisinde bir araya gelmesini gerekli kılan nedenler; ortak pazarlama ve markalaşma, hasat sonrası işlemlerde ortaklaşa yatırım, danışmandan ortak yararlanma ve Eurepgap sertifikalandırma işlemlerinde ortak hareket edilmesi şeklinde sıralanabilir.

Ülkemizde örgütlenme arayışları için yasa ve yönetmeliklere bakıldığında, bir ilçede sadece tek bir birlik kurulabileceği ve o ilçede en az üreticilerin yüzde 10'unun üye olması gerektiği söyleniyor. Birliğin dernek statüsüne benzer bir yapıda çalışacağını ve kar amacı güdemeyeceği belirtiliyor. Küçük üniteler halinde örgütlülüğün endişe ediliyor. Yasanın özünde küçük üreticinin ticari bir yapılanmanın yerine danışmanlığın yol göstericiliğinin esas alındığı edilgen bir yaklaşım söz konusu olup, Ortaklık bazında ticari bir örgütlenme yerine derneklere benzer bir yapılanmayı ön plana çıkaran bu yasa haliyle kar amacını da taşıyor. Bu nedenle yasa küçük üreticiye yönelik yeniden ele alınmalı ve belki ek maddelerle, onların ihtiyaçları karşılanabilir hale getirilmelidir.

Türkiye'de insanlar örnek olmayı ya da örnek almayı sevmekte, ancak örgütlenmeyi sevmemektedir. İnsanları bir arada buluşturmanın, cazip hale getirilmesi gerekmektedir. İmtiyazlı üretici ortaklığıyla bu sağlanabilir. Ayrıca toptancı halleri ve komisyoncu üzerinden satma zorunluluğunun kaldırılması ve hiper - süper marketlerle doğrudan çalışma olanağının mümkün kılınması Üretici Birliği oluşumlarını cazip hale getirecektir.

Son günlerde yer alan tartışmalar mevcut Haller Kanunu ile Üretici Birlikleri Kanunu arasında uyumsuzlukların giderilmesi ile ilgilidir. Şu an mevcut haller kanunu'nda 50 ortak üretici birlikleri yer alırken, Üretici Birlikleri Kanunu'nda 16 kişilik Üretici Birlikleri bulunuyor. Bu kanunlar arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi ile 16 kişiden oluşan üretici birlikleri de Haller Kanunu'ndan istifade edecektir. Böylece üretici birlikleri de ürünlerini doğrudan tüketicilere mal satan perakende zincirlerine (hiper ve süper marketlere) verebilmelidirler. Üretici birlikleri, tarımda kayıt dışılığın önlenmesinde Hallerden daha fazla rol üstlenebileceği unutulmamalıdır.

Komisyoncular Derneği: Komisyoncular derneğinin kurulmasının asıl amacı kendi haklarını korumak, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak ve onlarla alışverişte bulunan diğer gruplarla (üreticiler, tüccarlar, vb.) ilişkilerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Bu nedenle, Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde iş gören her komisyoncu bu derneğe üye olmuştur.

Her yıl yapılan komisyoncular derneği yönetim kurulu seçimleri, gönüllü kişilerin adaylığını koymasıyla demokratik bir ortamda komisyoncular tarafından belirlenmektedir. Belirlenen Komisyoncular derneği ise çalışmalarını 1 başkan, 1 başkan yardımcısı ve 5 üye dahilinde yürütmektedir. Komisyoncular Derneği çalışmalarını yürütürken, herhangi bir durumda yanlış hareket

etmeleri halinde, mağdur olan komisyoncular tarafından Ticaret Bakanlığı'na şikayet edilebilmektedirler.

Tüccarlar Derneği: Tüccarlar Derneği, Antalya Sebze ve Meyve Tüccarlar Sevkiyatçıları Dayanışma Derneği (ANTESE) adı altında çalışmalarını sürdürmektedir. 316 üyesi bulunan Tüccarlar Derneği, Antalya ili içinde sebze ve meyve ticareti yapan kişilerden oluşur. Dernek, üyelerinin çıkarları doğrultusunda çalışmalarını sürdürüp, kendi aralarında yaşanacak uyuşmazlıkları veya komisyoncular ve üreticilerle yaşanacak sorunları çözümlenmekle yükümlüdür. Dernek 2 yılda bir başkanını ve yönetim kurulunu seçim yoluyla belirler. Dernekte aktif olarak görev yapan 1 başkan, 1 başkan yardımcısı ve 9 üye vardır. Bunlar aynı zamanda yönetim kurulunu da oluştururlar.

Tüccarlar Derneği Üyeleri, komisyoncularla beraber Toptancı Halinde ürün satış fiyatlarını her sabah saat 10.00'da yaklaşık 40 kişilik bir heyetle düzenler. Araştırma sonuçlarına göre, ürün satış fiyatlarının tespitinde tüccarların daha etkin oldukları saptanmıştır.

3.7. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali İşlem Hacmi ve Fiyatın Oluşumu

Tarımsal üretim üzerinde doğa koşullarının direkt etkisinin olduğu bilinmekle birlikte, üretim dönemi içinde bazı yıllarda hava koşullarının çok kötü gitmesi rekolteyi normal ürün yılının altına düşürürken, bazı yıllarda hava koşullarının üretim için çok uygun seyretmesi, rekoltenin normal ürün yılının üstüne çıkmasına neden olabilmektedir. Bunun yanında, yıllar itibariyle talepte bir değişiklik olmadığını kabul edersek, dışsal etkiler sonucu rekolte artışı arzın artmasına ve fiyatların düşmesine, rekolte azalışı ise arzın düşmesine ve fiyatların artmasına neden olacaktır. Nitekim tarımsal ürünler arz ve talebinin esnek olmaması nedeniyle, küçük bir arz değişimi tarımsal ürün fiyatlarında çok büyük değişimler oluşturabilmekte, üreticilerin gelirleri de önemli ölçüde değişebilmektedir. Bol ürün yıllarında üreticilerin gelirlerinin düşmesi şeklinde de nitelendirilen bu durum "King Kanunu" ya da bolluk paradoksu olarak adlandırılmaktadır. Bu kanuna göre; tarımsal ürün miktarı aritmetik bir dizi izleyerek azalırsa, fiyatlar aksi yönde ve geometrik bir dizi izleyerek yükselmektedir (Rehber ve Çetin, 1998).

Ekonominin diğer kesimlerince üretilen mal ve hizmet fiyatlarına kıyasla, tarım ürünleri fiyatlarının, en önemli ve en önde gelen özelliği şiddetli dalgalanma göstermesidir. Tarım ürünleri fiyat dalgalanmaları, niteliksel olarak, yıl içindeki mevsimlik fiyat dalgalanmalarından, yıldan yıla olan dalgalanmalardan, birkaç yılı içeren belli aralıklarla tekrarlanan dalgalanmalardan ve uzun dönemleri içeren azar azar dalgalanmalardan oluşur. Tarım ürünlerinde arz ve talep değişmelerinin oluşumunda mevsim farklılıklarının büyük etkisi görülmektedir. Diğer bir ifade ile tarımsal ürünlerin her yıl belirli zamanlarda elde edilmeleri, onların fiyatlarının mevsimlik olarak dalgalanma göstermelerine neden olmaktadır. Bu dalgalanmalar, aynı ürünün ülkenin çeşitli iklim bölgelerinde hasat zamanlarını kısmen fark ettirerek ve üretim dönemini uzatmak suretiyle giderilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında tarımsal üretimin bütün yıl boyunca devam eden diğer sektör ve sanayi üretimine göre, yapısı itibariyle belirli dönemlerde yapılması zorunluluğu mevsimlik dalgalanmaları ortadan kaldıramamaktadır. Bu durum tarım ürünlerinin fiyatlarının yıl içerisinde farklılık göstermesine neden olmaktadır.

Mevsimlik fiyat dalgalanmaları, bölgeler arasında ürün naklinin oldukça zor olduğu az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla daha fazladır. Diğer bir yandan seracılığın oldukça ilerlemiş olduğu ülkelerde turfanda mevsimi çok uzun sürmekte hatta bazı tarımsal ürünler piyasadan hiç kaybolmamaktadır ve bu ölçüde mevsimlik fiyat dalgalanmaları azalmaktadır. Bu nedenle ürün fiyatlarının mevsimler analizi üreticiler açısından; üretim planlaması, pazarlama davranışlarının oluşturulması konularında oldukça yararlı olmaktadır (Rehber ve Çetin, 1998).

Tarım ürünlerinin kısa sürede bozulabilen maddeler olması, çok sayıda küçük üreticiler tarafından üretilmeleri ve bu üreticilerin finansal kaynaklarının ve teknik olanaklarının ürün saklayarak yıl boyunca yavaş yavaş pazara arz etmelerine uygun olmaması gibi faktörler, yıllık üretimin hemen hasadı izleyen dönemlerde pazara sürülmesine neden olmaktadır. Yıl içinde azalıp çoğalan arz,

oldukça devamlı ve sabit olan bir taleple karşılaşınca, fiyat ister istemez dalgalanmaktadır. Özellikle yaş meyve ve sebze ürünlerinde arz miktarının hasat mevsiminde yoğunlaşmasına karşılık, talebin yıl boyunca sürekli olması, arzın talebi karşılamaındaki yetersizliklerden kaynaklanan, mevsimsel fiyat dalgalanmalarına yol açmaktadır. Kısa sürede bozulabilen malların ortalama mevsimlik fiyatları, uzun süre dayanabilen veya ayrıca depo edilebilen malların ortalama fiyatlarından daha fazla dalgalanmaktadır (Güneş, 1990).

Tarımsal ürünlerde talep değişikliğine arzın uyabilmesi için bir üretim döneminin geçmesi gerekmektedir. Bu üretim döneminin uzunluğu da, tarımsal ürünün türüne göre değişiklik gösterir. Söz konusu dönem bazı ürünlerde bir yıl, bazılarında ise birkaç yıldır. Bu durum tarımsal ürün arzının, o ürünün bir yıl önceki fiyatlarının fonksiyonu olması ve üretimin fiyattaki değişikliklere ancak bir üretim dönemi gecikmeyle uyum göstermesi sonucunu doğurmaktadır. Tarımsal işletmelerin ve üreticilerin her yıl hangi ürünlerin üretimini yapacaklarına karar verme aşamasında bir önceki yılın piyasa fiyatlarını, göz önünde bulundurmaları da dönemler arasında, tarımsal ürün fiyatlarının dalgalanmasına neden olmaktadır. Dönemler arasındaki fiyat dalgalanmasını açıklayan şekiller, bir örümcek ağını anımsattığından, bu olayı açıklayan teoreme “Örümcek Ağı Teoremi” ya da kısaca “Cobweb Teoremi” adı verilmektedir (Dinler, 1998; Rehber ve Çetin, 1998).

Üretim için verilen kararlar, ürünlerin üretilmesi arasında belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Bu zaman içerisinde ürün talebinde ortaya çıkan değişimler karşısında üreticiler ürün arzını hemen artıramamaktadırlar. Sonuçta ürün miktarı ile fiyatları arasında büyük dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır (Özgüven, 1983). Dolayısıyla üreticiler buldukları dönemin üretim kararlarını bir önceki dönemin ürün fiyatlarından etkilenerek almaktadırlar. Arka arkaya olumlu yada, olumsuz giden hava koşullarının payı da büyük olan, belli aralıklarla tekrarlanan dalgalanmalar, daha çok ülkenin ekonomik durumunun yükselme ve alçalma yönünde gösterdiği inişli çıkışlı hareketleriyle ilgili olup, bu hareketlerin sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tarımsal ürün fiyatları, konjonktürel dalgalanmalara karşı aşırı duyarlı olup, bir anlamda konjonktür hareketlerine öncülük etmektedir. Konjonktürün yükselme aşamasında, ekonomide başlayan canlanma ile tarım dışı kesimlerde bulunanların reel gelirleri ve satın alma güçleri artmaktadır. Bunun sonucu olarak da bu kesimin, tarımsal ürünlere olan talebinin artmasıyla esnek olmayan arz nedeniyle tarımsal ürünlerin fiyatları yükselmektedir.

Tarım dışı sektörlerde arz oldukça esnek olduğundan, talep artışı sonucunda üretim artışı sağlanacağından ürün fiyatlarında çok az bir artış olurken, talep artışı, arz artışı ile dengelenir. Kısaca, konjonktürün yükselme aşamasında talepteki artışa tepki, tarımsal ürünlerde fiyatta artış şeklinde, tarım dışı sektörlerde ise miktarda artış şeklinde gerçekleşmektedir. Konjonktürün düşüş dönemlerinde ise satın alma gücündeki azalışa paralel talep azalırken bu defa da tarımsal ürün fiyatlarında tarım dışı sektörler ürün fiyatlarına göre daha büyük düşüş olacaktır. Periyodik olan bu dalgalanmalar, tarım ürünlerinin bir özelliğidir ve onun için ayrı bir önem taşır (Rehber ve Çetin, 1998; Güneş, 1968).

Nüfusun yapısındaki değişme ve gelişme, tarım teknolojilerindeki ilerlemeler, tarım ürünleri tüketimi ile ilgili tüketici tercih ve alışkanlıklarının değişimi gibi faktörlerin neden olduğu dalgalanmalar ise uzun dönemleri kapsayan azar azar olan dalgalanmalardır. Bu dalgalanmalar 25-30 yıllık uzun dönemleri kapsarlar ve bu dönemlerin araştırılmasıyla anlaşılır. Uzun dönemleri kapsayan bu değişimler genel fiyat seviyesindeki azar azar değişimlere paralel olarak oluşurlar (Güneş, 1968)

Tarım ürünlerinin fiyatlarındaki oynaklığı, arz ve talebin özelliklerinde aramak yerinde olur. Çünkü tarım ürünleri talebinin gelir esnekliği düşüktür ve tarım ürünlerinin tüketimi fiyatlara karşı elastik değildir. Ayrıca, bir insanın tüketebileceği tarım ürünü miktarı, tüketebilme kapasitesi ile sınırlıdır. Bu nedenle, kişilerin gelirleri arttığı zaman tarım ürünlerine harcanan kısım diğer tüketim maddelerine harcanan kısma oranla azalır, yani, tarım ürünleri tüketimine ayrılan harcamalardaki artışlar, gelirlerdeki artışların gerisinde kalır. Diğer bir ifadeyle tarım ürünlerin fiyatları düşünce talep büyük ölçüde artmayacağı gibi, fiyatları artınca da talep büyük miktarda düşmeyecektir. Bu olgu, ekonomi literatüründe Engel Kanunu olarak bilinir (Özgüven, 1983).

Tarım ürünleri talebi de, fiyata karşı duyarlı değildir, fakat tarım ürünleri kendilerinden vazgeçilmez mallardır. Bu nedenle, bu ürünlerin talebi fiyat değişmelerine karşı esnek değildir. Bu durumda katılaştan talep yapısı, arzdeki küçük değişmeler karşısında bile büyük fiyat dalgalanmalarının nedeni olur.

Tarım ürünleri fiyat dalgalanmaları üzerinde etkili olan, arz'a özgü iki neden vardır. Bunların ilki doğa şartları; ikincisi ise arzın biyolojik niteliği dolayısıyla, fiyatlara gecikerek uyum göstermesi ile ilgilidir.

Tarım ürünleri üretimi doğa şartlarından büyük ölçüde etkilenir. Bir başka deyişle, üreticinin planladığı üretimle gerçekleşen üretim arasında yıldan yıla büyük açıklar belirir. Arzın denetim altında tutulmayan nedenlerle yıldan yıla dalgalanması, katı bir talep yapısı ile karşılaşınca, ürün fiyatını şiddetle dalgalandırır. Gelişmiş ekonomilerde, tarım ürünleri fiyatlarının, tarımsal üretimin doğaya bağıllığı nedeniyle dalgalanması olayına daha az rastlanır.

Fiyat dalgalanmalarının açıklanmasında arza özgü ikinci neden, tarımsal üretimin biyolojik niteliğinden ileri gelmektedir. Tarımsal üretimin doğa şartlarına bağıllığı, ileri teknikler kullanılarak minimize edilse bile, tarım ürünleri fiyatlarında dalgalanma yine de önlenemez. Çünkü, üretimin biyolojik yapısı, tarımsal üretimin fiyat değişmelerine gerekli tepkiyi gösterebilmesi için uzun bir zamanın geçmesini zorunlu kılar. Tarımsal arzın, önceki yıl fiyatlarına olan esnekliği ne kadar büyük olursa, bu yüzden doğacak fiyat dalgalanmaları da o ölçüde şiddetli olacaktır.

Tarımsal fiyatlardaki kararsızlık, kısa dönem arzının düzensiz ve talebin sert olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, bu düzensizliğin belirli bir bölümü oto-tüketim (tarımsal ürünün üretildiği yerde tüketilmesi) ile telafi edilir. Çünkü, oto-tüketim ürünün bol olduğu dönemde artar, az olduğu dönemde azalır. Bazı hallerde ise arz esnekliği düşük olur. Bu durum özellikle çabuk bozulan ürünler için söz konusudur ve bunların elde edildikleri anda satılmaları gerekir. Söz konusu olay piyasa doymuş ve talep sert olduğunda, yani bu iki koşul altında ortaya çıkar; Bolluk dönemlerinde parasal gelirin azalışı, bozulmayan ürünün depolanması, ürünün imha edilmesi gibi nedenlere dayanır. Fakat çabuk bozulan yaş meyve ve sebze gibi ürünler söz konusu olduğunda, üreticiler ürünlerini düşük fiyatla bile satmak zorunda kalırlar (Öcal, 1997). Endüstri hammaddesi olarak kullanılan tarımsal ürünler, daha az zorunlu ihtiyaca yanıt verdiklerinden, talep diğer tarım ürünlerine göre esnektir.

Temelini piyasa mekanizmasının oluşturduğu ekonomilerde fiyatların, tüketici tercihlerini üreticilere yansıtmak gibi önemli bir görevi vardır. Fiyatlar bu görevlerini zaman içinde değişerek yerine getirirler.

Fiyat hareketlerine ekonominin bütün kesiminde rastlanır. Ne var ki bu hareketler tarım kesiminde olduğu kadar, ekonominin hiçbir kesiminde o ölçüde şiddetli değildir. Tarım ürünleri fiyatlarındaki şiddetli dalgalanmalar yalnızca ulusal piyasalarda değil, aynı zaman da uluslar arası piyasalarda da söz konusudur. Ekonomik kaynakların etkin dağılımına hizmet etmeyen fiyat dalgalanmaları, genel olarak, ekonominin sağlıklı bir biçimde işlemlerini engelleyen unsurlardan birisidir. Tarım ürünleri fiyatlarında dalgalanmalardan doğan sonuçları iki grupta toplanır. Bu gruplardan ilki, tarım kesimi üreticileri için özel bir önem taşıyan tarımsal gelir istikrarsızlığını, ikincisi ise fiyat dalgalanmalarından doğan diğer olumsuz etkileri kapsar.

Yaş meyve ve sebze fiyatlarındaki dalgalanmalar diğer ürünlere göre daha fazla hissedilmektedir. Bu durumda arzdeki dalgalanmalar kadar, ürünlerin özellikleri de etkili olmaktadır. Yaş meyve ve sebzelerin fiyatları çabuk bozulmaları ve depolama sürelerinin kısıllığı, kalite gibi nedenlerden daha fazla etkilenmektedir.

Meyve ve sebze fiyatlarındaki dalgalanmalara bağılı olarak üretici gelirleri ve tüketici refahı büyük ölçüde etkilenebilmektedir. Mevsimsel değişmeler dışında meyve ve sebze fiyatlarının belirli bir değişim içinde dalgalanması, ürün arzında sürekliliğin sağlanması, dağıtım maliyetlerinin azaltılması

ve benzeri konuların iyileştirilmesi, üretici tüketici arasında yer alan etkin bir dağıtım sistemine bağlıdır (Koç, 1996).

Tarımsal üretim faaliyetlerinin gelişmesi, üretim sistemlerinin karlılığı ile doğrudan ilişkilidir. Ülkemizde yaş meyve ve sebze fiyatlarının oluşumu toptancı hallerinde serbest piyasa koşullarında gerçekleşmektedir. Üreticilerin üretimle ilgili karar verme süreçlerinde ürünün satış fiyatının bilinmesi, belirleyici rol oynamaktadır. Diğer yandan tarım ürünlerinde fiyat değişimlerinin ve ürün fiyatlarındaki mevsimsel dalgalanmaların bilinmesi üreticiler, ihracatçılar, araştırmacılar, yayımcılar ve karar vericiler açısından oldukça önemlidir (Koç ve Fidan, 2001).

Hallerde aylık ortalama fiyat dalgalanmalarının yüksek olması, bunların üretimlerinin mevsimlik olmalarından, iç ve dış talebin arza göre ayarlanmasından, pazarlama hizmetlerinden depolamanın yapılmasından, üreticinin pazarlama organizasyonunda birleşmemesinden ve pazarlama sisteminin belirli oranlarda pazar spekülasyonuna elverişli bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Tarım ürünleri piyasalarında tam rekabet şartları egemendir. Bu piyasalarda fiyatlar her yıl, her gün değişebilir. Yaş meyve ve sebzeler belirli iklim ve toprak koşullarında yetiştirilebilir. Ancak uygun iklim ve toprak koşullarında kaliteli ve karlı üretim yapılabilir. Diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi bu ürünlerde de pazara ulaştırılan miktar daha çok iklime ve geçmiş yıl fiyatına bağlı olarak yıldan yıla dalgalanma göstermektedir. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal Kompleksi işlem hacmi itibariyle Türkiye'nin yaş sebze ve meyve ticaretinin yaklaşık % 60'ını karşılayan bir üretici halidir (Anonim (c), 2007).

Nitekim, 2000-2005 itibariyle Antalya ili hal verilerine bakacak olursak, yaş sebze ve meyve miktarı yıllık ortalama artış hızı 4,2 iken, söz konusu ürünlerin değeri için yıllık ortalama artış hızının % 26,6' olduğu ortaya çıkmaktadır. 2004-2005 yılı miktar ve tutarlarını karşılaştırdığımızda ise 2004 yılına göre 2005 yaş meyve ve sebze miktarının % 14,4, tutarının ise % 18,6 arttığı gözlenmektedir. Antalya ili Toptancı Halinin yaş sebze ve meyve miktarı ve değerinde, en fazla işlem hacmine sahip olan aylar, sırası değişmekle birlikte Nisan; Mayıs ve Haziran aylarıdır 2004 yılı itibariyle toptancı halde ürünlerin % 44,5' u , 2005 yılında ise % 43,2'si bu üç ay içerisinde işlem görmüştür. Antalya İli Toptancı halinde en çok işlem gören sebzeler; domates, hıyar, karpuz, patlıcan, kavun, kabak, biber iken, meyvelerden portakal, limon, mandalina, üzüm, elma, nar, ve greyfurt ilk sıralarda yer almaktadır (Çizelge 34).

Çizelge 34. 2000 Yılı İtibariyle Antalya Büyükşehir Belediyesi Hali Aylık İşlem Hacmi

Aylar	2004				2005			
	Miktar (ton)	Oran (%)	Tutar (milyon TL)	Oran (%)	Miktar (ton)	Oran (%)	Tutar (milyon TL)	Oran (%)
Ocak	32.668	5,5	17.522.917	5,9	41.455	6,1	30.902.343	8,8
Şubat	27.041	4,5	15.174.171	5,1	34.895	5,1	27.727.390	7,9
Mart	44.840	7,5	31.626.623	10,7	52.188	7,6	37.345.015	10,6
Nisan	55.993	9,4	39.793.977	13,5	66.548	9,8	50.212.958	14,3
Mayıs	84.298	14,2	43.269.846	14,6	99.433	14,6	51.514.836	14,7
Haziran	123.623	20,8	29.739.263	10,1	127.871	18,8	35.203.056	10,1
Temmuz	49.659	8,4	17.751.393	6,0	63.068	9,3	18.091.055	5,2
Ağustos	30.352	5,1	11.582.119	3,9	34.250	5,0	11.882.056	3,4
Eylül	25.872	4,3	10.662.119	3,6	29.216	4,3	11.758.886	3,3
Ekim	31.011	5,2	14.376.299	4,9	31.859	4,6	17.385.661	4,9
Kasım	46.963	7,9	26.779.947	9,1	38.369	5,6	27.388.396	7,8
Aralık	41.661	7,0	36.801.526	12,5	60.599	8,9	30.700.626	8,7
Toplam	593.984	100,0	295.080.200	100,0	679.751	100,0	350.112.280	100,0

Kaynak: Antalya Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü

Yaş sebze ve meyvelerin fiyatı, her sabah Toptancı Hale gelen malların kalite ve standardı ile alıcının talebi doğrultusunda fiyat tespit komisyonu tarafından belirlenir. Fiyat tespit komisyonu; Komisyoncular derneğinden 2 temsilci, Tüccarlar derneğinden 2 temsilci, Tüketici Koruma Derneğinden 1 temsilci, Ziraat Odasından 1 temsilci, Üretici Birliğinden 1 temsilci, Ticaret ve Sanayi Odasından 1 temsilci, Hal Müdürlüğünden 1 temsilci olmak üzere toplam 9 kişiden oluşur. Bu komisyon Toptancı Hal' in açık olduğu her gün saat 09:00'da Hal Müdürlüğü idari binasında toplanarak çalışmalarını yapar.

Toptancı hallerinde satış; sabahın erken saatlerinde başladığı için o gün satılacak malların büyük bir kısmı sabah saatlerinde komisyoncu ve tüccarların satış sahalarında hazır bulunur. O günkü yaş sebze ve meyve arz ve talebine göre fiyat tespit komisyonunca belirlenen fiyatlar duyurulur. Fiyatlar belirlendikten sonra Hal Müdürlüğü'nün görevlendirmiş olduğu personel bu fiyatları listeleyip müdürlüğe teslim eder. Komisyoncu ve tüccarlar fiyat listesi doğrultusunda satışlarını yapmak zorundadırlar. Fiyatlar satış süresi içerisinde arz ve değişikliğe uğrayabilmektedir. Malların aynı kalitede olmaması nedeniyle yaş sebze ve meyve fiyatları, Fiyat Tespit Komisyonu tarafından belirlenen yaş sebze ve meyve fiyatlarından % 20 düşük yada yüksek gösterilebilir. Ayrıca, Fiyat Tespit Komisyonu tarafından belirlenen fiyatlar, malların arzına ve talebine bağlı olarak gün içerisinde % 10 artırılıp azaltılabilmektedir. Fiyatlardaki günlük değişimin % 10 ile sınırlandırılması fiyatlardaki aşırı dalgalanmaların önlenmesine yönelik olarak uygulanmaktadır.

Fiyat tespit komisyonu her ne kadar 9 kişiden oluşmaktaysa da fiyat belirleme işlemi genellikle komisyoncular derneği ve tüccarlar derneği tarafından belirlenen temsilcileri arasındaki pazarlıkla ve Hal Müdürlüğü temsilcisinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Fiyat tespit komisyonunda üreticilerin yeterince temsil edilememesi ve konsinye satış şekli nedeniyle üreticiler bu süreçte pasiftirler ve

fiyatlandırmada söz hakkına sahip değildirler. Tüm bunlar üreticinin aleyhine bir durum oluşturmaktadır.

Toptancı Hallerde fiyatların malların arz ve talebine bağlı olarak serbest rekabet şartlarına göre oluşması esastır. Malların pazarlık usulü ile satışı esas olmakla birlikte, açık arttırma yoluyla da satış yapılması mümkündür.

Nitekim, üretici ve tüketicilerin haklarının korunması ve yaş sebze ve meyve piyasasında açıklığın sağlanması amacıyla, toptancı hallerde alım satımına konu olan malların cins, miktar ve fiyatları hal müdürlüğünce kayda alınarak uygun araçlarla ilan edilir (Anonim (c), 2007).

3.8. Antalya İli Toptancı Hali İşleyişi

Bölgede, hasat işleminden sonra ürün, üretim mahallinde toplanmaktadır. Ürünlerin toplanmasında ise genellikle her ürün için farklı taşıma kapları kullanılmaktadır (plastik kasa, tahta kasa, çuval). Bunların pek azı komisyoncudan temin edilirken, büyük bir kısmı üreticiye aittir. Ürün Toptancı Haline gönderilmeden önce, üretim yerinde üretici tarafından genellikle 3 sınıfa ayrılarak derecelendirilmektedir. Derecelendirilme işlemi, ürünün büyüklüğüne, rengine, şekline göre yapılmaktadır. Ürünün taşınması ise sıklıkla üreticinin kendi aracıyla (kamyonet, traktör) yapılmaktadır.

Üreticiler ürünü kendilerine en yakın olan Toptancı Halinde üretici makbuzu ile satışa sunmaktadırlar

Üretici Makbuzu, sıra numaralı ve en az iki nüsha kopyalı olacaktır. Bu faturada satış sonrası yapılan yasal kesintiler belirtilecektir. Üretici faturasının bir örneği malın gönderileceği yere verilecek, bir nüshası da tahsis sahibi tarafından korunacaktır.

Ürünün kalitesi ve fiyatının belirlenmesinde ise üreticinin hiçbir rolü olmamakta, tamamen komisyoncu ve tüccar arasındaki pazarlık etkin olmaktadır. Yasal olarak üretici, ürününü Toptancı Halinde komisyoncu aracılığıyla satmak zorundadır. Tüccarın açıktan mal alıp satması yasaktır. Dolayısıyla ürünün fiyatı ve kalitesi konusunda tüccar komisyoncu ile birlikte hareket etmektedir. Aksi takdirde üretici satış kooperatifleri kurulması gerekmektedir.

Bölgede yaş meyve ve sebze tarımı aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Ancak, üretimde kullanılan girdilerin çoğunun dövize endeksli olması ve yüksek enflasyon nedeniyle üretici kısa vadeli nakdi yada aynı ihtiyaçları için T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Toptancı Halinde görev yapan komisyonculara başvurmaktadır. Ancak, yasal işlemlerinin uzun sürmesi ve yasal zorunluluklardan, üreticinin büyük bir kısmı komisyoncuya üretim döneminde aldığı avans nedeniyle tamamen bağılıdır. Çünkü avans alan üretici ürününü yasalda yer almamasına rağmen söz konusu komisyoncuya satmak zorunda kalmakta, aldığı avansı hasat döneminde ürün olarak ödemektedir. Komisyoncular bu ve bunun gibi sebeplerle üreticiye ödeme yapmayı geciktirmekte, komisyon oranını da Bakanlığın tespit ettiği tavan oranından (% 8) kesmektedirler.

Üreticiler, malı anlaştığı komisyonculara üretim sezonlarında getirir, komisyoncular malı, semt pazarlarına, manavlara, sebze satımı yapan marketlere ve tüccarlara satar. Pazarcılar, manavlar ve sebze satımı yapan marketler malı direkt olarak tüketiciye ulaştırırlar. Tüccarlar ise malı kalitesine göre sınıflandırarak (lüks, normal ve iskarta) paketleyip iç veya dış piyasaya sunar. Hal Müdürlüğü bu sistemin kurallarına göre işlemesi için düşük fiyatta fatura kesilmesini veya hiç fatura kesilmemesini önlemek için personeli (zabıta, komiser v.b.) görevlendirir.

Antalya ili; iklimi dolayısıyla her türlü ürünün yetişmesine müsait olmasına rağmen Toptancı Halindeki çalışmaların genellikle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında yoğun olduğu gözlenmektedir. Çünkü bu dönemde Antalya iklimi, her çeşit meyve ve sebzenin yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Komisyoncular her gün sattığı malın faturasını satış bordrosuyla beraber Hal Müdürlüğüne mesai bitimine kadar vermek zorundadırlar. Günlük Satış Bordrosu, Satış sırasında tartıdan çıkan veya adet ve bağ ile satılan malın tüm ayrıntılarının (cins, nitelik, kap markası, miktar, birim satış fiyatı ve satış tutarı ile alıcının adı, soyadı, vergi numarası, ticari unvanı, tahsis sahibinin ticari unvanını ve tahsis yeri numarasının tarih ve numaralarının) kaydedildiği iki nüsha kopyalı dokümanter çizelgedir. Satış bordrosunun aslı, üzerine kayıtlı satış faturalarının bir örneği ile birlikte her gün en geç saat 17:00' ye kadar satış bordrosu ile birlikte teslim edilecektir.

Satış Faturası ise sıra numaralı, okunaklı fiyatı ve miktarı ve kime satıldığını ifade eden 213 sayılı vergi usul kanununda tanımlanan ve Ticaret kanununda belirlenen belgedir. Yine malın hal çıkışında fatura ya da irsaliyenin bir nüshasının çıkış kapısındaki görevliye verilmesi gerekmektedir. Söz konusu irsaliye, faturaya esas, taşınan malın gideceği yer ve miktarı ne alıcısını gösteren Türk Ticaret Kanununda belirlenen unsurları taşıyan belgedir.

Fatura ibraz etmeyen komisyoncu hakkında tutanak tanzim edilip, her yılı için belediye meclisinde belirlenen ceza tahsil edilir. 2. tekrarında bu oran 2 katına çıkarılır ve 3 gün kapatma, 3. tekrarında 5 katına çıkarılır ve 10 gün kapatma cezası verilir. Bir yıl içerisinde 4 kez aynı suçu işleyen tahsis sahibinin tahsisi iptal edilir.

Satış Dökümü, İki nüsha kopyalı olarak düzenlenecek ve tahsis sahibinin günlük olarak satışının yaptığı malları cinslerine göre toplam satış miktarlarını ve tutarlarını yazdıkları belgedir. Satış dökümünün bir örneği her gün en geç saat 17:00' ye kadar Hal Müdürlüğüne verilir.

Otel, Motel, Tatil köylerine mal veren yaş meyve ve sebze ticaretiyle uğraşanlar; depolarında stok ettikleri malın alış, satış faturalarını ve stoklarında bulundurdıkları malların her 15 günde hal müdürlüğüne vermeleri zorunludur.

3.9. Antalya İli Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal Sisteminin Üretici, Komisyoncu ve Tüccarlar Açısından Değerlendirilmesi

3.9.1. İncelenen İşletmelerin Genel Özellikleri

Tarım sektöründe arazi, üretimin gerçekleştirildiği ortam ve işletmelerin kuruluş yeri olması nedeniyle oldukça önemlidir. Nitekim arazinin kıt ve artırılmaz oluşu, ona olan talebin nüfusun artmasıyla yoğunlaşması, tarımsal üretimde arazi mülkiyetinin ve kullanma şeklinin önemini daha da artırmaktadır.

Bu araştırmada, bölgede daha çok sera üretimi söz konusu olduğundan işletme arazisi olarak, bir işletmede üretime ayrılmış olan arazi miktarı dikkate alınmıştır. İşletme grupları ise işletmelerin işledikleri sera arazi miktarları esas alınarak oluşturulmuştur. Mülk arazi, kira ve ortaklıkla işlenen arazi ve nadas arazisi işletme arazisi sayılırken, başkalarına kira ya da ortağa verilen mülk arazi işletme arazisine dahil edilmemektedir. İncelenen işletmelerde kiraya verilen araziye ise sadece tek işletmede rastlanmıştır.

Sera sebzeçiliği yapan işletmeler çoğunlukla küçük işletmelerdir. Nitekim incelenen işletmelerin ortalama büyüklüğü 27,4 olarak bulunmuştur (Çizelge 35). Antalya ilinde sera sebzeçiliği yapan işletmeleri inceleyen bir araştırmada ortalama işletme genişliği 12,9 da olarak belirlenmiştir (Yılmaz,1994). Antalya ili merkez ilçesinde cam sera sebzeçiliği yapan işletmeleri kapsayan diğer araştırmada ortalama işletme genişliği 14,8 da olarak tespit edilmiştir. İçel ili örtü altı sebze yetiştiriciliği yapan işletmeleri kapsayan bir araştırmada ise aynı büyüklük 15,6 da olarak bulunmuştur (Erkan ve Yılmaz, 1990).

Çeşitli işletme büyüklük gruplarında işletmelerin mülk arazi genişlikleri, kiraya tuttıkları arazi büyüklükleri ve oranları Çizelge 12' de verilmiştir. Küçük mülkiyetin hakim olduğu işletmelerde tüm işletme ortalaması olarak, mülk arazi büyüklüğü işletme arazisinin % 84,6'sını oluşturmaktadır.

Araştırma alanında ortağa arazi tutma oranı (% 3,6), kira ile arazi tutma oranına (% 18,2) göre oldukça sınırlıdır denilebilir. Nitekim, ortakçılıkla işlenen arazi genişliği ortalaması 1,0 dekar iken, kiracılıkla işlenen arazi miktarı 5,0 dekadır (Çizelge 12). Bununla beraber bölgede mülk arazi dışında kiracılıkla arazi kullanma ülkemizin diğer bölgelerindeki tarım işletmelerine nazaran daha yüksektir (Yılmaz, 1994; Çakır,1989).

Çizelge 35. İşletmelerde Arazi Mülkiyet Durumu (da) ve Oransal Dağılımı (%)

Gruplar	Mülk		Kira		Ortak		Kiraya Verilen		Toplam Arazi	
	Alan	Oran	Alan	Oran	Alan	Oran	Alan	Oran	Alan	Oran
0,1-2,0	17,5	60,8	8,9	31,1	2,3	8,1	0,0	0,0	28,7	100,0
2,1-5,1	21,2	89,1	2,6	10,9	0,0	0,0	0,0	0,0	23,8	100,0
5,1+	44,9	135,2	0,0	0,0	0,0	0,0	11,7	-35,2	33,2	100,0
Ortalama	23,2	84,6	5,0	18,2	1,0	3,6	1,8	-6,4	27,4	100,0

İncelenen tüm işletme büyüklük gruplarında hakim olan arazi nevi tarla arazisidir (% 71,9). Ancak bölgede tarla ürünleriyle birlikte, ortalama 2,5 dekar tarla sebze alanına (% 9,1) da rastlanmaktadır. Tarla arazisini sırasıyla % 15,7 oranıyla sera arazisi, % 3,3 oranı ile de meyve alanı izlemektedir (Çizelge 36).

Çizelge 36. İşletmelerde Ürünlerin Ortalama Ekim Alanları ve Oransal Dağılımı

Gruplar	Tarla		Meyve		Sera		Tarla Sebze		Toplam Arazi	
	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)
0,1-2,0	24,5	85,4	0,2	0,7	1,5	5,2	2,5	8,7	28,7	100,0
2,1-5,1	16,9	71,0	0,4	1,7	3,5	14,7	3,0	12,6	23,8	100,0
5,1+	14,0	42,2	4,1	12,3	13,9	41,9	1,2	3,6	33,2	100,0
Ortalama	19,7	71,9	0,9	3,3	4,3	15,7	2,5	9,1	27,4	100,0

Çizelge 37'den de anlaşılacağı üzere araştırma alanında sebze üretimi, işletmeler ortalaması olarak açıkta % 37,3 oranında, örtü altında ise % 62,7 oranında gerçekleştirilmektedir. Üretici cam ve plastik sera olmak üzere iki şekilde örtü altı üretim yapmaktadır. Bu üretim şekli mülk sahibi olarak yapılabildiği gibi, bölgenin dışarıdan aldığı göç de göz önünde alındığında, kiracılık ve ortakçılık şeklinde de yapılabilmektedir. Ortakçılık sisteminde tohum, gübre, ilaç vb. girdiler mülk sahibi ile paylaşmakta, işçilik ortakçıya kalmaktadır. Kiracılık sisteminde ise, girdiler mülk sahibine ait olmakta ya da arazi miktarına göre belli bir tutar ödenmektedir. Fakat her iki şekilde de işçilik masrafları bir maliyet unsuru sayılmamakta, hatta sera işletmeciliği yörede bir aile işletmeciliği özelliği taşıdığından, seracılık karlı bir faaliyet olarak görülmektedir.

Çizelge 37. İncelenen İşletmelerde Ortalama Sebze Ekim Alanları ve Oransal Dağılımı

Gruplar	Cam		Plastik		Sera		Tarla Sebze		Toplam Sebze	
	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)	Alan (da)	Oran (%)
0,1-2,0	1,1	26,9	0,5	12,2	1,6	39,1	2,5	60,9	4,1	100,0
2,1-5,1	2,3	35,4	1,2	18,4	3,5	53,8	3,0	46,2	6,5	100,0
5,1+	8,6	56,9	5,3	35,1	13,9	92,0	1,2	15,1	8,0	100,0
Ortalama	2,8	40,3	1,5	22,4	4,3	62,7	2,5	37,3	6,7	100,0

Bölgede cam seraların oranı (% 40,3), plastik seraların oranının (% 22,4) yaklaşık iki katıdır (Çizelge 37). Ancak son yıllarda plastik sera varlığında hızlı artışlar gözlenmektedir. Cam sera kurma maliyetinin yüksek olması, banka kredisi kullanımında bürokrasinin fazlalığı ve üreticilerin kendilerine ait tapularının olmaması, kredi kullanılarak cam sera sahibi olmalarını büyük oranda engellemektedir.

Araştırma alanı sebze üretiminde, çoğunlukla cam seraların tek ürün için kullanıldığı tespit edilmiştir. Plastik seralarda ise ikili üretim yapılmaktadır. Yörede seracılık genellikle 4 ayrı dönemde yapılmaktadır. 1. dönem (sonbahar dönemi) Eylül ayında başlayıp, Aralık ayında son bulmaktadır. 2. dönem (ilkbahar dönemi) Mart ayında başlayıp Haziran-Temmuz aylarında sona ermektedir. 3. dönem (tek mahsul yetiştiricilik dönemi) ise, Ocak-Şubat aylarında başlayıp Temmuz ayına kadar devam edebilmektedir. 4. dönem (yaz dönemi) ürün yetiştiriciliği de genel olarak Mayıs, Haziran-Eylül ayları arasında gerçekleşmektedir. Toplam sebze arazisi içerisinde ortalama kışlık sebze alanı oranı % 1,5'dir. Kışlık sebze alanının toplam sebze alanı içindeki payı işletmelerde sera alanı büyüdükçe azalmaktadır. Nitekim, 1. grupta ortalama kışlık sebze alanı oranı % 4,9 iken, aynı oran 3. grupta % 1,2'dir. Ancak, üretim sezonları işletmeden işletmeye, cam ve plastik seralara göre değişiklikler gösterebilmektedir. Hatta aynı işletmede farklı seralarda farklı dönemlerde yetiştiricilik yapılabilmektedir.

Bölgede domates başlıca sera ürünüdür. Nitekim araştırmada üreticilerin 2,8 da olan toplam cam sera alanlarının 2,3 dekarında (% 82,2) domates üretimi yaptığı gözlenmektedir. Cam seralarda domates daha çok tek mahsul olarak yetiştirilmektedir. Domatesi ikinci sırada 0,4 da (% 7,1) ile hıyar ve biber, üçüncü sırada 0,1 da (% 3,6) ile patlıcan izlemektedir. Ancak, yörede çok az da olsa cam seralarda fasulye üretimine rastlanmaktadır. İşletme gruplarına göre ürün bileşimlerinde ise pek büyük farklılıklar görülmemektedir (Çizelge 38).

Çizelge 38. İncelenen İşletmelerde Ürünler İtibariyle Cam Sera Alanları(da)

Gruplar	Domates	Domates 1	Domates 2	Hıyar	Biber	Fasulye	Patlıcan	Toplam
0,1-2,0	0,8	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1
2,1-5,1	1,3	0,5	0,5	0,1	0,2	0,0	0,2	2,3
5,1+	5,1	1,4	1,4	1,1	0,5	0,2	0,3	8,6
Ortalama	1,7	0,6	0,6	0,2	0,2	0,0	0,1	2,8

Bölge plastik sera alanlarında da en önemli ürün domatestir. İncelenen işletmelerin 1,5 da olan plastik sera alanlarının hemen tamamında domates üretimi yapılmaktadır (Çizelge 39). Plastik seralar cam

seralara kıyasla doğa koşullarından daha fazla etkilendiğinden, riski azaltmak için, araştırma alanındaki plastik seralarda domates genellikle çift ürün olarak yetiştirilmektedir.

Çizelge 39. İncelenen İşletmelerde Ürünler İtibariyle Ortalama Plastik Sera Alanları (da)

Gruplar	Domates	Domates 1	Domates 2	Hıyar	Hıyar 1	Hıyar 2	Biber	Toplam
0,1-2,0	0,1	0,4	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5
2,1-5,1	0,1	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,2
5,1+	0,4	4,6	4,6	0,1	0,1	0,1	0,0	5,3
Ortalama	0,3	1,2	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	1,5

İncelenen İşletmelerde toplam işlenen alanların büyük bölümünü tarla arazisi oluşturmaktadır (% 71,9). Toplam tarla arazisinin % 37,3'ünde ise açıkta sebze yetiştirilmektedir. Açık tarla sebze yetiştirildiği alanlarında en fazla kavun (% 32,0), karpuz (% 24,0) ve domates (% 24,0) yetiştirilmektedir. Bu ürünleri sırasıyla % 8,0 oranıyla fasulye, % 4,0 oranı ile biber, patlıcan ve kabak üretimi izlemektedir. Araştırma alanındaki tüm işletmelerde üretilen sebzeler öz tüketimde de kullanılmasına karşın, tamamen pazara yönelik olarak yetiştirilmektedir (Çizelge 40).

Çizelge 40. İncelenen İşletmelerde Ürünler İtibariyle Ortalama Tarla Sebze Alanları (da)

Gruplar	Domates	Biber	Fasulye	Kabak	Karpuz	Kavun	Patlıcan	Toplam
0,1-2,0	0,6	0,2	0,3	0,2	0,4	0,5	0,3	2,5
2,1-5,1	0,5	0,0	0,0	0,1	0,9	1,5	0,0	3,0
5,1+	0,5	0,1	0,0	0,0	0,5	0,0	0,1	1,2
Ortalama	0,6	0,1	0,2	0,1	0,6	0,8	0,1	2,5

Çalışma kapsamında görüşülen üreticilerin yaşları 19 ile 60 arasında değişmektedir. Üreticilerin ortalama yaşı 38,2 olarak bulunmuştur. Başta da belirtildiği gibi üreticiler sera genişliklerinin yanı sıra yaş gruplarına da ayrılmıştır. Buna göre 19-30 yaş arasındakiler gençler, 31-40 yaş arasındakiler orta yaşlılar, 41-60 yaş arasındakiler en yaşlılar olarak nitelendirilmiştir. Üreticilerin yaş grupları itibariyle dağılımı sırasıyla, % 23,4, % 46,9, % 29,7 şeklindedir (Çizelge 41).

Üreticileri gruplandırmada dikkate alınan başka bir faktör de eğitim düzeyidir. Görüşülen üreticilerden 2'si (% 1,6) herhangi bir okuldan mezun olmamıştır. Üreticilerin büyük bölümü (% 71,9) ilköğretim mezunudur (daha önceki ilk okul ve orta okul mezunları bu kapsamda değerlendirilmiştir). Üreticilerin % 23,4'ü lise ve kalan % 3,13'ü de yüksek öğretim mezunlardır. Bu veriler incelenen üreticilerin eğitim düzeylerinin yeterli seviyede olmadığını göstermektedir.

Çizelge 41. İncelenen İşletmelerde Bazı Üretici Özellikleri

Özellikler	Sera genişlik grupları (da)			Bütün işletmeler
	0.1-2.0	2.1-5.0	5.1+	
Örnek işletme sayıları	56	52	20	128
Üreticinin yaşı (yıl)	38.9	37.7	37.8	38.2
Üreticinin eğitim durumu (yüzde)				
Okur yazar olmayan	0.00	0.00	10.00	1.56
İlköğretim	75.00	80.77	40.00	71.87
Orta eğitim	25.00	15.38	40.00	23.44
Yüksek eğitim	0.00	3.85	10.00	3.13

3.9.2. Üreticiler Açısından Değerlendirme

Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde üretici birliği bulunmadığından, üretici ürünü halde komisyoncu aracılığıyla satabilmektedir. Anket yapılan üreticilerin % 98,4'ü komisyoncular aracılığıyla satış yaparken, %1,6'sı işletmede ürünü tüccara satmaktadır. Aracı olarak komisyoncunun tercih edilmesinde üreticilerin % 52'si satış garantisinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Satış garantisini doğrudan pazarlama (satış) olanaklarının bulunmaması (% 15,5), yasal düzenleme (% 12,7), avans temin olanağı (% 7,1), alternatif alıcı bulunmaması (% 7,0) ve komisyoncu ile yakınlık (% 7,0) izlemektedir.

Çalışmada üreticilerin mevcut komisyoncularıyla çalışma süreleri de incelenmiştir. Üreticilerin mevcut komisyoncularıyla çalıştıkları süre 1 ile 30 yıl arasında değişmekle birlikte, ortalama süre 9,1 yıl olarak bulunmuştur. Üreticilerin % 62,5'i en az 5 yıldır aynı komisyoncu ile çalışmaktadırlar. Ortalama çalışma süresi sera genişlik grupları arttıkça artmaktadır. Yapılan varyans analizi sonucunda Sera genişlik grupları ortalamaları arasındaki farklılık, istatistiksel olarak % 5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Eğitim düzeyi ve yaş grupları açısından ise ortalama çalışma süreleri istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir. Bu sonuçlar, üreticilerin eğitim düzeyi ve yaşının komisyoncularıyla çalışma sürelerini etkilemediği şeklinde yorumlanabilir.

Her üretici belirli kurallar çerçevesinde komisyoncusunu seçmekte serbesttir. Üreticilerin komisyoncularını seçmelerinde güven (% 36,2), akraba, tanıdık olma durumu (% 23,6), iyi satış yapabilmesi (% 17,4) ve avans ödemeleri (% 14,5) en önem verdikleri hususlardır. Bunların yanı sıra diğer üreticilerin tavsiyeleri, komisyoncunun deneyimi, yaşı, eğitimi gibi nitelikler de etkindir (Çizelge 42).

Çizelge 42. Üreticilerin Tercih ve Görüşleri

Konu	Sera genişlik grupları (da)			Bütün işletmeler
	0.1-2.0	2.1-5.0	5.1+	
Satışta komisyoncunun tercih oranı (%)	100.00	96.15	100.00	98.44
Satışta tüccarın tercih oranı (%)	0.00	3.85	0.00	1.56
Mevcut komisyoncu ile çalışma süresi (yıl)	7.21	9.96	12.00	9.08
Komisyoncuya güvenme oranı (%)	71.43	88.46	80.00	79.69
Komisyoncu ile ilgili sorunu bulunanların oranı (%)	25.00	19.23	20.00	21.87
Avans kullanım oranı (%)	50.00	53.85	20.00	46.87
Kullanılan avans miktarı* (YTL)	304.28	366.79	550.00	349.83
Avansın yeterlilik oranı* (%)	21.43	28.57	50.00	26.67
Avans alındıktan başkasına satabilme oranı* (%)	35.71	28.57	50.00	33.33
Antlaşma düzenlenme oranı (%)	3.57	11.54	0.00	6.25
Satıştan önce bilgi toplayanların oranı (%)	75.00	57.69	60.00	65.63
Satış tutarının ödenme süresi (gün)	22.89	15.58	22.70	19.89

* Avans kullananlar dikkate alınmıştır.

Araştırma alanında üreticiler ile komisyoncular arasında yakın bir işbirliği ve güçlü bir bağın bulunduğu söylenebilir. Üreticilerin büyük bir bölümü (%79,7'si) komisyoncuların kendi çıkarları ile üretici çıkarlarını aynı ölçüde koruduğuna güvenmektedirler. Bu oldukça önemli ve yüksek bir güven düzeyi olarak kabul edilebilir. Yapılan Khi Kare analizleri üreticilerin komisyoncularına güven oranları ile sera genişlik grupları ve eğitim düzeyleri arasında bir bağın istatistiksel olarak önemli ($\alpha=0,05$) olduğunu göstermektedir. Komisyoncuya güven oranı orta büyüklükteki (sera) işletmelerde ve lise eğitimine sahip üreticilerde en yüksek bulunmuştur. Çalışmada ayrıca, üreticilere komisyoncularıyla sorun yaşayıp yaşamadıkları da sorulmuştur. Sorun yaşamayan üreticilerin oranı % 78,1 olarak tespit edilmiştir. Bu oran orta ve geniş sera gruplarında, küçük sera grubundakinden daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte incelenen oran açısından eğitim ve yaş grupları dahil olmak üzere gruplar arasında istatistiksel bir farklılık belirlenmemiştir. Komisyoncu ile ilgili sorunu bulunan üreticiler en önemli sorunlar olarak, satış bedellerinin geç ödenmesini (% 43,7) ve avans ile ilgili sorunları (43,7) belirtmişlerdir. Diğer ifade edilen sorun alanları ise fiyatların düşüklüğü ve komisyoncu ile pazarlık güçlerinin zayıflığıdır.

Sera sebzeçiliği diğer tarımsal ürünlere göre daha yoğun girdi kullanımını gerektirmektedir. Bu yoğun girdi kullanımı üreticilerin finansal sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Bu problem araştırma alanındaki işletmelerin küçük olmaları nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır. Üreticilerin ana kredi kaynakları Ziraat Bankası, kredi kooperatifleri ile ilaç bayileri ve komisyonculardır (Yılmaz ve ark 2005). Üreticiler komisyonculardan avans olarak aynı veya nakdi borç temin edebilmektedirler. Nitekim, görüşülen üreticilerin % 46,9'u avans almaktadır. Alınan avansın % 96,9'u komisyoncudan alınırken, ancak % 3,1'i komisyoncu aracılığıyla ilaç bayiinden alınmaktadır. Avans kullanım oranı ile hem sera genişlik grupları hem de yaş grupları arasındaki ilişki % 5 önem seviyesinde istatistiksel olarak önemli bulunmuştur. Avans kullanım oranı orta (% 53.85) ve küçük sera genişliğindeki (% 50,0) işletmeler ile en yaşlı üreticilerin grubunda % 63,2 ile en yüksektir.

Aynı kredi miktarı 170 YTL ile 770 YTL arasında değişirken, nakdi kredi miktarı 50 YTL ile 750 YTL arasında değişebilmektedir. Araştırma sonuçları incelenen işletmelerde ortalama (aynı ve nakdi) avans kullanım miktarının 349,8 YTL olduğunu göstermektedir. Sera genişlik grupları dikkate alındığında ortalama avans miktarının sera genişlik grubu büyüdükçe arttığı gözlenmektedir. Fakat yapılan varyans analizleri ortalama avans miktarının sera genişlik gruplarının yanı sıra eğitim düzeyi ve yaş grupları itibarıyla da istatistiksel olarak farklılaşmadığını göstermektedir. Avans kullanan üreticilerin % 42,6'sı özel gereksinimleri için, % 26,4'ü fide için, % 13,6'sı tohum için, % 9,4'ü gübre için, % 4,8'i tohum, gübre ve özel tüketim için, % 3,2'si de hem tohum hem gübre için avans almaktadır (Çizelge 43).

Çizelge 43. Ankete Katılan Üreticilerin Avans Alma Nedenleri ve Dağılımı (%)

Avans Alma Nedenleri	Üretici Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
İhtiyaç	54	42,6	42,6
Fide	33	26,4	69,0
Tohum	18	13,6	82,6
Gübre	12	9,4	92,0
Tohum-Gübre ve İhtiyaç	6	4,8	96,8
Tohum-Gübre	5	3,2	100,0
Toplam	128	100,0	100,0

Avans alan üreticilerin % 98,4'ü ürün satıldığında borçlarını ödemektedir. Avans alan üreticilerin % 26,7'si aldıkları avansın yeterli olduğunu bildirirken, % 73,3'ü aldıkları avansın yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer yandan, avans miktarının yeterlilik oranı istatistiksel olarak hiçbir özelliğe bağlı bulunmamıştır. Avans alan üretici sadece avans aldığı komisyoncuyla veya tüccarla çalışabilmektedir. Avans kullanımının üreticinin pazarlık gücünü zayıflatan bir faktör olduğu ifade edilebilir. Nitekim araştırma kapsamındaki üreticilerin % 90,6 gibi büyük çoğunluğu pazarlık güçlerinin bulunmadığını söylemişlerdir.

Komisyoncu ile ürün bedeli ile ilgili anlaşma yapan üreticilerin oranının sadece % 6,3 olduğu tespit edilmiştir. Anlaşma düzenleme oranı ile yaş grupları arasında istatistiksel bir ilişki bulunmuştur ($\alpha=0,01$). Genç grupta hiç anlaşma yapılmaz iken bu oran en yaşlı grupta % 15,8'e yükselmektedir.

Üreticilerin % 23,1'i ürün bedellerini 5 gün içinde aldığını ifade ederken, % 19,2'si yirmi gün içerisinde, % 57,7'si ise daha uzun süreli olarak ürün bedellerini aldıklarını ifade etmiştir. Oysa ürün bedellerinin en fazla 5 gün içerisinde ödenmesi yasal zorunluluktur.

Satıştan önce piyasa ve fiyat konusunda bilgi edinen üreticilerin oranı % 65,6 olarak belirlenmiştir. Söz konusu üreticilerin % 40,5'i telefon ile, % 16,6'sı bizzat hale giderek, % 9,5'i diğer üreticilerden ve % 33,4'ü de her üç şekilde piyasa ve fiyatları hakkında bilgi edinmektedir.

3.9.3. Komisyoncular Açısından Değerlendirme

İncelenen komisyoncuların ortalama yaşı yaklaşık 40 olarak bulunmuştur. Ankete katılan komisyoncuların % 57,7'si 26-40, % 42,3'ü ise 40-55 yaş sınırı arasındadır. Aracıların % 30,8' i,

ilkokul, % 53,8'i ortaöğretim, % 3,8'i yüksekokul ve % 11,5'i fakülte mezunudur. Komisyonculara işletmelerinde pazarlama konusunda eğitilmiş personelleri olup olmadığı sorulduğunda ise ancak % 7,7'sinin olumlu cevap verdiği gözlenmiştir. Toptancı hali içerisinde komisyoncuların meyve sebze ticareti ile ilgili deneyimleri 5 yıl ile 40 yıl arasında değişebilmektedir. Ankete katılan komisyoncuların ortalama faaliyet süresi ise Hal içerisinde 18,3'dür (Çizelge 44).

Çizelge 44. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal İçerisindeki Komisyoncu Deneyim Süresi

Deneyim Süresi (Yıl)	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
1-5	2	3,8	3,8
5-10	12	23,1	26,9
10-15	12	23,1	50,0
15-20	6	11,5	61,5
20-25	6	11,5	73,0
25-30	10	19,3	92,3
30+	4	7,7	100,0
Toplam	52	100,0	100,0

Aracı işletmelerin istihdam durumuna bakıldığında; % 53,8'inde 1 yönetici, % 42,3'ünde 2 yönetici, % 3,8'inde ise 3 adet yönetici bulunduğu gözlenmektedir. Bilgisayarda kayıtları tutan, muhasebe işlerini yürüten idari personel sayısı ile indirme-bindirme, dereceleme işlemlerini gerçekleştiren daimi işçi yada geçici işçi sayısı işletmenin iş hacmiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Nitekim idari personel sayısı 1-6 adet arasında, daimi işçi sayısı ise 1-12 arasında değişebilmektedir. Bunlara ilaveten söz konusu işletmeler özellikle yaş meyve ve sebzenin bol olduğu dönemlerde (genellikle 6 ay) geçici işçi de çalıştırabilmektedir.

Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde komisyoncular için uygun görülen dükkan genişliği genellikle 120 m² iken (% 84,6), 150-270 m² genişliğe sahip olan dükkanlar da (% 15,4) bulunmaktadır.

Görüşülen komisyoncuların % 84,6'sı sadece üreticilerin ürünlerini satarken, % 15,4'ü diğer komisyonculardan, tüccarlardan ve bahçeden ürün alıp, satabilmektedir (Çizelge 45). Komisyoncuların diğer komisyoncu ve tüccarlar ile bahçeden ürün almaları yasaklanmış olmasına rağmen bu durum ile karşılaşılması yeterli denetimin yapılmadığını göstermektedir.

Çizelge 45. Toptancı Hal İçerisindeki Komisyoncuların Ürün Temin Yerleri ve Dağılımı (%)

Ürün Temin Yerleri	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Üreticiden	44	84,6	84,6
Diğer Komisyoncudan	2	3,8	88,5
Tüccardan	4	7,7	96,2
Bahçeden	2	3,9	100,0
Toplam	52	100,0	100,0

Ankete katılan komisyoncuların % 88,5'i beraber çalıştıkları üreticilere avans vermektedirler. Bunların bir kısmı sadece ürün garantisi için (% 57,7) avans verirken, bir kısmı kaliteli ürün temini için (% 7,7), bir kısmı hem ürün garantisi hem de kaliteli ürün temini için (% 26,9), diğer bir kısmı da (% 7,7) üreticilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için avans verdiğini belirtmiştir (Çizelge 46).

Çizelge 46. Komisyoncuların Çalıştıkları Üreticilere Avans Verme Nedenleri ve Dağılımı (%)

Avans Verme Nedenleri	Komisyoncu Sayısı (adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Ürün Garantisi İçin	30	57,7	57,7
Kaliteli Ürün İçin	4	7,7	65,4
Ürün Garantisi ve Kaliteli Ürün İçin	14	26,9	92,3
İhtiyaç Karşılama İçin	4	7,7	100,0
Toplam	52	100,0	100,0

Komisyoncular üreticinin avans talebi ile ilgili bazı koşulları öne sürebilmektedirler. Bunlar;

- Elde edilen ürünü avans alınan komisyoncuya satmak,
- Avans talebinin ürün hasat zamanına yakın olması,
- Komisyoncunun üreticiye güven duyması,
- Talep edilen avans miktarının az olması gibi koşullardır.

Avans türü bazen sadece nakdi, bazen aynı, bazen de hem aynı hem de nakdi olabilmektedir. Komisyoncuların % 80,8'i üreticilerin avans aldıklarına dair tahsilat makbuzu kesmekte, çek almakta,

senet imzalatmaktadır. Komisyoncuların ancak % 19,2'si kendisinden avans alan üreticinin ürünü başkasına satamayacağını ifade etmiştir. Nedeni sorulduğunda % 84,6'sı güvenin sarsılacağını, % 11,5'i senet alındığı için, % 3,8 ise diğer komisyoncunun almayacağını savunmuştur.

Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal Kompleksinde İşyeri Tahsisleri Çalışma İlke ve Esasları Hakkındaki Yönetmeliğin 70. maddesine göre üreticilerin komisyoncu değiştirme durumunda;

- Üreticinin ilk işe başlaması halinde, başka komisyoncu ile üretimiyle ilgili ticari ilişkisi olmadığına dair taahhütname, ikametgah, varsa kendine ait araçla ilgili form doldurarak komisyoncuya kaydedilmesi,
- Üretici, daha önce bir komisyoncuya malını getiriyor ise ilk komisyoncudan üretici çıkış belgesi istenmesi,
- Yukarıdaki belgelerin istenmemesi halinde daha önceki komisyoncuların alacaklarının olduğunun ispatlanması halinde son komisyoncunun tutarını ödemesi gerekmektedir.

Üreticiyle ürün bedeli için anlaşma yapan komisyoncuların oranının ise sadece % 3,8 olduğu tespit edilmiştir. Komisyoncuların % 23,1'i üretici bedellerini peşin ödediklerini, % 57,7'si vadeli çalıştıklarını, kalanı ise hem peşin hem de vadeli çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

“Ürün satışı sırasında üreticinin herhangi bir müdahalesi söz konusu mu?” diye sorulduğunda; komisyoncuların % 19,2 si evet dese de özellikle fiyat belirlemede üreticinin çok az bir katkısı olduğunu aşağıdaki veriler açıklamaktadır. Komisyonculara göre satışta ve fiyatın belirlenmesinde etkili olan kişi ve gruplar; komisyoncu % 57,7 , üretici ve komisyoncu % 3,8 ; komisyoncu ve tüccar % 30,8 ; komisyoncu ve Hal Yönetimi % 7,7 şeklindedir (Çizelge 47).

Çizelge 47. Komisyonculara Göre Ürün Satışında Etkili Olan Kişiler ve Dağılımları (%)

Satışta Etkili Olan Kişiler	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Komisyoncu	30	57,7	57,7
Üretici-Komisyoncu	2	3,8	61,5
Komisyoncu-Tüccar	16	30,8	92,3
Komisyoncu-Hal Yönetimi	4	7,7	100,0
Toplam	52	100,0	100,0

Yapılan araştırmada ürünün fiyatının belirlenmesinde birçok faktörün etkili olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu faktörlerin ürünün şekli, rengi, arılı olup olmadığı, kalitesi, çeşidi, bol oluşu, işçilik, ilaç-gübre kullanımı ve ihracat teşvik primleri olduğu saptanmıştır. Ankete katılan komisyonculara göre bu faktörlerin oransal olarak dağılımında birinci sırada ürünün kalitesi ve çeşidi, ikinci sırada ihracat teşvik primi, üçüncü ve dördüncü sırada ise ürünün şekli ile bolluğu yer almaktadır (Çizelge 48).

Çizelge 48. Komisyonculara Göre Ürün Fiyatını Etkileyen Etmenler ve Dağılımı (%)

Ürün Fiyatını Etkileyen Etmenler	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Kalite-Çeşit	24	46,2	46,2
İhracatı Teşvik Primi	10	19,2	65,4
Şekil	6	11,5	76,9
Ürünün Bolluğu	5	9,6	86,5
Renk	4	7,7	94,2
Arılı olup-olmama	2	3,8	98,0
İşçilik	1	2,0	100,0
Toplam	52	100,0	100,0

Toptancı halindeki komisyoncuların % 57,7'si ürünü olduğu gibi satın aldığı, % 42,3'ü ise derecelenmiş bir halde aldığı onaylamıştır. Olduğu gibi satın alan araçların bir kısmı (% 23,1) ürünleri yeniden derecelerken, bir kısmı da (% 76,9) hiçbir işleme tabi tutmadıklarını belirtmişlerdir. Komisyoncular tarafından derecelemeden kasıttan ise ürünün boyutu, şekli ve renginin yanında arılı olup-olmamasının vurgulandığı belirlenmiştir.

Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde de diğer hallerde olduğu gibi, komisyoncu kesintisi tüm üreticilere aynı oranda uygulanmamaktadır. Üreticinin komisyoncu akrabası olması (% 80,8), daha önceden avans alması (% 7,7), aralarındaki anlaşma (% 11,5) komisyon kesintisi oranında etkili olmaktadır.

Toptancı halinde ankete katılan komisyonculara kayıt dışı işlemler olabiliyor mu diye sorulduğunda % 50'sinden evet cevabı alınmıştır. Araçlara göre kayıt dışı işlemlerin % 57,6'sı ürünlerin hale girmemesinden, % 23,0'ı doğrudan bahçeden ürün alınmasından, % 19,2'ü fatura kesilmemesinden kaynaklanmaktadır (Çizelge 49).

Çizelge 49. Komisyonculara Göre Kayıt Dışı İşlemlerin Nedenleri ve Dağılımı (%)

Kayıt Dışı İşlem Nedenleri	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Ürünün Hale Girmemesi	30	57,7	57,7
Bahçeden Alınması	12	23,1	80,8
Fatura Kesilmemesi	10	19,2	100,0
Toplam	52	100,0	100,0

Komisyonculara Toptancı Hallerle ilgili 4368 sayılı yasayı tam olarak bilip bilmediklerini sorulduğunda sadece % 7,7' sinin evet cevabı verdiği saptanmıştır. Kesintilerde bir değişiklik var mı sorusuna ise yarı yarıya evet cevabı gelmiştir.

3.9.4. Tüccarlar Açısından Değerlendirme

İncelenen tüccarların ortalama yaşı yaklaşık 42 olarak bulunmuştur. Ankete katılan tüccarların % 57,9'u 29-40, % 31,6'sı ise 40-50 yaş sınırı arasında, % 10,5'i ise 50 yaşından büyüktür. Tüccarların % 42,1' i, ilkokul, % 36,8'i ortaöğretim, % 5,3'ü yüksekokul ve % 15,8'i fakülte mezunudur. Söz konusu rakamlara göre tüccarların, komisyonculardan ve üreticilerden daha eğitilmiş oldukları söylenebilir. Nitekim tüccarlara pazarlama konusunda eğitimleri olup olmadığı sorulduğunda % 31,6' sının olumlu cevap verdiği gözlenmiştir.

Yine, Toptancı Hali içerisinde tüccarların meyve sebze ticareti ile ilgili deneyimleri 6 yıl ile 36 yıl arasında değişebilmektedir. Ankete katılan tüccarların ortalama faaliyet süresi ise Hal içerisinde yaklaşık 15,2' dir (Çizelge 50).

Çizelge 50. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali İçerisindeki Tüccarların Deneyim Süresi

Deneyim Süresi (Yıl)	Tüccar Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
1-5	-	-	-
5-10	12	31,6	31,6
10-15	12	31,6	63,2
15-20	4	10,5	73,7
20-25	6	15,9	89,5
25-30	2	5,2	94,7
30+	2	5,2	100,0
Toplam	38	100,0	100,0

Tüccar olarak çalışan işletmelerin istihdam durumuna bakıldığında ise; % 6,48'inde 1 yönetici, % 15,8'inde 2 yönetici, % 10,5'inde ise 3 yönetici, % 5,3'ün de ise 4 yönetici bulunduğu tespit edilmiştir. Bilgisayarda kayıtları tutan, muhasebe işlerini yürüten idari personel sayısı 1-4 arasında, indirme-bindirme, dereceleme işlemlerini gerçekleştiren daimi işçi 2-7 arasında değişirken, dereceleme, indirme-bindirme, ambalajlama yapan geçici işçi sayısı işletmenin iş hacmiyle doğru orantılı olarak artarak 3-35 arasında değişebilmektedir.

Ayrıca, Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde tüccarlar için uygun görülen dükkan genişliği 100 m² den 750 m² ye kadar çıkabilmektedir. Haldeki tüccarların iç ticaret oranı ise % 60 ile % 100 arasında değişmektedir (Çizelge 51).

Çizelge 51. Toptancı Haldeki Tüccarların İç Ticaret Oranı (%)

İç ticaret Oranı (%)	Tüccar Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
0-50	-	-	-
50-60	2	5,3	5,3
60-70	4	10,5	15,8
70-80	2	5,3	21,1
80-90	2	5,3	26,3
90-100	28	73,7	100,0
Toplam	38	100,0	100,0

Toptancı Halindeki tüccarların % 63,2'si komisyoncudan ürün alırken, % 21,1'i hem üretici hem de komisyoncudan, % 5,3'ü komisyoncu tüccardan, % 5,3'ü narenciye fabrikalarından % 5,3'ü de sadece bahçeden ürün satın almaktadır. % 42,1 oranında tüccar satılmayan ürünleri olduğunu ifade etmiştir. Bu ürünlerin % 36,8'i domates iken, % 5,3'ü biberdir. Ürünlerin elde kalma nedenleri arasında ürünün kalitesiz oluşu, o dönemde bol oluşu ve ihracat teşvik priminin kalkması sayılmaktadır (Çizelge 52).

Çizelge 52. Toptancı Halindeki Tüccarlara Göre Ürünlerin Satılmama Nedenleri ve Dağılımı (%)

Satılmama Nedenleri	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Kalite	14	37,5	37,5
İhracat Teşvik Primi	5	12,5	50,0
Bol oluşu	14	37,5	87,5
Bol ve kalitesiz oluşu	5	12,5	100,0
Toplam	38	100,0	100,0

Tüccarların ürün satış yerlerini sırasıyla belirtecek olursak; birinci sırada diğer şehir halindeki tüccar ve oteller, ikinci sırada ise ihracatçıları görürüz (Çizelge 53).

Çizelge 53. Toptancı Haldeki Tüccarların Ürün Satış Yerleri ve Dağılımı (%)

Ürün Temin Yerleri	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Diğer Şehir Halindeki tüccara	10	26,2	26,2
Otellere	10	26,2	52,4
İhracatçıya	4	10,5	62,9
Diğer Şehir Halindeki komisyoncuya	2	5,3	68,2
Nakliyecî Tüccara	2	5,3	73,5
Diğer Şehir Halindeki tüccara ve Otellere	2	5,3	78,8
Diğer Şehir Halindeki tüccara-ihracatçıya-perakendeciye-komisyoncuya	2	5,3	84,1
Diğer Şehir Halindeki komisyoncuya-ihracatçıya-perakendeciye	2	5,3	89,4
Diğer	4	10,6	100,0
Toplam	38	100,0	100,0

Ankete katılan tüccarların % 15,8'i beraber çalıştıkları üreticilere avans vermektedirler. Bağlantı sağlamak için avans verenlerin oranı % 84,2, üreticilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için avans verenlerin oranı % 10,5, ucuza mal satın alabilmek için avans verenlerin oranı ise % 5,3'dür (Çizelge 54).

Çizelge 54. Toptancı Haldeki Tüccarların Çalıştıkları Üreticilere Avans Verme Nedenleri ve Dağılımı (%)

Avans Verme Nedenleri	Komisyoncu Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Bağlantı sağlamak için	32	84,2	94,7
İhtiyaç karşılamak için	4	10,5	94,7
Ucuza mal satın almak için	2	5,3	100,0
Toplam	38	100,0	100,0

Avans türü bazen sadece nakdi, bazen de hem aynı hem de nakdi olabilmektedir. Nitekim Toptancı Halindeki tüccarların % 66,4'ü sadece nakdi avans verirken, % 33,6'sı hem aynı, hem de nakdi avans vermektedir. Avans veren tüccarın bir kısmı üreticiye tahsilat makbuzu imzalatırken, bir kısmı da senet yapmaktadır.

Anket yapılan tüccarların % 73,7'si halden ürün alırken % 26,3'  hal dışından ürün almakta, tüccarların % 47,4'  ürünleri yeniden derecelenekte, % 52,6'sı ise ambalajlama iŐlemine de tabi tutmaktadır.

Toptancı Halindeki tüccarların % 42,1'i alıcıyı kendisi bulurken, % 21'ine alıcıyı aracılar getirmekte, % 15,8'i alıcıyı önceden tanımakta ve yine % 15,8'inde alıcı kendisini telefonla aramaktadır. Tüccarların % 5,3'  alıcıyı kendisi bulduğu gibi, alıcının kendisi de tüccarı bulmaktadır ( izelge 55).

Çizelge 55. Toptancı Haldeki Tüccarların Alıcıyı Bulma Yolları ve Dağılımı (%)

Alıcı Bulma Yolları	Tüccar Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Araclar getiriyor	8	21,0	21,0
Önceden tanıyor	6	15,8	36,9
Tüccar kendisi buluyor	16	42,1	79,0
Alıcı kendisi buluyor	6	15,8	94,7
Tüccar ve Alıcı	2	5,3	100,0
Toplam	38	100,0	100,0

Alıcıyla anlaşma yapan tüccarların oranının % 94,7 olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu anlaşmalar ürün bedeli için yapılabilidiği gibi, kalite ve miktar için de yapılabilenmektedir Alıcılarla yapılan anlaŐmalarda ödemeyi garantilemek birinci sırada gelmektedir Toptancı Halindeki tüccarlar, ikincil olarak ürünün kalite ve miktarını yada ürünün kalite ve nakliyesini garantilemek amacıyla alıcıyla anlaşma yapmaktadırlar ( izelge 56).

Çizelge 56. Toptancı Halindeki Tüccarların Alıcı ile Anlaşma Yapma Nedenleri

Nedenler	Tüccar Sayısı (Adet)	Dağılımı (%)	Kümülatif Dağılımı (%)
Kalite	9	23,7	23,7
�deme	21	55,3	79,0
Kalite-miktar	4	10,5	89,5
Kalite-nakliye	4	10,5	100,0
Toplam	38	100,0	100,0

3.10. Yaş Meyve ve Sebze Üretim Ve Pazarlanmasında Kooperatifler İle Üretici Birliklerinin Rolünün Değerlendirilmesi

Pazara dönük üretim yapan sebze üreticisi işletmeler, hem girdi piyasalarında hem de ürün piyasalarında karşılaştıkları araçlara göre oldukça güçsüz durumdadırlar. Ayrıca, sebze ve meyve yetiştiriciliğinde yapılan çalışmalar, tarımsal bilgi sistemi içinde tarım il ve ilçe müdürlüklerinin önemlerini kaybettiğini, bunun yerini ilaç ve gübre bayilerinin aldığını göstermektedir. Son yıllarda Antalya başta olmak üzere bu ürünlerin üretiminde özel danışmanlık sistemi hızla yaygınlaşmakta ve ücret karşılığında üreticilere teknik bilgiler, danışmanlar tarafından sunulmaktadır. Ayrıca, özellikle seracılıkta, ilaç bayileri işletmelerinde istihdam ettikleri ziraat mühendisleri aracılığı ile müşterilerine ücretsiz danışmanlık hizmetleri de sunmaktadırlar. Dolayısıyla, böyle bir yapı üreticilerin kendi çıkarlarını koruyamamalarına, etken değil pasif bir rol üstlenmelerine neden olmaktadır.

Sistemin olumlu yönde düzenlenebilmesi için bu yapının değiştirilmesi zorunlu görülmektedir. Bu yapının değiştirilebilmesi için en uygun olarak görünen çözümün, üreticilerin örgütlenmesi ve istihdam edecekleri uzman veya uzmanlar aracılığıyla sorunlarını etkin ve kalıcı olarak çözüme olanağına kavuşmaları olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, bu bölümde yaş meyve sebze pazarlanmasında ve üretiminde mevcut üretici örgütlenme modelleri ve bu modellerin üretici ihtiyaçlarını karşılama becerileri üzerinde durulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda bu bölümde Yılmaz ve Aydoğmuş (2007) tarafından sunulan bir bildiri geniş ölçüde yararlanılmıştır.

3.10.1. Türkiye’de Kooperatifler ve Üretici Birlikleri

Tarımsal yapıdan kaynaklanan sosyal, mesleki ve ekonomik sorunların karşılıklı yardımlaşma yoluyla giderilebileceği fikri ile ülkemizde de çeşitli amaçlarla üretici örgütlenme modelleri geliştirilmiştir. Her ne kadar bu örgütlenme modellerinin oluşumunda çoğunlukla tabandan bir yapılanma söz konusu olmasa da örgütlenme çabalarının küçümsenecek bir düzeyde olmadığı açıktır (Sayın ve Sayın, 2004). Bununla birlikte, model seçiminde bir karmaşa yaşandığını söylemek olanaklıdır.

Bu çalışmada, özellikle yaş meyve ve sebze üreticilerinin ekonomik örgütlenmeleri üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede son yıllarda tartışılan iki örgüt modeli ön plana çıkmaktadır. Bunlar, ülkemizde uzun bir geçmişi olan ve yaygın olarak bilinmesine rağmen arzu edilen seviyede geliştiği düşünülmeyen kooperatifler ve son yıllarda gündemde olan 5200 sayılı kanuna göre kurulan tarımsal üretici birlikleridir.

3.10.1.1. Kooperatifler

Kooperatifler, küçük ve orta büyüklükte işletmelere sahip çiftçilerin ekonomik çıkarlarını koruyup gelişmelerine olanak sağlayan önemli çiftçi örgütleridir. Kooperatif ve birlikleri; ortakların ve gerektiğinde diğer üreticilerin ürünlerini daha iyi şartlarla değerlendirmek, mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik menfaatlerini korumak konularında çalışırlar. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, kooperatiflerden yararlanılması hem sosyal hem de ekonomik faydalar ortaya koyacağı gibi, sektörler arası etkileşimi de temin edeceğinden, girdi çıktı akışı güncellenir, sektörler arası ileri ve geri bağlantı etkilerinden yararlanma fırsatı da temin edilmiş olur.

Ekonomik yapıların tarıma ve tarımsal yapıda da küçük işletmelerin egemen olduğu ülkelerde küçük üreticilerin refah seviyelerinin yükseltilebilmesi için üreticilerin, ürünlerin işlenmesi ve değerlendirilmesi ile girdilerin temini aşamalarında etkili olmaları gerekmektedir. Üreticilerin refah seviyelerinin artırılmasında ve dolayısıyla ülke insanının refah seviyelerinin artırılmasında, üretici grubunun katılımıyla oluşturulan ve oluşturulacak kooperatiflerin rolü büyük olacaktır.

Tarımda kalitenin sağlanması çok boyutlu olarak ele alınmalıdır. Tarımda kalite genelde; üretimde kalite, girdi kullanımının kalite, bilgide kalite, üründe kalite ve yönetimde kalite olarak algılanabilir. Türk tarımının küçük ve parçalı işletme yapısının devam etmesi nedeniyle; yetersiz alım gücü,

sağlıksız talep ve geleneksel üretim biçimi devam etmemelidir. Bu tür noksanlıkların da çözümü üretici örgütlenmesine dayanmaktadır.

Kooperatiflerin uygun ekonomik ve toplumsal koşullarda görev yapmaları gerekmektedir. Yaşam sürecinde en değerli varlık insanın kendisi olup, topluluğa girmeyen ve birlikte hareket etme bilinci gelişmemiş bireylerin sorunlarına çözüm bulmaları giderek daha da zorlaşmaktadır. Bu nedenle, başta kırsal alanlar olmak üzere, düşük ve orta gelir grubundaki toplum kesimlerinin kooperatif örgütler bünyesinde toplanması ve mevcut kooperatiflerdeki aksaklıkların çözümlenmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir (Koç, 2006).

Ülkemizde genel olarak tarımsal ürünlerin Tarım Satış ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri aracılığıyla pazarlanabilme olanağı bulunmaktadır. Son yıllarda Tarım Kredi Kooperatifleri de bazı tarımsal ürünlerin pazarlanması konusunda faaliyet göstermektedirler. Türkiye’de 2007 yılı itibariyle mevcut 12386 tarımsal kooperatifin ortak sayısı 4.634 687’dir. Bu kooperatiflerin % 58,2’si (7207’si) Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, % 2,7’si (330’u) Tarım Satış Kooperatifi, Tarım kredi kooperatiflerinin oranı ise % 15,5 düzeyindedir (Anonim, 2007a). Geri kalan tarımsal kooperatiflerin % 19,2’si Sulama, % 4,1’i Su Ürünleri ve % 0,3’ü Pancar Ekicileri Kooperatifleridir. Toplam ortak sayıları içindeki kooperatiflerin payı; Pancar Ekicileri Kooperatifleri % 34,2, Tarım Kredi Kooperatifleri % 27,7, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri % 16,8, Tarım Satış Kooperatifleri % 14,8, Sulama Kooperatifleri % 6,1 ve Su Ürünleri Kooperatifleri % 0,6 şeklindedir. Sanayi ve ticaret bakanlığına bağlı Tarım Satış Kooperatifleri genel olarak tarla ürünleri ve bazı meyvelerin işlenerek pazarlanması ile ilgili faaliyette bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmada tarım ürünleri pazarlamasında Tarım Satış Kooperatiflerinin müdahale alımları da dahil olmak üzere kooperatiflerin payının önemli bir düzeyle olmadığı tespit edilmiştir (Çıkmın ve Yercan, 1995). Yaş meyve ve sebze pazarlaması dikkate alındığında 2007 yılı itibariyle bu alanda faaliyet gösteren kooperatiflerin sayısı 32 ve ortak sayısı ise 2091 olarak görülmektedir (Anonim, 2007b). Bu değerler, ülkemizde yaş sebze meyve pazarlamasında faaliyet gösteren kooperatif sayısının çok yetersiz olduğunu göstermektedir.

Avrupa Birliğinde ise tarımsal kooperatifler üretim, işleme ve pazarlama aşamalarında en etkin olan üretici örgütleridir. AB ülkelerinde meyvelerin % 14 - % 76’sı, sebzelerin % 3 - 85’i, sütün % 20 -% 100’ü, sığır etinin % 2 - % 73’ü kooperatifler yoluyla pazarlanmaktadır (Anonim, 1999’dan aktaran Demirci ve ark., 2004). AB’de kooperatifler tarımsal gelirleri sağlamada % 50’nin üzerinde, tarımsal ürünlerin pazarlama sürecinde % 60’ın üzerinde Pazar payına sahiptirler. AB’de kooperatifler gelişimlerini tamamlamışlar geleneksel kooperatif niteliği yerine ticaret ve sanayi alanlarında büyük işletmelerin yer aldığı bir yapılaşma ortaya çıkmıştır (İnan ve Başaran, 2004).

3.10.1.2. Üretici Birlikleri

5200 sayılı Tarımsal üretici birlikleri kanunu 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı, 1. maddede, “*üretimi talebe göre plânlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamaktır*” şeklinde belirtilmiştir. Birliklerin görevleri ise 5. maddede belirtilmiştir. Bunlar; (a) *Üyelerinin ürettikleri ürünlerle ilgili piyasa araştırmaları yapmak ve yaptırmak.* (b) *Üyelerinin ürünlerine pazar bulmak, ürünlerin pazara arzını düzenlemek.* (c) *Üyelerine üretim teknikleri, hasat, depolama, paketleme konularında teknik destek sağlamak.* (d) *Üyelerine girdi temininde yönlendirici yardımlarda bulunmak.* (e) *İç pazara ve ihracata uygun çeşitlerin üretilmesini sağlamak.* (f) *Eğitim ve yayım hizmeti vermek, danışman hizmeti sağlamak.* (g) *Ürün kalitesini iyileştirici tedbirler almak ve ürün standartlarını uygulamak.* (h) *Çiftlik düzeyinde yapılan tarımsal uygulamaları izlemek, kayıtlarını tutmak ve belge düzenlemek.* (i) *Paket ve ambalajlarla ilgili standartların uygulanmasını sağlamak.* (i) *Çevreyle uyumlu üretim tekniklerini yaygınlaştırmak.* (j) *Üyeleri adına ürün depolanmasına, gerektiğinde bu amaçla depo kiralanmasına yardımcı olmak.* (k) *Ürünlerin tanıtımıyla*

ilgili faaliyetlerde bulunmak. (l) Ürünlerle ilgili her türlü kaydı tutmak. (m) Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul ettiği uluslararası ürün veya ürüne özgü ortak piyasa düzenlemelerinin gerektirdiği görevleri yürütmek. (n) Sözleşmeli üretim kapsamında, üyeleri adına örnek tip sözleşmeler düzenlemek ve bununla ilgili faaliyetleri koordine etmek şeklindedir.

Üretici birliklerinin kuruluş ve kuruluş koşulları, örgütlenme birimi, organlarının görev ve yetkileri, üyelik şartları, gelir ve giderleri açısından kooperatifler ile aralarında önemli farklar bulunmakla birlikte, kanunda sayılan görevlerin büyük bölümü kooperatifler ile örtüşmektedir. 24 maddeden oluşan üretici birlikleri ile kooperatifçilik mevzuatı karşılaştırıldığında, kapsam ve içerik açısından büyük farklar bulunduğu görülmektedir. Kooperatifçilik mevzuatı bir miktar dağınık olmakla birlikte, farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek ölçüde kapsamlı ve uzun deneyimlerin sonucunda oluşturulmuştur.

Kanunun ve ilgili yönetmeliğin yayımlanmasından itibaren Tarım Bakanlığı'nın da büyük gayretleriyle, ilçe bazında üretici birlikleri kurulmaya başlanmıştır. Şubat 2007 itibarıyla 22945 üyeli 362 Tarımsal üretici birliği kurulmuş bulunmaktadır. Bu birliklerin, önemli ölçüde Merkez birliği oluşturma süreçleri de tamamlanmıştır. Bunlar, Meyve Üreticileri Merkez Birliği (93 birlik), Sebze Ve Süs Bitkileri Üreticileri Merkez Birliği (50 birlik), Tarla Bitkileri Üreticileri Merkez Birliği (45 Birlik), Hayvansal Üretim İle İlgili Üretici Birlikleri (167 Birlik) ve Su Ürünleri Üretici Birlikleri (7 Birlik) şeklindedir (Anonim, 2007a). İki yılı biraz aşan bir sürede ulaşılan bu düzey oldukça başarılı olarak değerlendirilebilir.

3.10.2. Değerlendirme

Daha önce de belirtildiği gibi Tarımsal Üretici Birlikleri ile Tarımsal Kooperatifler arasında pek çok farklılık bulunmaktadır. Bu bölümde, bu farklılıklar üzerinde ayrıntısıyla durulmayacak, konu daha çok yaş meyve ve sebze üretim ve pazarlaması açısından ele alınacaktır.

Mevcut hal sisteminde üretici çıkarlarının yeterince korunamadığı yaygın bir kanaattir. Bunda, yasal bir eksiklik söz konusu olmayıp, hali hazırda üreticilerin kooperatifler şeklinde örgütlenememesinin büyük payı bulunmaktadır.

Yasanın çeşitli maddelerinde geçen üretici birlikleri kavramı ile 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanuna göre kurulan “üretici birlikleri” kavramı birbirinden hem yasal hem de işlevsel olarak farklıdır. Bu kavramlar aynı isimlerin kullanılması nedeniyle sıkça birbiriyle karıştırılmaktadır. Hal Yasası'nda üretici birlikleri tanımlaması açık olarak “... Ziraat odalarına kayıtlı üreticilerce kurulan en az 50 ortaklı kooperatifler ve üst kuruluşları üretici birlikleri olarak isimlendirilir” şeklindedir. Yaş Sebze ve Meyve Üretici Birliklerinin Tabi Olduğu Esaslar Hakkındaki Yönetmelikte ise “... ziraat odalarına kayıtlı yaş sebze ve meyve üreticisi en az 50 ortak tarafından 24/4/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu veya 30/4/1985 tarih ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında ... kanun hükümlerine göre kurulmuş olan kooperatifler ile bunların oluşturdukları üst kuruluşlar “üretici birlikleri” olarak adlandırılır” hükmü bulunmaktadır. Buradan, mevcut Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri veya Birliklerinin ve Tarım Satış Kooperatifleri veya Birliklerinin kendi ortaklarının ürünlerini satmak koşuluyla hal dışında satış yapabilecekleri anlaşılmaktadır. Üstelik bahsedilen kooperatiflerin toptancı halinde yerinin bulunması zorunluluğu da yoktur. Ancak söz konusu kooperatiflerin, talep etmeleri durumunda yer tahsisi konusunda öncelik hakları olduğu yasada belirtilmektedir (Hal Yasası, md.21). Bununla birlikte, Tarım Kredi Kooperatifleri de belirtilen bu haktan yararlanmaktadırlar.

Uygulamada, yaş meyve ve sebze faaliyetlerinde üreticilerin kooperatifleşmelerinin sağlanamamış olması, pazarlık gücünün zayıf ve büyük çoğunluğunun küçük ölçekli üretim yapması, buna karşın, ürün pazarlamasının son derece önemli ve ürünlerin de bekletilebilecek özellikte olmaması, üretici komisyoncu ilişkisinin kuşkusuz uzun süre boyunca bozulamayacağını göstermektedir. Çünkü mevcut durumda, halen komisyoncunun üreticiye sunmakta olduğu olanakları sunacak uygulamaya dönük ciddi bir örgütlenme söz konusu değildir.

Son zamanlarda Tarımsal Üretici Birliklerinin üreticilerin pazarlama sorununa çözüm getirip getiremeyeceği konusu yoğun olarak tartışılmaktadır. Uygulamada üreticiler için yeni bir örgütlenme modeli sağlanmış olmakla birlikte, kooperatiflere bir anlamda alternatif gibi görülen bu örgütlerin, zaten yetersiz olan üretici örgütlenmesini beklendiğinin tersine daha da zayıflatacağı düşünülmektedir. Özellikle, üretici düzeyinde bir karmaşaya neden olacağı ve örgütlenme çabalarını olumsuz etkileyeceği açık olarak görülmektedir.

Ayrıca, Tarımsal Üretici Birlikleri yasasındaki bazı düzenlemeler nedeniyle, üreticilerin pazarlama sorununun üretici birlikleri vasıtasıyla çözülemeyeceği de anlaşılmaktadır. Öncelikle daha önce de belirtildiği gibi Hal Kanunu ile uyumlu değildir. Ayrıca 5200 sayılı yasa birliklerin kendi nam ve hesabına üreticiden ürün alması olanağını vermemektedir (Madde 1). Yasada dernekler kanununa atıfta bulunmaktadır (Madde 20). Yasada belirtilmeyen durumlar için dernekler kanunu geçerlidir. Dolayısıyla, Tarımsal üretici Birlikleri Medeni Kanun çerçevesinde kurulmaktadır (Demirci ve ark, 2004). Bu da göstermektedir ki, Tarımsal Üretici Birliklerinin ürün alıp satabilmeleri ayrıca kuracakları şirketler vasıtasıyla mümkün olabilecektir. Bu ise kolaylıkla başarılabilecek ve üyesi olan üreticilere bir avantaj sağlayabilecek bir husus olarak görülmemektedir. Birliklerle ilgili finansal hükümler de (Madde 11 ve 12) birliklerden beklenen görevlerin yerine getirilmesini sağlayacak finansal gücün oluşmasını destekler nitelikte değildir.

Ayrıca, birliklerin ilçe bazında kurulması ve üretim kapasitesi sınırlaması (Madde 4) (yönetmelikte bu sınır üretim miktarının asgari % 10'u olarak belirtilmiştir (Madde 9)) yaş meyve ve sebze üretimindeki işletmelerin küçük olması nedeniyle ancak çok sayıda üreticinin bir araya gelmesi ile kuruluşun mümkün olması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum yarattığı organizasyon güçlükleri yanında üyelerinin Birlik faaliyetlerine katılımını ve Birliğin benimsenmesini oldukça güçleştirmektedir. İlave olarak bu durum, uygulamada yapılacak genel kurul vb toplantıların gerçekleştirilmesini ve karar alma süreçlerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır.

Birlik Yasası'na göre tanımlanan üretici birlikleri halde kurulmuş olsa dahi, bugünkü koşullarda üreticilerin, daha önce belirtilen yoğun ilişki yumağı nedeniyle komisyoncu yerine Birliklere ürün getirmesi ihtimali zayıf görülmektedir. Mevcut üretici birlikleri yasasına göre, birlikler, gelir olanakları son derece kısıtlı ve komisyoncuların üreticilere sunmakta olduğu özellikle finansal olanakları sağlayamayacak yapıdadır (Özkan ve ark, 2005).

3.11.Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Yapısındaki Son Mevzuat Düzenlemelerinin ve Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Yaş meyve ve sebze ticareti, başta bu ürünlerin üreticilerini ve tüketicilerini, üretici örgütlerini (kooperatifleri, üretici birliklerini), aracıları, nakliyecileri, ihracatçı ve ithalatçıları, sanayicileri, belediyeleri ve merkezi kamu örgütlerini çok yakından ilgilendirmektedir. Yaş meyve sebze piyasaları tam rekabet piyasalarına en yakın piyasalar olarak gösterilebilirken bu ürünlerin pazarlama yapısı geniş ölçüde ilgili mevzuat tarafından etkilenmektedir. Bu nedenle, yaş meyve ve sebze ticareti ile ilgili mevzuat her zaman gündemdeki yerini korumuş ve çeşitli tartışmalara neden olmuştur.

Daha önce de belirtilen, halihazırda uygulamada olan ve tartışılan 552 Sayılı Kararname, son olarak, 2007 yılı başında, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanarak tartışmaya açılmış ve sonra son şekli verilerek Başbakanlığa gönderilmiştir (Anonim, 2007a). Daha sonra, sözü edilen taslaktan bağımsız olarak verilen bir kanun teklifinin 5.5.2007’de 5652 sayı numarasıyla kabul edilmesi ile yürürlükte olan çok önemli bazı maddeler değiştirilmiştir (Anonim, 2007b).

Bu çerçevede bu bölümde, hazırlanan taslağın ve yapılan değişikliklerin etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bölümde taslak ve yapılan değişiklikler birlikte ele alınacaktır.

552 sayılı Kararnamenin amacı, “yaş sebze ve meyve ticaretinin kalite, standart ve sağlık kurallarına uygun olarak serbest rekabet sistemi içerisinde yapılmasını sağlamak, üretici ve tüketiciler ile yaş sebze ve meyve ticaretini meslek edinenlerin çıkarlarını dengeli ve eşit şekilde korumak ve toptancı hallerini modern ve çağdaş bir alt yapı sistemine kavuşturmak” (Madde 1). 552 sayılı Kararname, “yaş sebze ve meyvelerin her ne şekilde olursa olsun alımı, satımı ve devri ile toptancı halleri ve pazaryerlerinin kuruluş, işleyiş, yönetim ve denetimlerine ilişkin esasları ve Bakanlıklarla belediyelerin bu konularla ilgili görev ve yetkilerini kapsar” (Madde 2).

Hazırlanan taslak ile 552 sayılı Kararnamenin tanımlar başlıklı 3. Maddesine bazı ilavelerin yapılması öngörülmüştür. Bunlar, standart, toptancı, uygunluk kontrolleri ve ürün künyesi tanımlarıdır. F bendinde toptancı hal tanımı içerisinde hallerde alım satımı yapılabilecek ürün çeşitleri belirtilmiş ve sebze meyveye, işlenmiş tarım ürünleri, et ve işlenmiş et ürünleri, süt ve süt ürünleri, su ve işlenmiş su ürünleri ile süs bitkileri ilave edilmiştir. Ürün çeşidinin artırılması olumlu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, patates, soğan vb. ürünler her ne kadar ticaret borsalarında işlem gören ürünler arasında bulunsa da, uygulamada bu ürünlerin toptan ticareti toptancı hallerine benzer toptancı pazarlarda gerçekleştirilmektedir. Bu vb. ürünlerin de toptancı hallerde alım satımına olanak sağlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

552 sayılı Kararnamenin 4. Maddesi Toptancı Hallerinin kuruluşu ile ilgili esasları içermektedir. “Toptancı halleri; ... Belediyeler ve/veya gerçek ve tüzel kişiler tarafından müzayede, depolama, tasnifleme, ambalajlama, standart ve kalite denetim laboratuvarı bölümlerini içeren tip projeler çerçevesinde, ... Bakanlığın izni ile kurulur.” Taslakta gerçek ve tüzel kişiler ibaresinin, il özel idareleri, mahalli idare birlikleri, üretici birlikleri ile sermaye şirketleri şeklinde değiştirilmesi ve hallerin kuruluşu ile ilgili ilave bazı standartların getirilmesi öngörülmüştür. 5652 Sayılı Kanun ile bu madde “Toptancı halleri; belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeler, ... Tarafından açılır veya açılmasına ruhsat verilir. Gerçek ve tüzel kişiler tarafından toptan ve perakende halleri açılması belediyelerin iznine tâbidir. Toptancı hallerinin kuruluşuna ilişkin usul ve esaslar, ... Ticaret Bakanlığının çıkaracağı bir yönetmelikle düzenlenir” şeklinde değiştirilmiştir. Böylece kuruluşta Bakanlıktan izin alınması gereği kaldırılmış ve bu yetki tamamen belediyelere devredilmiştir. Ayrıca, yasadan Hallerin kuruluşu ile ilgili standartlar tamamen kaldırılmıştır. İlave olarak, daha önce bulunmayan yeni bir hal tanımlaması “perakende halleri” düzenlemede yer almıştır. Bu konuda ne Taslakta ne de Kararnamede bir açıklama yer almamaktadır.

Günümüzde, yaş meyve ve sebze üretiminin yoğun olduğu çoğu yörede, Belediye varsa orada bir hal kurulması düşüncesi gelenek halini almıştır. Böylece, birbirine çok yakın çok sayıda (küçük) halin

kuruluşu gerçekleşmiştir. Bu yaklaşım, çoğu zaman yetersiz alt yapı ve kontrol olanağı nedeniyle, kayıt dışılığın ortaya çıkış nedeni de olabilmektedir. Mevcut hallerin büyük çoğunluğu, 552 sayılı Kararıname de bulunan fiziki altyapı, sağlığa uygun ortam sağlama, analiz laboratuvarı, soğuk hava deposu, sosyal alanlar, halde görev alan bütün personelin özellikleri, teknik personel yeter sayısı, kalite ve standart ölçülerinin belirlenmesine yönelik belgeleme gibi çeşitli altyapı olanakları bakımından büyük yetersizlikler taşımaktadır (Özkan ve ark. 2005). Son yapılan değişiklik ile bu sorunların çözüm olanağının da büyük ölçüde ortadan kalktığı düşünülmektedir.

Taslaktaki 6. Madde, 552 sayılı KHK’de olduğu gibi yaş sebze ve meyvenin toptan alım satımının toptancı hallerde yapılması zorunluluğu ile ilgili hükümleri içermektedir. Buna rağmen üretilen yaş meyve ve sebzelerin büyük bölümünün toptancı hallerden geçmeksizin satıldığı belirtilmektedir (Güneş ve ark. 1986; Kaptangil, 1980; Özkan ve ark. 1999), 6. maddenin “Malların (ürünlerin) belediye sınırları veya mücavir alanlar içerisinde perakende olarak satışı yapanlar, bunların toptancı halden veya üretici birliğinden satın alındığını belgelemek zorundadırlar” şeklindeki hükmü, her belediye kendi sınırları içindeki toptancı hali olarak değerlendirip uygulayabilmektedir. Bu şekildeki uygulamalar, malın hem üretim bölgesindeki hem de tüketim bölgesindeki toptancı hale girmesine ve pazarlama marjının gereksiz yere yükselmesine neden olmaktadır. Bu sakınca, hazırlanan Taslağa 5. Fıkranın (“Herhangi bir toptancı halinden hal çıkış faturası ile başka bir yerde satılmak amacıyla ürünleri transit olarak nakleden taşıt araçları, toptancı hal çıkış kontrolü yapmak amacıyla alıkonamaz”) ilave edilmesiyle giderilmiştir. Bu maddede belirtilen “üretici birliğinden” ifadesi Kararıname de bulunmayıp Tasarıda ilave edilen olumlu bir değişikliktir.

552 Sayılı Kararınamenin 6. Maddesi (Taslakta 7. Madde) üretici birlikleri ile ilgili hükümleri içermektedir. Kararınamenin bu maddesinde “... Ziraat Odalarına kayıtlı üreticilerce kurulan en az 50 ortaklı kooperatifler ve üst kuruluşları üretici birlikleri olarak isimlendirilir” denmektedir. Yaş Sebze ve Meyve Üretici Birliklerinin Tabi Olduğu Esaslar Hakkındaki Yönetmelikte ise “... Ziraat Odalarına kayıtlı yaş sebze ve meyve üreticisi en az 50 ortak tarafından 24.4.1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu veya 30.4.1985 tarih ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında... Kanun hükümlerine göre kurulmuş olan kooperatifler ile bunların oluşturdukları üst kuruluşlar “üretici birlikleri” olarak adlandırılır” hükmü bulunmaktadır. Bununla birlikte, Tarım Kredi Kooperatifleri de belirtilen bu haktan yararlanmaktadırlar. Hazırlanan taslakta Tarım Kredi Kooperatifleriyle birlikte 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanuna (Anonim, 2004) göre kurulan birlikler de kapsanmıştır.

552 Sayılı Kararınamenin çeşitli maddelerinde geçen üretici birlikleri kavramı ile 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununa göre kurulan “üretici birlikleri” kavramı birbirinden hem yasal hem de işlevsel olarak farklıdır. Bu kavramlar aynı isimlerin kullanılması nedeniyle sıkça birbiriyile karıştırılmaktadır.

Son zamanlarda 5200 sayılı yasa çerçevesinde kurulan Tarımsal Üretici Birliklerinin üreticilerin pazarlama sorununa çözüm getirip getiremeyeceği konusu yoğun olarak tartışılmaktadır. Uygulamada üreticiler için yeni bir örgütlenme modeli sağlanmış olmakla birlikte, kooperatiflere bir anlamda alternatif gibi görülen bu örgütlerin, zaten yetersiz olan üretici örgütlenmesini beklendiğinin tersine daha da zayıflatacağı düşünülmektedir. Özellikle, üretici düzeyinde bir karmaşaya neden olacağı ve örgütlenme çabalarını olumsuz etkileyeceği açık olarak görülmektedir (Yılmaz ve Aydoğmuş, 2007). Türkiye’de yaş meyve ve sebze pazarlamasında kooperatiflerin çeşitli nedenlerle başarılı olamadığı söylenebilir. Oysa daha küçük ölçekli üretimin olduğu bu üretim dalında üreticinin pazarlık gücünün oluşturulmasında kooperatifler son derece önemlidir. Çünkü Türkiye’de tarım işletmelerinin yapısı dikkate alındığında en uygun örgütlenme modelinin pazarlama kooperatifleri olduğu belirtilmektedir (Fidan ve Tanrıvermiş, 1992).

Ayrıca, Tarımsal Üretici Birlikleri yasasındaki bazı düzenlemeler nedeniyle, yaş meyve ve sebze üreticilerinin pazarlama sorununun Üretici Birlikleri vasıtasıyla çözülemeyeceği de anlaşılmaktadır. 5200 sayılı yasa birliklerin kendi nam ve hesabına üreticiden ürün alması olanağını vermemektedir (Madde 1). Yasada dernekler kanununa atıfta bulunmaktadır (Madde 20). Yasada belirtilmeyen

durumlar için dernekler kanunu geçerlidir. Dolayısıyla, Tarımsal üretici Birlikleri, Medeni Kanun çerçevesinde kurulmaktadır (Demirci ve ark, 2004). Bu da göstermektedir ki, Tarımsal Üretici Birliklerinin ürün alıp satabilmeleri, ayrıca kuracakları şirketler vasıtasıyla mümkün olabilecektir. Bu ise kolaylıkla başarılabilir ve üyesi olan üreticilere bir avantaj sağlayabilecek bir husus olarak görülmemektedir. Birliklerle ilgili finansal hükümler de (Madde 11 ve 12) birliklerden beklenen görevlerin yerine getirilmesini sağlayacak finansal gücün oluşmasını destekler nitelikte değildir. Ayrıca, birliklerin ilçe bazında kurulması ve üretim kapasitesi sınırlaması (Madde 4) (yönetmelikte bu sınır üretim miktarının asgari % 10'u olarak belirtilmiştir (Madde 9)) yaş meyve ve sebze üretimindeki işletmelerin küçük olması nedeniyle ancak çok sayıda üreticinin bir araya gelmesi ile kuruluşun mümkün olması sonucunu doğurmaktadır (Anonim, 2005). Bu durum, yarattığı organizasyon güçlükleri yanında, üyelerinin Birlik faaliyetlerine katılımını ve Birliğin benimsenmesini oldukça güçleştirmektedir. İlave olarak, uygulamada yapılacak genel kurul vb toplantıların gerçekleştirilmesini ve karar alma süreçlerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır (Yılmaz ve Aydoğmuş, 2007).

Taslağın 7. Maddesinin 5. fıkrasında, 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununa dayanılarak kurulan üretici birliklerinde olduğu gibi, bu kanuna dayanılarak üretici birlikleri olarak adlandırılan birim kooperatif ve üst birliklerinin de tarım danışmanı istihdam etme zorunlulukları getirilmektedir. Bilindiği gibi ve maddenin gerekçesinde ifade edildiği gibi tarım sektöründe ekonomik örgütlenme düzeyi oldukça yetersizdir. Tarım danışmanı istihdam etme zorunluluğunun getirilmesi, zaten finansal yetersizlik içerisinde olan kooperatiflerin tarımsal pazarlama fonksiyonlarının gelişmesini güçleştirici ve engelleyici olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz ve Aydoğmuş, 2007). Bu nedenle, bu maddedeki bu hükmün kaldırılmasında yarar bulunmaktadır. Zaten tarım bakanlığınca tarımsal danışmanlıkla ilgili bir yönetmelik yayınlanmıştır ve bu kapsamdaki çalışmalar sürdürülmektedir.

Taslaktaki 8. Madde, 552 Sayılı Kararnamenin 7. ve 28. Maddelerinde sırasıyla ihracata konu olan ve sanayide hammadde olarak kullanılan yaş sebze ve meyve için getirilen istisnalar bir araya toplanmıştır. Bu bölümde 5262 sayılı Organik Tarım Kanununa tabi ürünlerde kapsamıştır. Ancak, 1. fıkranın, dondurulmuş gıdaları, işlenmiş (temizlenmiş ve doğranmış) taze sebze ve meyve kokteyllerini de içerecek şekilde genişletilmesinde yarar bulunmaktadır. İhracatçılardan bir bölümü toptancı hallerde adlarına tahsis edilmiş alanlarda depolama, paketleme vb. faaliyetlerini sürdürmektedirler. İhracatçılar, üreticilerden ve hallerdeki komisyonculardan da ürün tedarik edebilmektedirler. İhracata konu olan malların toptancı halinde teslim alınması durumunda, yasa ve taslakta tanınan istisnanın söz konusu olup olmaması ve işletme payının kesilip kesilmemesi tartışma yaratmaktadır (Özkan ve ark, 2005). Bu durumun açık olarak belirtilmesinde yarar bulunmaktadır.

552 Sayılı Kararnamenin 8. Taslağın 9. Maddesinde, toptancı halde satışların üreticiler, üretici birlikleri, komisyoncular ve toptancılar tarafından hal dışına yapılacağı belirtilmektedir. Satışların, üreticiler tarafından da yapılabileceği öngörülmesine rağmen, hallerde üreticilerin doğrudan kendi ürünlerini (komisyoncusuz) satabilecekleri satış alanlarının bulunmaması (tahsis edilmemesi veya oluşturulmaması), üreticilerin doğrudan satışını engellemektedir. Bilindiği gibi üreticilerin büyük bölümünün fatura düzenlemeleri olanağı ve yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu nedenle, 4. fıkrada belirtilen satıcıların fatura düzenlemeleri gereği ile ilgili hüküm, üreticilerin hallerde toptancı (tüccar) ve diğer gerçek ve tüzel kişilere doğrudan satış yapmalarını fiilen olanaksız kılmaktadır. Bu engel, 552 Sayılı Kararnamede bulunmayan madde 31, 1. fıkrada bendindeki hüküm ile de pekiştirilmektedir. Bu hüküm (Md: 31 1. fıkrada bendi) ile ilgili değerlendirmeler daha sonra ayrıca yapılacaktır.

Ayrıca, üreticiler Hallerde satışların üreticiler ve üretici birlikleri tarafından da yapılabileceği konusunda ve bunun nasıl gerçekleşeceği konusunda bilgi edinme ihtiyacı içindedirler. Üreticiler açısından en önemli sorun, genel olarak üreticilerin Kararname ve diğer düzenlemeler konusunda yeterli ve sağlıklı bilgiye sahip olmamaları olarak belirtilebilir (Demirbaş, 2000).

552 Sayılı Kararnamenin 10. Taslağın 11. Maddesinde komisyoncuların üreticilere karşı sorumlulukları belirtilmiştir. Özellikle üretim bölgelerindeki hallerde üreticiler ve komisyoncular arasındaki bağ oldukça güçlüdür. Bu bağın oluşmasında komisyoncunun üreticiye avans vererek finansal olanak sağlamanın büyük rolü bulunmaktadır. Antalya'da yapılan bir araştırmada araştırma

yılında üreticilerin yaklaşık %47'sinin avans kullandığı belirlenmiştir. Üreticilerin % 23,1'i ürün bedellerini peşin aldığı ifade ederken, % 19,2'si yirmi bir gün içerisinde, % 57,7'si ise daha uzun süreli olarak ürün bedellerini aldıklarını ifade etmiştir (Yılmaz ve Yılmaz, 2002). Bu nedenle, ilgili maddelerde belirtilen “Komisyoncular... Mal bedelini satış tarihinden itibaren beş iş günü içerisinde üreticiye ödemek zorundadırlar” hükmünün uygulamada sıkça ihlal edildiği söylenebilir. Taslakta bu ödemenin banka havalesi ile yapılması öngörülmüştür. Bahsedilen ihlalde piyasadaki bazı aracılardan vadeli olarak çalışmalarının da payı olduğu ifade edilebilir. İlgili maddelerin son fıkrasında “Toptancı hallerde mal satan üretici birlikleri komisyonculuk yapamayacakları gibi komisyoncular da malların mülkiyetine sahip olmak üzere ticari muamele yapamazlar” denmektedir. Bu madde 5200 sayılı yasa çerçevesinde kurulan Tarımsal Üretici Birliklerinin ve kooperatiflerin komisyoncu gibi çalışmalarını olanaksız kılmaktadır.

552 Sayılı Kararnamenin 12. Taslağın 13. Maddesinde standartlar ile ilgili hüküm bulunmaktadır. Bilindiği gibi, yaş sebze ve meyveye ilişkin standartların zorunlu olarak uygulanabileceği belirtilmekle birlikte, iç ticarete zorunlu standart uygulaması bulunmamaktadır. Hazırlanan taslakta standartların Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından uygulamaya konulması ve denetlenmesi öngörülmüştür.

Kararnamenin 13. ve 14. maddeleri semt pazarları ve üretici pazarları hakkındadır. Bu maddeler biraz daha geliştirilerek Taslakta da (Madde 14 ve 15) yer almıştır. Üretici pazarları ile ilgili maddelerde “üreticiler, belediyelerce belirlenen miktarları aşmamak kaydı ile ürettikleri malları üretici pazarlarında toptancı hale giriş zorunluluğu aranmaksızın doğrudan tüketicilere satabilirler. Belediyeler, o mahalde semt pazarının kurulduğu günlerle aynı olmamak şartı ile üretici pazarının kuruluş gününü tayin etmekle ve bu pazarlarda malını satışa sunacak üreticilerde asgari nitelikleri belirlemekle görevli ve yetkilidirler” denmektedir. Bu düzenleme ile üreticinin doğrudan tüketicilere satış olanağı yaratılmıştır. Ancak burada eleştirilebilecek konu, aynı mahalde farklı iki günde pazar kurulmasının (semt pazarı ve üretici pazarı) çok fazla anlamlı bulunmamasıdır. Tüketici pazarına doğrudan üretici tarafından arz edebilecek ürün miktarlarının ve en önemlisi çeşitliliğinin sınırlılığı dikkate alındığında, üretici pazarlarının çeşit açısından tüketici taleplerini karşılamada yetersiz kalacağı söylenebilir. Bu nedenle, uygulamada sıkça karşılaşıldığı gibi semt pazarlarında belirlenen alanlar içerisinde üreticilere ürünlerini satma olanağını sağlayacak yasal düzenlemenin yapılması yararlı olacaktır (Yılmaz ve Yılmaz, 2002). Hazırlanan Taslağın tartışmaya açılan ilk halinde ilgili maddede üreticilere semt pazarlarında satış olanağının sağlanması yönünde “... Semt pazarlarında bulunan toplam satış yeri sayısının yüzde onundan az olmamak üzere üreticilere ayrılacak satış yeri sayısı ...” şeklinde düzenleme yapılmış olmasına karşın, daha sonra bu düzenlemenin Taslaktan çıkarıldığı görülmektedir. Uygulamada da üretici pazarlarına pek rastlanmamaktadır. Bu nedenle, semt pazarlarında üreticilere yer ayrılmasında fayda bulunmaktadır.

552 Sayılı Kararnamenin 17. maddesinin 1. fıkrası “Toptancı hallerde satılan malların toptan satış bedelinin % 2'sini geçmemek şartıyla belediye meclislerince düzenlenecek tarifeye göre belediye payı tahsil edilir. Bu şekilde tahsil edilen paylardan en az % 10'u, izleyen yıl belediye bütçesine toptancı hal ihtiyaçları için harcanmak üzere ödenek olarak konur ve yalnız bu amaçla harcanır” şeklindedir. Burada belirtilen % 10 oranı taslakta %50'ye çıkarılmış ve hallerin alt yapısının sürekli olarak iyileştirilmesi düşünülmüştür.

Aynı maddenin “Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde toptancı hal dışında malların toptan veya her ne şekilde olursa olsun toptancı halden satın alınmadan perakende satışa sunulduğunun tespiti halinde, malların toptancı hale girişi sağlanarak hal müdürlüğüne açık artırma ile satışı yapılır veya yaptırılır. Bu durumda belediye veya işletme payı % 25 olarak uygulanır” şeklindeki 3. fıkrası Tasarıda öngörülmemesine rağmen, 5652 sayılı (2007) kanun ile “Üretildiği il veya ilçe dışına sevk edilen mallar satışa sunulacağı yer haline girer ve bunlardan alınacak belediye payı, malın satışa sunulduğu yer belediyesince tahsil edilir. ... Bu durumda belediye veya işletme payı yüzde yirmi beş olarak uygulanır” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik malların (üretim merkezindeki hale girmiş olsa da) tüketim merkezindeki hale girişini zorunlu kılmakta ve daha önce incelenen ve olabilecek en uzun pazarlama kanalını kısa vadede büyük ölçüde zorunlu kılmaktadır. Bu durum, aynı zamanda pazarlama marjının ve tüketicilerin ödedikleri fiyatın artmasına karşın, üretici eline geçen fiyat

düzeyinin olabildiğince sınırlanması anlamını taşımaktadır. Söz konusu değişikliğin, tüketim merkezlerindeki belediyelerin ve haldeki komisyoncuların lehine, uzun vadede üretim merkezindeki belediye ve komisyoncuların aleyhine sonuç doğuracağı düşünülmektedir.

Mevcut uygulamada (Madde 17, 3. Fıkra) ve tasarıda öngörülen şekliyle, Toptancı halden satın alınmadan perakende satışa sunulan malların, hale girişinin sağlanması ve açık artırma ile satışının yapılmasının, uygulama gücü yaratacağı düşünülmektedir. Bu sürecin basitleştirilmesinde yarar görülmektedir. Doğrudan ceza uygulaması basitleştirici bir önlem olarak düşünülebilir. Diğer taraftan, %25 olarak uygulanan işletme payının, Tasarıda %50'ye yükseltilmesi ve aynı suça ilave olarak Tasarının 32. maddesinde 5000 YTL ceza öngörülmesi yaptırımların çok sert olduğunu göstermektedir.

Taslaktaki Toptancı Hal Yönetim Birimi (Madde 20) ve Toptancı Hal Yönetim Kurulu (Madde 21) başlıklı hükümler ile Toptancı hal yönetiminin kısmen de olsa özerk bir yapıya kavuşması olanağı sağlanmaktadır. Böylece belediyelerin ilgili fonları amacı dışında kullanım olanakları sınırlandırılmış olacaktır. Ayrıca, bu düzenleme ile katılımcı bir yönetim yapısının oluşması, görev ve sorumlulukların açıkça belirtilmiş olması olumlu unsurlardır.

552 Sayılı Kararnamenin “Tahsis” başlıklı 21.Maddesi, 5652 Sayılı (2007) kanun ile başlığı “Kiralama, Satış ve Tahsis” olacak şekilde değiştirilmiştir. Daha önce 2 fıkradan oluşan madde de, Toptancı Halindeki işyerlerinin belediyelerce ne şekilde tahsisinin yapılacağı (kiraya verilemeyeceği) belirtilmişti. 10 fıkradan oluşan bu maddede 1. Fıkra “Belediyeler toptancı hallerini tahsis yoluyla işletebilecekleri gibi kiralama veya satış yoluyla da işletir veya işletirir.” şeklindedir. Bu hüküm, genel olarak belediyelerin yönetiminde tahsise dayanan mevcut Toptancı Hali işletim sisteminin değiştirilmesine olanak tanımaktadır. Belediyeler, uygun gördükleri takdirde Toptancı Hallerini satabilecekler veya kiralayabileceklerdir. Böylece, Toptancı Hallerinin “özelleştirilmesi” gündeme gelmiş olmaktadır. Burada tartışılması gereken hususlardan biri, Toptancı Hallerinin bütün olarak mı, yoksa Toptancı Hallerinde bulunan işyerlerinin her birinin mi satılabileceği veya kiralanabileceğidir. 1. fıkra sonunda bulunan “işlettirir” ibaresi, bütün olarak satış veya kiralamaya elverişli nitelikte görülmektedir. Bununla birlikte, Maddenin daha sonraki hükümleri, işyerlerinin kiralama, satış veya tahsis işlemlerinin ne şekilde yapılacağına ilişkindir. Bu hükümler, sadece, mevcut Hallerde bulunan işyerlerinin kiralanabileceği veya satılabileceğini, ancak Halin işletilmesinin (yönetiminin) hâlihazırda olduğu gibi belediyelerce yapılacağı izlenimini doğurmaktadır. Bu durumda, sadece işyerlerinin tahsisi yerine satışı veya kiralanması değişiklik olarak gündeme gelebilecektir. Hallerin yönetiminin (işletilmesinin) belediyelerce sürdürülmesi, buna karşın Hallerdeki işyerlerinin kiralanmasının veya belirli oranda satılmasının pazarlama sistemini çok fazla etkileyeceği düşünülmemektedir. Burada mutlaka göz önünde tutulması gereken nokta, belirli oranda (taslakta belirtilen ve üretici birliklerine öncelik tanınan % 10 oranı esas alınabilir) işyerinin satılmadan, diğer şekillerde kullanılmasının sağlanmasıdır. Çünkü bu rezerv gelecekteki uygulamalar için esneklik sağlayabilecektir. Hallerin yönetimiyle birlikte tamamen özelleştirilmesi çeşitli sakıncalar doğurabilecektir. Bu durumda en bariz şekilde ortaya çıkabilecek husus denetimlerde ortaya çıkabilecek zafiyettir. Bunun yanı sıra, işletme ve belediye payı konusunda hal yönetimleri ile belediyeler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkabilecektir. Uzun dönemde hallerden elde edilen gelirlerin azalabileceği söylenebilir. Üreticiler açısından ürün bedellerinin tahsili konusunda çıkacak sorunlarda tahsis sisteminde uygulanan teminatlar bir güvence oluşturmaktadır. Satış ve kiralama durumunda ise üreticilerin bu güvenceleri ortadan kalkmaktadır.

Söz konusu maddenin 3. fıkrası “Toptancı hallerinde bulunan işyerlerinin yüzde onu üretici birliklerine kontenjan olarak ayrılır ve Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir belediyesi sınırlarındaki haller hariç, halin bulunduğu il sınırlarındaki üretici birlikleri arasında yapılacak ihale ile kiraya verilir. Üretici birliklerine kiralanmış işyerlerinin herhangi bir nedenle boşalması durumunda, toptancı halinde işyeri bulunmayan diğer üretici birliklerine tahsis edilir. Üretici birliklerine ayrılan işyeri sayısı kadar talep olmaması halinde, diğer talep sahiplerine kiralama yapılabilir” şeklindedir. Üretici birliklerine kontenjan ayrılması olumlu olmakla birlikte, bu alanda üretici birliklerinin gelişmemiş olması bu kontenjanların kullanılabilirlik sorununu gündeme getirmektedir. Kontenjanların kullanılmaması durumunda ayrılan işyerleri diğer talep sahiplerine süreklilik gösterecek şekilde

kullanılmaktadır. Bu durumun, gelecekte üretici birliklerinin gelişmesi ve talepleri halinde mevcut kapasiteler ölçüsünde iş yeri temininin mümkün olamamasına neden olacağı düşünülmektedir.

Hazırlanan Taslaktaki Madde 28’de yeni ilave edilen 2. 3. 4. ve 5. fıkralar oldukça olumlu olup, kayıt sistemini, gıda güvenilirliği ile izlenebilirliğini sağlayıcı düzenlemelerdir. Bu maddede Hal kayıt sisteminin İçişleri Bakanlığı “Mernis Sistemi” Maliye Bakanlığı “Vergi Kayıt Sistemi” ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı “Çiftçi Kayıt Sistemi” ile bütünleşmesinin sağlanması öngörülmektedir.

Hazırlanan ve Başbakanlığa sunulan Taslakta Madde 29’da daha önceleri gündeme gelmeyen ve ülkemizde son yıllarda kurulduğunu gördüğümüz üst kurulların bir benzerinin, “Toptancı Hal Üst Kurulunun” kurulması öngörülmektedir. Kurulun, “... Bilgi ve iletişim sistemlerinin kurulmasını ve entegrasyonunu sağlamak, ulusal düzeyde ürün seyyar ve sabit denetim noktaları planlamak, bu Kanununa göre çıkarılacak yönetmelikler hakkında görüş bildirmek, uygulama ve denetim birliği sağlamak için gerekli ilkesel kararları almak ve uygulanmasını sağlamak üzere... On bir kişiden...” oluşacağı ifade edilmektedir. Geniş katılımlı bir kurulun kurulması olumlu olmakla birlikte, bu kurulun yetki ve sorumluluklarının ve yaptırım gücünün bulunup bulunmaması önem kazanacaktır.

Taslağın “Denetim” başlıklı 30. Maddesinin 7. Fıkrasına daha önce bu yasada bulunmayan “Tarım ve Köyişleri Bakanlığı üründe bulunan ilaç ve diğer kimyasal kalıntılar ile gıda güvenliği, kalite ve standart yönünden gerekli denetimleri yapmakla görevli ve yetkilidir” hükmü konmuştur. Bu hükmün ilave edilmesi önemli bir işlevin daha etkin bir şekilde yerine getirilmesine olanak sağlayabilecektir.

Hazırlanan Taslakta “Yasaklar” başlıklı Madde 31’de mevcut uygulamada bulunmayan d, e ve f bendi ilave edilmiştir. Bunlardan d bendi (“Sebze ve meyve toptan ticaretinde; ... d) Üreticiler ile perakende satıcılar arasında Komisyoncular hariç, aracılık yapılması... Yasaktır”) ile meyve ve sebze iç-ticaretinde, pazarlama kanalında her ne şekilde olursa olsun komisyoncunun yer alması zorunluluğu getirilmektedir. Bu madde hükmü, açık olarak üretici birlikleri lehine madde 7’de sağlanan istisnanın ortadan kaldırılması anlamını taşımakta ve bu madde ile çelişmektedir. Ayrıca bu madde, son derece hatalıdır. Bilindiği gibi pazarlama kanalında üreticiler ile tüketiciler arasında yer alanların tamamı aracı olarak ifade edilir. Bu taslağın 3. maddesinde yer alan toptancılar da bu araçılardan bir tanesidir. Bu madde ile bu alanda toptancıların faaliyet göstermesi yasaklanmış olmaktadır. İlave olarak, bu hüküm ile taslağın 18. madde 5. Fıkra hükmü açık olarak çelişmektedir.

Diğer taraftan, toptancı hallerinde, daha önce belirtildiği gibi üreticilerin doğrudan ürünlerini satış olanağı bu taslağa göre açık olarak belirtilmemekle birlikte, yok sayılmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir. Zaman içerisinde hallerdeki pazarlama yapısının üretici ve tüketiciden daha çok aracıya hizmet eder hale geldiği belirtilmektedir (Kaptangil, 1980; Vural, 1983; Güneş ve ark, 1986; Gümüş, 1997). Mersinde yapılan bir araştırmada örtüaltı sebze yetiştiricileri, pazarlama ile ilgili en önemli sorunlarının toptancı halleri pazarlama yapısı ve komisyoncular ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir (Hatırlı ve Yurdakul, 1992).

Yasakların belirtildiği bu maddenin e bendi ile neyin anlatılmak istendiği ve amaçlandığı anlaşılabilir değildir. “Sebze ve meyve toptan ticaretinde; ... e) Hal içinde faaliyette bulunan komisyoncudan mal almak suretiyle, hal içinde işyeri sahibi olmaksızın toptan veya perakende ürün satışı yasaktır” ifadesi, toptan veya perakende mal alım satımı yapacak herkesin hal içinde işyeri sahibi olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, sadece halde olanların toptan veya perakende ticaret yapması anlamına gelmektedir.

Taslakta Madde 32’de “Cezalar” başlığı altında, getirilen düzenlemelere aykırı hareket edecek olanlara uygulanacak yaptırımlar verilmiştir. Bu bölümdeki cezaların katlanabilir, başka bir ifadeyle ödenebilir olması çok önemlidir. Bu açıdan bazı cezaların, fiilin parasal boyutuyla karşılaştırıldığında yüksek olduğu söylenebilir. Örneğin 5–10 kasa domatesi doğrudan üreticiden satın alarak perakende satan bir kişinin ödemesi gereken ceza miktarı a bendi gereğince 5000 YTL olacaktır. İlave olarak, bu malın halde satışı ağırlanacak ve ürün bedelinin % 50’si işletme payı olarak kesilecektir. Bu ve benzeri durumlar cezaların uygulanabilirliğini güçleştirebilecektir. Diğer taraftan ceza miktarlarının yanında

yer alması zaman içinde bu cezaların enflasyon nedeniyle caydırıcılığını kaybetmesine neden olmaktadır. Bunu ortadan kaldıracak bir yöntemin taslakta yer almasında fayda bulunmaktadır.

Taslakta Geçici Madde 1’de “... İl ve ilçe belediyeleri hariç; tahsis edilen iş yeri sayısı 50’den aşağı olan toptancı halleri işleten belediyelerin ortak tasnif, paketleme, laboratuvar veya soğuk hava deposu kurmak üzere toptancı hallerini tek yönetim altında birleştirmek amacıyla, ... Birlik kurmaları durumunda toptancı hal faaliyetlerini sürdürmelerine izin verilir, bu işlemlerin üç yıl içinde yerine getirilmemesi durumunda söz konusu toptancı halleri Bakanlıkça kapatılır” ifadesi yer almaktadır. Belirtilen kapsam dışındaki haller için ise Geçici Madde 2’de “Halen faaliyette bulunan toptancı hallerde bu Kanunun 28nci maddesi çerçevesinde yapılması zorunlu teknik düzenlemeler ve donanımlar Bakanlığın belirleyeceği bir programa göre en geç üç yıl içerisinde yerine getirilir. Bu süre sonunda belirtilen düzenleme ve donanımları yerine getirmeyen toptancı halleri Bakanlık kararı ile kapatılır” hükmü bulunmaktadır. Öncelikle küçük hallerin ıslah edilmesinin zorunlu tutulması olumlu görülmektedir. Ancak, küçük haller dışındakiler için alt yapı eksiklerinin giderilmesinin şart koşulmaması ve sadece 28. maddeye atıfta bulunularak, kayıt sistemi ile ilgili alt yapının zorunlu tutulması yeterli görülmemektedir.

4. SORUNLAR ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.1. Sorunlar

1. Antalya ili yaş meyve ve sebze işletmelerinin hemen hemen tamamı küçük işletme olduğundan, Doğrudan Gelir Desteği gibi mevcut destekleme politikası araçlarından tam anlamıyla yararlanamamaktadırlar. Ayrıca etkin bir tarım politikasının olmayışı nedeniyle, arazilerin miras yoluyla bölünerek üretim alanlarının giderek küçülmesi, verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir.
2. Mevcut yasada hal dışından toptan ürün alındığında yada hale bildirimde bulunmadan perakende satışlarının yapıldığının belirlenmesi durumunda ürün hale getirilip açık artırımla satılması zorunluluğu vardır. Elde edilen hasılatın % 25'i belediye payı olarak alınmasına rağmen cezalar ürünlerin özellikleri dikkate alınmadan belirlendiği için uygulamada önemli sorunlar ortaya çıkabilmektedir.
3. Üretim yerlerinden ve doğrudan üreticilerden ürün alımlarında, işlemlerin belgelendirilmemesi veya belgelerin bölge haline bildirilmemesi durumlarıyla sıkça karşılaşmaktadır.
4. Ülkemizde olduğu gibi Antalya ilinde de daha çok aile tipi yetiştiricilik söz konusu olup, çoğunlukla bilinçsiz olarak tarım yapılmaktadır.
5. Yaş meyve ve sebzelerin çabuk bozulabilir olması ve Antalya İli Toptancı Halinin alt yapısının yetersizliği, ürünün ihracatında nakliye, soğuk hava depoları gibi sorunları beraberinde getirmektedir.
6. Yapılan araştırmalara göre; Toptancı halinde her sabah yapılan fiyat belirlemelerinde sorunlar yaşanmaktadır.
7. Komisyonculardan yada tüccarlardan üreticinin aldığı avansın ürün fiyatının tespitinde, üreticinin hareket alanını daralttığını, edilgen hale getirdiğini söylemek mümkündür.
8. Antalya ili Büyükşehir Toptancı halinde üretici birliği bulunmamaktadır.
9. Yine Toptancı halinde ürünlerin kontrolü için yeterince laboratuvar olmadığı gözlemlenmiştir.
10. Toptancı halinde görev yapan zabıta ekiplerinin az sayıda olması nedeniyle, denetim merkezlerinde gerektiği kadar kontrol yapılamadığı ortaya çıkmıştır.
11. Denetimin yetersiz olması nedeniyle çevreye zarar verici düzeyde ve insan sağlığını tehdit edecek şekilde atık malların birikimi söz konusudur.
12. Toptancı Hallerinin, Belediyelerin en büyük gelir kaynaklarından biri olması nedeniyle de sistemde aksamalara rastlanmaktadır.
13. Arz ile talep arasında istikrarlı bir denge yaratılmadığından, ürünün bol olduğu dönemlerdeki fiyat düşüşleri de önemli oranda satışları etkilemektedir.
14. Kayıt dışılık devlet için vergi, belediyeler için rüsum ve komisyoncular için gelir kaybına neden olmakta iken kayıtlı çalışanlar için haksız rekabet anlamına gelmektedir.
15. Hal dışı kontrolsüz toptan satışlar sadece nakliyeciler üzerinden kontrol edilmeye çalışılmaktadır.

16. Antalya ili yaş meyve ve sebze halinde Büyükşehir Belediyesine bağlı hal zabıtası ekiplerince Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanan Hal zabıtasının çalışma usul ve esasları konulu yönetmeliğin açık olmaması nedeniyle farklı yorumlanması sonucu gereksiz engellemelerle karşılaşıldığı tespit edilmiştir.
17. Toptancı halde yeri bulunan ihracatçı firmalardan genellikle ürünlerin halden çıkışında komisyoncu faturası istenmektedir. Ancak bu uygulama, hem ihraç ürünü olması, hem de hal dışından ihracata giden ürünler için muafiyetin uygulandığı gerekçesi ile olumsuz karşılanmaktadır.
18. İrsaliye tarihlerinde oynama, hayali kişiler ile birkaç kez nakliyat gerçekleştirme gibi yaklaşımlar kayıt dışılığa yol açan noktalardan bazıları olarak öne çıkmaktadır.
19. Semt pazarcılarının üreticiden doğrudan ürün temin ederek satması ile de kayıt dışılık yaşanmaktadır.
20. Yine semt pazarcılarının götürü gider esasına göre vergilendirmeleri nedeniyle, ürünün satışı esnasında tüketiciye herhangi bir belge verilmemesi mevcut kayıt zincirinin kopması riskini doğurmaktadır.
21. Yaş meyve ve sebzenin hem üretim merkezinde, hem de tüketim merkezinde hale girmesi pazarlama masraflarının dolayısıyla pazarlama marjının da artmasına yol açmaktadır. Bu marjın yüksekliği hem üretici hem de tüketiciler açısından istenmeyen bir durum arz etmektedir.
22. Üreticiden komisyoncu aracılığıyla kesilen yaklaşık % 15 dolayındaki kesinti yüksek görülmekte ve bazen bu durum da kayıt dışılığa yol açan nedenler arasında sayılmaktadır.
23. Gerek hal dışı gerekse hal içi satışlarda, satış bedeli üzerinden üreticiden kesilen % 1 Bağ-Kur kesintilerinin, yaşamayan veya hayali isimler üzerine kesilip Bağ-kur'a ödenmemesi şeklinde eğilimler olduğu ifade edilmektedir.
24. Üretici birlikleri Yasası (5200), henüz uyumlu hale getirilmemiştir. Mevcut Hal Yasası'nda sadece kooperatiflerden üretici birliği olarak bahsedilmesine karşın, Üretici Birliği Yasası kapsamında tanımlanmış olan kooperatif dışı birlik yapılanması yoktur.
25. Üretici Birlikleri ile ilgili yasada birlik kurulmasına dair üye sayısı ve kapasite sınırlamaları bazı bölgeler için teşvik edici olmayıp aksine sınırlılık anlamına gelmektedir. Nitekim Antalya ilinde yaş-meyve ve sebze alanında henüz bir Üretici Birliği kurulamamıştır.
26. Araştırmada Antalya Büyükşehir Toptancı Halinden küçük hallere bir kaçış tespit edilmiştir. Nitekim küçük halden kontrolsüz çıkan ürün ile gerekli vergilerini ödeyerek çıkan ve tüketim merkezlerine ulaştırılan ürünler arasında haksız rekabet ortamı oluşmaktadır.
27. İlgili yasada ürünün, sadece bir kez ve herhangi bir yerdeki Toptancı Hale girmesi durumunda, istenilen belediye sınırları dahilinde perakende satış yapılabilir şeklinde bir açıklama bulunmaması, bazen tüm belgelerin tam olması durumunda dahi bulunulan bölge haline giriş yapılması gerektiği yönündeki zorlamaların yaşanmasına neden olmaktadır.
28. Antalya İli Büyükşehir Belediyesi Halinde de diğer hallerde olduğu gibi gerekli hijyen koşulları sağlama bakımından bazı tereddütler mevcuttur.
29. Toptancı Halinden yaklaşık % 15 kesinti ile çıkan ürün ile hale girmeden yaklaşık % 10 (komisyon+rüsum) daha düşük fiyattan alınan ürünün, tüketiciye farklı fiyatlardan sunulması haksız rekabete neden olmaktadır.

30. Antalya Büyükşehir toptancı Hali fiziki altyapı, hijyen ortam sağlama, analiz laboratuvarı, soğuk hava deposu, sosyal alanlar, halde görev alan personel özellikleri, teknik personel yeterliliği, kalite ve standart ölçülerinin belirlenmesine yönelik belgeleme olanakları bakımından yetersizlikler taşımaktadır.
31. Mevcut Hal yasasında 1998'den beri önemli bir değişiklik yapılmadığından ilgili diğer yasalarla uyum sağlanamamaktadır.
32. Uygulamadaki komisyoncu-tüccar ve sadece tüccar şeklindeki ayırımlar, faaliyetlerin gerek maliye ve gerekse Hal Müdürlüğü tarafından belgelendirilmesi, izlenmesi ve denetlenmesini de zorlaştırmaktadır. İlgili yasa da hal sisteminde rolü olanların tanımlamalarında özellikle tüccarlar için yapılan tanımlamalar da tüccar ifadesi kullanılmamıştır. Tüccar yerine aynı yasanın hem "satıcılar" başlıklı 8. maddesinde hem de alıcılar başlıklı 9. maddesinde gerçek ve tüzel kişiler olarak tanımlanmışlardır. Bu durum yanlış anlamalara sebebiyet vermektedir.
33. Toptancı Hal yapılanmasına bakıldığında, üreticilerin yasadaki alt sınırı aşan mallarını halde satışa sunabilmeleri için toptancı halden yer tahsis edilmesi yönündeki kararın uygulamaya aktarılmasında bir sorun olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Çözüm Önerileri

1. Ülkemizde ortalama işletme büyüklüğünün küçük, verilen desteklerin de yetersiz kaldığı düşünülerek Toptancı Haline getirilip, satışı yapılan ürün miktarı üzerinden yansıtma faturası ya da komisyon faturası alan üreticilere belirli oranda destek verilmesi şeklindeki bir uygulama ile kayıt dışılığın da önlenmesi bir seçenek olarak tartışılabilir.
2. El konulan yaş meyve ve sebzelerin açık artırma ile haldeki satış işlemlerinin yasal olarak dayanıklı tüketim malları ile aynı formatta sürdürülmemesi gerekmektedir.
3. Zabıta sayısının artırılması ve denetim merkezlerinin sürekli kontrol altında tutulması gerekmektedir.
4. Aile tipi yetiştiricilerin ve de büyük çapta üretim yapan çiftçilerin Tarım Bakanlığı müfredatında olduğu halde halen uygulanamayan "Organik Ürünler Yetiştirme Teşvik Projesi"nin bu tip çiftçilere eğitim yoluyla verilmesi Ülkemiz açısından faydalı olacaktır.
5. Ülkemizdeki diğer Toptancı Hallerinin çoğunda olduğu gibi Antalya İli Büyükşehir belediyesi Toptancı halinin de alt yapıda iyileştirilmesine gidilmelidir.
6. Toptancı hallerde etkin bir alım satım için fiyatın belirlenmesinde, üreticinin de söz sahibi olabileceği bir hal yönetmeliğinin çıkarılması gerekmektedir.
7. Ürünün Toptancı hal içinde hak ettiği fiyatla satılabilmesi ve hatalara yol açılmaması için skor board sisteminin getirilmesi ve belirlenen fiyatta üreticilerin de söz sahibi olması sağlanmalıdır.
8. Üretici etkinliğinin artırılması, ancak üreticilerin aktif olarak katılacakları üretici kooperatifleri şeklindeki örgütlenmeler ile gerçekleştirilebilir. Üreticilerin bilinçlendirilip üretici birliğinin kurulması için çalışmaların yapılması zorunluluk arz etmektedir.
9. Avrupa birliği standartlarına (HACCP, EUREPGAP) uygun bir laboratuvarın kurulması ve malların sürekli denetlenmesi gerekmektedir.

10. Kayıt dışılığın önlenmesinde yetersiz kalan denetim merkezlerine üretici isimlerinin gerçek olup olmadığını anlamak üzere bilgisayar destekli elektronik alt yapı sağlanabilir.
11. Hal içerisinde atık malların birikmesini önlemek, hatta bunları biyolojik atık olarak değerlendirilebilme sistemi oluşturmak ekonomimiz ve çevre için yararlı olacaktır.
12. Hal Yasasında da yer alan özel hal sisteminin gerçekleştirilmesinde fayda görülmektedir.
13. Dış pazar olanakları değerlendirilmeli, pazarlama enformasyon ağı ile satışta etkin olan birimlere yeterli bilgi verilmelidir.
14. Kayıt dışılığın önlenmesi anlamında toptancı hale getirdikleri ürün miktarı üzerinden komisyon faturası alan üreticilere belirli oranda destek verilebilir.
15. Kayıt dışı ürünlerde ürün sahibinin de nakliyecisi kadar cezaya tabi olması yönündeki yasal boşluk doldurulmalıdır.
16. 552 sayılı yasanın 25. maddesi 2. fıkrasına göre Büyükşehir Belediyelerine verilen yetki alanlarından sabit nokta denetimleriyle ilgili Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikteki 8. maddenin karmaşıklığa yol açmadan daha açık bir şekilde düzenlenmesinde fayda vardır.
17. Hal içindeki ihraç amaçlı ürün alım ve satımının belgeleme düzenlerinin, Hal Yasasında daha açık olarak ele alınması ile çözülebileceği düşünülmektedir.
18. İrsaliye kullanım düzeninin daha sağlıklı olarak kayıt altına alınmasını sağlamak için; Hal Müdürlüğünden görülmüştür onayının alınması, 3 nüsha olarak düzenlenen irsaliyenin birisinin nakliyecide kalması, 2.sinin gerektiğinde maliye ile karşılaştırmak üzere Hal müdürlüğüne verilmesi ve 3.sünün de maliyeye gönderilmesi ile bu sorunun çözülebileceği önerilmektedir.
19. Üreticiden gelen ve son tüketiciye satışı yapılan ürünün semt pazarlarında da üretici işletme numarası aracılığıyla izlenebilir olması yararlı olacaktır.
20. Gıda Yasası gereği, sağlıklı pazar ortamı sağlamak için kapalı pazar yerleri oluşturma yoluna gidilmelidir. Söz konusu pazarların da belli büyüklüklerde olması ve numaralandırılmasıyla tüketicilere yazar kasa fişi verilmesi ve sağlık açısından kontrolünün sağlanması daha kolay olabilecektir.
21. Ürünlerin üretim bölgesinde veya tüketim bölgesinde bir defa hale girmesi yeterli görülürse pazarlama masrafları ve pazarlama marjı düşecektir.
22. Antalya hali içerisinde komisyon oranının değişmeyip, yaklaşık % 8 dolayında olması, komisyon oranının oluşumunda rekabetin tesis edilmesini sağlayıcı önlemlerle, gerekirse hal rüsum oranının da düşürülmesiyle kayıt dışılığı önleme bakımından yararlı olacaktır.
23. Bağ-Kur'un, Toptancı Halden üreticiler adına yapılan kesintileri takip etmesi, bu anlamda kurumsal işbirliği ağının hayata geçirilmesi gerekmektedir.
24. Üretici Birliklerinin gelirlerini arttıracak yeni düzenlemeler yapılması yanında, finansal açıdan belirli bir süre devlet desteği ve garantisi kapsamına alınarak desteklenmeleri, uygulamadaki başarıyı artıracak seçenekler arasında görülmektedir.
25. Üretici Birliklerinin yasadaki mevcut koşullara uygun olarak serbest rekabet koşullarında Toptancı Halde yaş meyve ve sebze pazarlaması alanında oluşturulabilmesi için finansman, sayı ve kapasite gibi sorunların çözülmesi gereklidir.

26. Büyük hallerden küçük hallere kaçışın önlenmesi için istenilen her yerde hal kurma yaklaşımından uzaklaşmak ve hal kurulması için gereken koşulları çok sağlıklı belirleyerek tüm hallerde aynı etkinlikte kontrol yapılması konusu üzerinde titizlikle durmak gerekmektedir.
27. İlgili yasanın 5. maddesinin 1. veya 2. fıkrası sonuna “Toptancı Halde satış zorunluluğu, sadece herhangi bir toptancı halden çıkışı yapılması ile yerine getirilmiş olur” gibi bir ifade konulduğunda, ürünü alan gerçek ya da tüzel kişinin aldığı ürünü tekrar (2. kez) başka bir belediye haline sokma zorunluluğu olmadan satması kolaylaştırılmış olur.
28. Çok kolay bozulabilen özellikler taşıyan yaş meyve ve sebzelerin sağlıklı ve hijyen koşullarda satışa sunulması, tüketime sunulmadan önce, henüz üretim aşamasında iken izlenmesi ancak doğrudan EUREPGAP veya buna yakın sürdürülen İyi Tarım Uygulamaları ile karşılanabilir.
29. 4532 sayılı yasaya değişen pazar koşullarının gereklerini yerine getirme yanında serbest pazar koşullarını kısıtlayıcı ve haksız rekabete yol açan uygulamaları da engelleyici maddeler eklenmelidir.
30. Antalya ili Büyükşehir Belediye Halinde de ürünlerin kalite, standart ve sağlık belgeleri konusunda gerek halde ve gerekse hal dışı tüm satış noktalarında izlenebilirlik ve son tüketici tarafından kontrol edilebilirlik olanağı sağlanmalıdır. Hale ürün girişlerinde bu belgelerin varlığı aranmalı, olmayanlar için belgeleme işlemi yapılmalı, hatta hal çıkışında da bu belgelerin varlığı aranmalıdır. Tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için ise hal ortamında gerekli altyapı olanağı sağlanmalıdır.
31. Mevcut Hal Yasasının , sadece Üretici Birlikleri yasası ile değil, aynı zamanda yeniden düzenlenmiş olan Belediye Yasası, Gıda Yasası, İhracat ve İthalat Rejim Kararları, AB Uyum Yasaları, Organik Tarım Yasası, Tüketici Yasası gibi ilgili yasalarla uyumlaştırılması gerekmektedir.
32. Mevcut Hal yasasında komisyoncu ve tüccar ayırımının kesinlikle yapılması ve buna göre görev tanımlamalarının düzenlenmesi gerekmektedir.
33. İlgili yasada üreticilere yer tahsisi için yönetmeliğin 22. maddesinde belirtilmiş olan “Belediye meclisi tarafından yörenin üretim kapasitesi dikkate alınarak belirlenen alt sınırı aşan miktarda yaş meyve ve sebze üretimi yapan üreticilere toptancı halde yer tahsisi yapılır” şeklindeki kararın uygulamaya aktarılması gerekmektedir.

Türkiye için üretim sonrasında, hem küçük, hem de büyük işletmeler için tek pazarlama kanalı toptancı hallerdir. Rayiç fiyat için halin vazgeçilmez olduğu doğrudur, ancak tüm ürünlerin pazarlanmasında tek kanal olarak halin kullanılması kabul edilemez. Bu nedenle pazarlama sistemini zenginleştirmek, bu yapıyla zor görünmektedir. Avrupa’da yaş sebze ve meyve pazarlanmasında süper marketlerin payı giderek artarken, Toptancı Hallerinin yapısı da değişmektedir. Ancak, Toptancı hal yasasında yapılacak değişikliklerle bu yapı düzeltilebilir.

SONUÇ

Türkiye’de yaş sebze ve meyve sektörünün; gerek üretim yapısından, gerekse fiziki ve pazarlama altyapısından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan muhafaza, ambalaj, girdi kullanımı, etiketleme, organik tarım, yetiştiricilik sistemleri yanında, pazarlama altyapısının uygunsuzluğu ve eksikliği ile üretici örgütlenmesindeki yetersizlikler en önemlileridir.

Nitekim Antalya ili Büyükşehir Toptancı halinde yapılan bu çalışmada, meyve ve sebzelerin yetiştirme aşamasından ve şeklinden başlayıp, satışına kadar olan süreçte pek çok aksaklığa rastlanmıştır. Çalışmada öncelikle üretici ve işletmelerin kayıt altına alınma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bir taraftan arazilerin miras yoluyla bölünmesi üretim alanlarını küçültmekte dolayısıyla verimliliği olumsuz yönde etkilemekte, öte yandan küçük çiftçi muafiyetinin gerçek usulde vergiye tabi olmaması kayıt dışılığı daha üretim aşamasında başlatmaktadır. Bu nedenle özellikle doğrudan üreticiden alımların, yakından izlenme zorunluluğu bulunmaktadır. Kayıt dışılığı ortadan kaldırmak için, tüm tarım işletmelerinin ve tarımsal üretim faaliyeti ile uğraşan üreticilerin numaralandırılması ile ürün satışında kesilen müstahsil makbuzu ve ürün etiketleri dahil tüm belgelendirmelerde bu numaraların kullanılması büyük yarar sağlayacaktır.

Ülkemizde olduğu gibi Antalya İlinde de daha çok aile tipi yetiştiricilik söz konusu olduğundan çoğunlukla bilinçsiz tarım yapılmaktadır. Oysa, çiftçiler bilinçli bir şekilde üretim yaptıklarında, komisyoncularda malın kalitesini göz önüne alıp üreticinin ve tüketicinin çıkarları doğrultusunda satış yaptıklarında, ihracatçı tüccarlarında malın kalitesini dış piyasaya iyi anlatıp hakkettiği fiyatı talep etmesi ve Hal Müdürlüğünün görevi olan üreticiyi, komisyoncu ve tüccarı koruma altına alıp onların yaptığı işleri sağlıklı bir şekilde denetlemeleri sonucunda, hem iç hem dış piyasadaki satışlarda sorun yaşanmayacak , ülke ekonomisi pozitif yönde etkilenecektir.

Ancak 4367 sayılı yasa da dahil, Toptancı Hal Sistemiyle ilgili yasalar sorunlara tam anlamıyla çözüm getirememiştir. Yasal açıdan sistem içerisinde üretici ile komisyoncu ve tüccarlar arasında genel bir denge oluşturulmaya çalışıldıysa da, mevcut hal sisteminde üretici çıkarlarının yeterince korunduğu söylenemez. Bunda, üreticinin kooperatifler şeklinde örgütlenememesinin büyük payı bulunmaktadır. Etkin bir alım satım için fiyatın belirlenmesinde üreticinin de söz sahibi olabileceği bir hal yönetmeliğinin çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca, avans sisteminin de genel olarak üreticinin hareket alanını daralttığını, edilgen hale getirdiğini söylemek olanaklıdır. Üretici etkinliğinin artırılması, ancak üreticilerin aktif olarak katılacakları üretici kooperatifleri şeklindeki örgütlenmeler ile gerçekleştirilebilir. Ancak, bugüne kadar ki uygulamalardan, bu yöndeki çabalardan sonuç alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu konuda kamuya önemli görevler düşmekte ise de kamunun üretici örgütlenmesini istemesi konusunda ciddi şüpheler bulunmaktadır. Yasada üretici birlikleri teriminin kullanılması ve kooperatif teriminin kullanılmasından kaçınılmasının gerekçesi anlaşılammakta ve kavram karmaşasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan arz ile talep arasında istikrarlı bir denge yaratılmadığından, ürünün bol olduğu dönemlerdeki fiyat düşüşleri de önemli oranda satışları etkilemektedir. Bu dönemlerde dış pazar olanakları değerlendirilip, pazarlama enformasyon ağı ile satışta etkin olan birimlere yeterli bilgi verilmelidir. Çünkü, ihracata teşvik primleri üretimi ve satışları oldukça etkilemektedir. Dolayısıyla üretici devletten primin sürekliliği ve artışı konusunda destek beklemektedir. Komisyoncudan alınan avansın yetersiz olduğunu belirten üreticiler bankalardan yada kredi kooperatiflerinden kredi alabilmek için veraset kanunlarının değiştirilmesi ve uygun faizle kredilendirilme taleplerini yinelemektedirler. Bu kapsamda Üretici Birlikleri Yasasının başarılı olma koşulları daha da önemsenmelidir.

Yapılan incelemelere göre arz-talep arasındaki dengesizliği gidermek, üreticinin elinde kalmasını önlemek amacıyla, yeni dış pazarların bulunması gerekmektedir. Devletin dış pazarlar hakkında inceleme ve girişimleri üreticilere yol gösterecek, ihracata verilen teşvik primleri ve kooperatif kurma konusundaki destekleri de ürün satışını önemli oranda etkileyebilecektir.

Ancak yaş meyve ve sebzenin çabuk bozulabilir olması ihracatında da bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Ürünlerin ihracatında bazı altyapı eksiklikleri mevcuttur. Bu unsurlar ihracatımızı olumsuz yönde etkilemekte, yeterli seviyede ihracat yapılmasını engellemektedir. Bu eksiklikleri etkin bir tarım politikasının olmayışı, hasat sonrası sorunlar, üretici ve ihracatçının örgütlenememesi, bilgi yetersizliği, finansman sıkıntısı ve nakliye sorunları olarak sıralamak mümkündür.

Toptancı Hallerinin, Belediyelerin en büyük gelir kaynaklarından biri olması nedeniyle de sistemde aksamalara rastlanmaktadır. İlk olarak mevcut hal yasası ilgili diğer yasalarla uyumlu hale getirilmelidir. Diğer taraftan 1984 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanununun 15. maddesinin 58. bendine dört fıkra eklenmesine dair 3033 sayılı Kanun ile Belediyelerce Özel Hallerin açılmasına izin verilmesi hükmüne bağlanmıştır (Resmî Gazete). 1580 sayılı kanuna eklenen maddelerle ise hal açmak sadece belediyelerin işi olmaktan çıkmışsa da, uygulamaya bakıldığında özel hal sisteminin gerçekleşmediği görülmektedir.

Öte yandan Ülkemizde toplam 177 halin bulunduğu saptanmıştır. Özellikle birbirine yakın yerlerde çok sayıda halin kurulması piyasanın işleyişi açısından çeşitli sakıncaları beraberinde getirmektedir. Bu durum hal kuruluş işlemlerinin yeterli titizlikle yürütülmediğini göstermektedir. Bu sebeple, hallerin merkezileştirilmesinde ve belirli altyapı olanaklarını sağlayamayan birbirine yakın hallerin kapatılmasında veya ilgili belediyelerce ortak işletilmesinde yarar vardır.

Küçük belediye hallerinde “yasalara farklı bakış” sorunu giderilmeli, büyük toptancı hallerden küçük belediye hallerine kaçış önlenmelidir. Nitekim büyük hallerden küçük hallere bir kaçış söz konusudur. Hallerin altyapısı; kalite, standart ve sağlık ölçümlerine uygun hale getirilmelidir. Hal dışı satış sistemi daha geniş tartışılmalıdır.

Araştırmada üreticiler, komisyoncular ve tüccarlarla yapılan anket sonuçları uygulamada yasal çerçeveden önemli sapmaların olduğunu göstermektedir. Yasada önemli yaptırımların bulunmasına rağmen bu sonucun ortaya çıkması, denetim uygulamalarının yeterince etkin yapılmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle hal içi ve dışı denetimlerin etkin hale getirilmesi gerekmektedir. Hale giren ürün girişleri ve çıkışları denetim ve kayıt altına alınmalıdır. İrsaliye ile hal çıkışında yeni seçenekler aranmalı, ikinci kez toptancı hale girme zorunluluğu ihtilafı çözülmelidir.

Üreticilerin örgütsüz, pazarlık gücünün zayıf ve büyük çoğunluğunun küçük ölçekli üretim yapması, buna karşın ürün pazarlamasının son derece önemli ve ürünlerinde uzun süre muhafaza edilemeyecek özellikte olup çok hızlı işleyen bir pazarlama ağı gerektirmesi, üretici ile komisyoncu arasındaki ilişkinin gelecekte de devam edeceğini göstermektedir. Çünkü mevcut durumda, halen komisyoncunun üreticiye sunmakta olduğu olanakları sunacak başarılı bir uygulama ve yapılanma söz konusu değildir. Tüm bunlar düşünülerek komisyon oranları oluşumunda, rekabet ortamı oluşturulmalıdır.

Komisyoncu ve Tüccarlar Dernekleri kendi çıkarlarını düşünmekten çok, Antalya ili yaş meyve ve sebze işletmeleri ile işletmecilerin, sosyal, kültürel, mesleki birlik ve dayanışmayla eğitim ve teknolojik gelişmeleri yakından takip edip, sektör içinde bilgi akışı, işbirliği ve koordinasyonunu sağlamalıdır. Komisyoncu ve tüccar ayrımı üzerinde önemle durulmalıdır. Hal Yasası tanımlar bölümüne tüccarlar ve üretici birlikleri gibi yeni ilaveler yapılmalıdır. Çünkü üretici cephesinden ürününü yüksek fiyattan satan komisyoncu ne kadar önemliyse, tüketici açısından da istenilen miktarda, kalitede, zamanda, uygun fiyat ve yerde ürün alabilmek önemlidir. Bunun gerçekleştirilmesinde en önemli aracı tüccardır. Bu nedenle yaş meyve ve sebze pazarlamasında tüccarların rolü unutulmamalıdır.

Mevcut yapılanma, uygulamada, günümüzdeki hal sisteminin devamlılığını sağlayan ve üretici açısından önemli bir seçenek olarak görülmekle birlikte, uzun dönemde, üreticilerin rekabet gücü yüksek üretici örgütleri ile serbest piyasa koşullarına göre hareket etmesi gerektiği olgusunun alternatifini olarak görülmemelidir. Bu anlamda Yaş meyve ve sebze pazarlamasında önemli yer tutan Toptancı Hallerle ilgili temel beklentiler;

- Kayıt dışılığa kapalı, haksız rekabete yol açmayan, izlenebilir ve kontrol edilebilir bir serbest piyasa sistemini yapılandırma,
- Kontrol edilebilirliği kolay, sağlıklı pazarlama kanalları oluşması ve görev tanımları doğru belirlenmiş aktörlerin bu sistemde yer alması,
- Yaş meyve ve sebze üretimini yönlendirecek ve planlanmasına katkı sağlayacak politikalar için uygun altyapı oluşturulması,
- Üreticilere uygun gelir düzeyi ve üretimde devamlılık sağlama,
- Tüketicinin; yeterli, kaliteli, sağlıklı, güvenilir ve uygun fiyatlı ürün talebinin karşılanması,
- Modern ve çağdaş bir altyapıya sahip toptancı hal oluşturulması,
- Adaletli, izlenebilir ve üretimde sürdürülebilirliği sağlayan vergi oranları belirleme ve vergi geliri sağlama,
- Karmaşık olmayan sayıca azaltılmış ve izlenebilirliği kolay belgeleme sistemi,
- Sağlıklı kurumsal ilişkiler ve görev paylaşımı, izlenebilir ve kontrol edilebilir ortak bir veri tabanı oluşturmak şeklinde sıralanabilir.

Hal sisteminin yasal olarak oturtulmaya çalışılan bazı prensipleri bulunmaktadır. Bu prensipler; 1. toptancı halde satış zorunluluğu, 2. Serbest piyasa kurallarının işlenmesi ve serbest rekabet ile 3. Kayıtlılıktır (Özkan ve ark, 2005). Bu prensipler hazırlanan Tasarıda da benimsenmiştir. Tasarıda ilave olarak uygulamada karşılaşılan bazı sorunları giderici önlemler öngörülmüştür. Bunlar içerisinde, a. gıda güvenliği, kalite ve standart uygulamaları ve denetimi, b. hallerde kayıt sisteminin yerleştirilmesi ve bu sistemlerin diğer kayıt sistemleriyle bütünleştirilmesi, c. küçük Hallerin fiziksel alt yapılarının iyileştirilmesi ile ilgili önlemler, d. Hallerin yönetimiyle ilgili iyileştirmeler önemli görülmektedir.

Hazırlanan Taslakta semt pazarlarında üreticilere satış olanağının sağlanmaması önemli eksikliklerden biri olarak görülmektedir. Ayrıca, “Sebze ve meyve toptan ticaretinde; ... Üreticiler ile perakende satıcılar arasında Komisyoncular hariç, aracılık yapılması... Yasaktır” şeklindeki vb. ifadelerle, zaten hâlihazırda önemli bir fonksiyonu bulunan komisyoncuların daha da ön plana çıkarıldığı düşünülmektedir.

1995 tarihli 552 Sayılı Kararnamenin tümünün değiştirilmesi amacıyla, çeşitli kesimlerin görüşleri alınarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Kanun Tasarısı Taslağından bağımsız olarak verilen bir kanun teklifinin 5.5.2007’de 5652 sayı numarasıyla kabul edilmesi ile yürürlükte olan çok önemli bazı maddeler değiştirilmiştir. Buna göre; 1. Hallerin kuruluş yetkisi tamamen belediyelere devredilmiştir, 2. Yasadan Hallerin kuruluşu ile ilgili standartlar tamamen kaldırılmıştır, 3. Ürünlerin Tüketim merkezi haline girişi zorunlu hale getirilmiştir, 4. Mevcut Belediye Hallerinin özelleştirilmesine olanak sağlanmıştır.

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, yapılan değişikliklerin hiç birisinin hazırlanan Kanun Tasarısı Taslağında yer almadığıdır. Bu açıdan önemli bir çelişki söz konusudur.

Mevcut hallerin büyük çoğunluğu, 552 sayılı Kararnamede bulunan, altyapı olanakları bakımından büyük yetersizlikler taşımaktadır. Son yapılan değişiklik ile bu sorunların çözüm olanağının büyük ölçüde ortadan kalktığı düşünülmektedir.

Ürünlerin tüketim merkezi haline girişinin zorunlu hale getirilmesi, olabilecek en uzun pazarlama kanalını kısa vadede büyük ölçüde zorunlu kılmaktadır. Bu hem üreticilerin hem de tüketicilerin aleyhinedir.

Yapılan değişiklik uyarınca belediyeler, uygun gördükleri takdirde Toptancı Hallerini satabilecekler veya kiralayabileceklerdir. Hallerin yönetiminin (işletilmesinin) belediyelerce sürdürülmesi, buna karşın Hallerdeki işyerlerinin kiralanmasının veya belirli oranda satılmasının pazarlama sistemini çok fazla etkileyeceği düşünülmemektedir. Burada mutlaka, belirli oranda işyerinin satılmadan, diğer şekillerde kullanılmasının sağlanması gerekmektedir. Hallerin yönetimiyle birlikte tamamen özelleştirilmesi çeşitli sakıncalar doğurabilecektir

Mevcut hal sisteminde üretici çıkarlarının korunması ve sistemin etkinliğinin sağlanması, üretici birliklerinin (kooperatiflerin) meyve ve sebze pazarlamasında önemli bir rol oynamasıyla olanaklı görülmektedir. Bu aynı zamanda tüketicilerin de yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abak, K., 1985. “Değişik Sebze Türlerinin Farklı Örtüaltı Tiplerine Uygunluğu”. Türkiye’de Seracılık Sempozyumu Cam Pazarlama A.Ş. Yayın No: 1985/2, Ankara.
- A..İ.B. Genel Sekreterliği, 2007. (2005/006 Ocak-Aralık dönemi) Değerlendirme Raporu 15.01.07
- Aksoy,B., Çoşkun, M. “Türkiye’nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler”, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı 3 (2004) 397-415, Mart 2007.
- Akyüz, M., 2005. Eurepgap sertifikasyonu Semineri Notları ETKO Limited. Ocak 2005.
- Arıkan, R., 1985.“Yeni Dış Ticaret Rejiminde Sera Ürünlerinin İç ve Dış Pazarlaması”. Türkiye’de Seracılık Sempozyumu Cam Pazarlama A.Ş. Yayın No: 1985/2, Ankara.
- Anonim (a), 1960. 6 Mayıs 1960 tarih 10605 sayılı Resmi Gazete.
- Anonim (b),1995. 27 Haziran 1995 tarih ve 22326 sayılı Resmi Gazete.
- Anonim (c), 1998. 14 haziran 1998 tarih ve 23372 sayılı Resmi Gazete.
- Anonim (d), 1998. Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri İle İlgili Mevzuat, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, İç Ticaret Genel Müdürlüğü, Kasım,1998. Ankara.
- Anonim (e), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Antalya İl Müdürlüğü, Çeşitli Yıllara Ait Çalışma Raporu, Antalya.
- Anonim (f), 2001. Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hal Kompleksinde İş Yeri Tahsisleri Çalışma İlke ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Antalya.
- Anonim (g), 2001. 2002 Yılı Programı . 28 Ekim 1921 Tarih ve 24567 sayılı Resmi Gazete.
- Anonim (a), 2004. Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu. K.No: 5200, TC Resmi Gazete 6.07.2004,Sayı: 25514.
- Anonim (b), 2004.Akdeniz İhracatçılar Birlikleri Araştırma Serisi. <http://www.akib.org.tr>.
- Anonim (c), 2004. Eurepgap nedir? <http://www.tarimsal.com/eurep-gap.html>
- Anonim, (d),2004. Meyve ve sebzelerde temiz kağıt dönemi.<http://www.tuketiciler.org>
- Anonim (a), 2005. Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik, TC Resmi Gazete 16 Ocak 2005, Sayı: 25702.
- Anonim (b), 2005.Eurepgap Documets. <http://www.eurep.org/fruit/documents.html>.
- Anonim (c), 2005. Eurepgap, Genel Meyve ve Sebze Yönetmeliği.<http://www.etko.com>
- Anonim (a), 2007. Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı, Erişim: 10.01.2007, <http://www.sanayi.gov.tr/>.
- Anonim (b), 2007. 23 Mayıs 2007 tarih ve 23372 Sayılı Resmi Gazete.
- Anonim ©, 2007. Antalya İli Büyükşehir yaş Sebze ve Meyve Toptancı Hali Kayıtları, Antalya.

- BAKAN, S. ve PAKSOY, S. 2005. Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisine Katkısı. GAP IV. Tarım Kongresi (21-23 Eylül), 2. Cilt s:1425, Şanlıurfa
- Baumeister, J., 1984. "AET'nin Taze Meyve ve Sebze İçin Pazar Organizasyonundaki Yeni Düzenlemeleri ve Türk Meyve Sebzesinin Federal Almanya'ya İhraç Şansı". Tarım Ürünleri Dış Pazarlaması Sempozyumu, 7-9 Kasım, 1984, Tarım ve Ormancılık Araştırma Grubu, Adana.
- Çakır, S., 1989. Samsun İli ve Çevresi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Pazarlama Sorunları". Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Çıkm, A. Ve Yercan, M. 1995. Tarımda Üretici Örgütlenmesi. Türkiye Ziraat Mühendisliği 4. Teknik Kongresi, 1. Cilt s.163, Ankara.
- Çimen, Z., 2001. "Antalya İli Kumluca İlçesindeki Sera Üreticilerinin Pazarlama Sorunları". Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt:1, sayı:1, Mayıs 2000, Antalya.
- Demirbaş, N., 2000. İzmir İlinde Yaş Meyve ve Sebze Pazarlamasında Toptancı Hallerinin Yeri ve 4367 Sayılı Yasanın Ardından Ortaya Çıkan Gelişmeler. Türkiye IV. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 6-8 Eylül, Tekirdağ.
- Demirbaş, N., 2001. Türkiye'de Toptancı Halleri ile İlgili Yasal Düzenlemelerin meyve-Sebze Üretim ve Pazarlama Politikalarının Başarısı Üzerine Etkileri: İzmir İli Örneği, TZOB, İzmir.
- Demirbaş, N., 2005. "Türkiye Ekonomisinde Tarıma Dayalı Sanayinin Yeri ve Önemi", MKU, Ziraat Fakültesi Dergisi 10 (1-2): 71-81, 2005
- Demirci, R., Tanrıvermiş, H. ve Özüdoğru, H. 2004. Türkiye'de Tarımsal Kooperatifler ve Üretici Birlikleri Tartışmaları ve Uygun Örgütlenme Modelleri. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül, Tokat.
- Dinler Z., 1998. İktisada Giriş, Ekin Kitapevi, Bursa, 1998.
- DİE, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer), Ankara, Çeşitli Yıllar.
- DİE, 1991, 2001 Tarım Sayımı, Tarım İşletmeleri (Hanehalkı) Araştırma Sonuçları, Nisan 2007.
- DOĞAN K., 2006. "Türkiye 2005, Makro Ekonomik Gelişmeler",
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/turkey2005/content/turkey/270-271.htm>,
21 Mart 2007.
- DPT, I. BYKP (1963-1967), Ankara, Ocak, 1963.
- DPT, II. BYKP (1968-1972), Ankara, Kasım, 1967.
- DPT, III. BYKP (1973-1977), Yayın No: DPT:1272, Ankara, 1973.
- DPT, IV. BYKP (1979-1983), Yayın No: DPT: 1664, Ankara, Nisan 1979.
- DPT, IV. BYKP (1979-1983), 1980 Yılı Programı, Yayın No: DPT: 1704, Ankara, Mart 1980.
- DPT(a), 1984. V. BYKP (1985-1989), Yayın No: DPT: 1974, Ankara.

- DPT(b), 1984. Türkiye Yaş Meyve ve Sebze Tüketimi ve Tüketim Tahminleri, Türkiye İkinci Meyve ve Sebze Projesi Meyve ve Sebze Alt sektörü Ana Planı ve Sektör Etüdüleri, Cilt V, Eylül, 1984. Ankara.
- DPT, 1992. Türkiye’de Hal Sistemi İle İlgili Rapor ve Kanun Tasarısı Önerisi. Devlet Planlama teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- DPT, 2005. Dokuzuncu Kalkınma Plânı (2007 – 2013) Toprak Ve Su Kaynaklarının Kullanımı Ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu Nisan 2006, Ankara.
- DPT, 2006. “Ekonomik Gelişmeler”, Mayıs 2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2006/05.pdf> 17 Ocak 2008.
- DPT, 2007. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950–2006), Nisan 2007, Ankara.
- DSİ, 2007. “Ulaşım”, www.gislab.ktu.edu.tr/yayinlar/tez_selcuk/25yapilan3vektor2.pdf -, 30 Mart 2007.
- Erkal, S. ve Ark., 1987. Sebze Yetiştiren İşletmelerde Üretim Tekniğinin Ekonomik Analizi-Sebze Pazarlaması ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma. ABKAE, Yalova.
- Erkal, S. Ve Ark.,1991. “Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlaması”. TOK Dergisi, sayı: 59, Ankara.
- Erkan,O., Yılmaz, İ., 1990. İçel İli Örtüaltı Sebze Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Verimlilik Analizi. Akdeniz Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, 7-9 Kasım Antalya. MPM Yayınları, No: 433. Ankara.
- FAO, 1999. Salient Trends in World Agricultural Production, Demand, Trade and Food Security. FAO Commodity Policy and Projection Service. http://www.fao.org/docrep/meeting/*2996e.htm.
- FAO, 2001. Salient Trends in World Agricultural Production, Demand, Trade and Food Security. FAO Commodity Policy and Projection Service. http://www.fao.org/docrep/meeting/*2996e.htm.
- FAO, <http://faostat.fao.org/site/336/DesktopDefault.aspx?PageID=336..> 30 Mayıs 2007.
- FAOSTAT | © FAO Statistics Division 2007 | 12 Ağustos 2007.
- FAO, 2007. World Agricultural Production Year Book.
- FAO, 2007. World Agricultural Trade Year Book.
- Fidan, H. ve Tanrıvermiş, H., 1992. Türkiye’de Yaş Sebze ve Meyve Üretiminin Önemi, Pazarlaması ve Kooperatifçilik. Kooperatifçilik Dergisi, 98: 14-21.
- Giray, F.H.,1998. “Yeni Hal Yasası Gerçekten yeni Bir Yasa mı?”. Ekin Dergisi, Yıl:2, Sayı: 5, Temmuz-Eylül 1998, s: 52-56, Ankara.
- Gümüş, S., 1997.“Yaş meyve ve Sebze Pazarlama Kanallarındaki Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:114, Ankara.
- Güneş, T., 1968. Genel Tarımsal Pazarlama, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No: 311, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.
- Güneş, T., 1982. “Türkiye’nin Yaş Meyve ve Sebze Dış Pazarlaması”. MPM Yaş Meyve ve Sebze ile İlgili Baklagiller İhracatı ve Sorunları Semineri, Yayın No: 265, Ankara.

- Güneş, T., R. Arıkan, H. Erdem, H. Vural, F. Ergenoğlu, Ö. Gezerel, M. Kaplankıran, B. Çetin, 1986. Adana ve İçel İllerinde Üretilen ve Ankara'ya Gönderilen Önemli Yaş Meyve ve Sebzelerin Pazarlamasının Düzenlenmesi ve Masrafların Düşürülmesi Araştırması. TÜBİTAK Proje No: TOAG-550, Ankara.
- Güneş, T., 1990. "Türkiye'de Tarım Ürünlerinin Pazarlanması, Standardizasyonu, Sorunları ve Çözüm Yolları", Türkiye Ziraat Mühendisliği, 3.Teknik Kongresi, s: 625-638, 8-12 Ocak 1990. Ankara.
- Güneş, T. ve Ark., 1995. "Tarım Ürünlerinin Yurt İçi Pazarlaması (1980-1993)". Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi, Cilt 2, s: 1117-1137, Ocak, 1995.Ankara.
- Güneş, T., 1996. Tarımsal Pazarlama Ders Kitabı, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Yayın No: 1467, Ankara.
- Güneş, T.,N., 2005. "Sürdürülebilir ve Güvenli Tarımsal Üretim için Küresel Ortaklık: Eurepgap", Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, 44/524, Ağustos 2005, ISSN: 1300-8366.
- Hatırlı, S. A. ve Yurdakul, O., 1992. Mersin'de Örtüaltı Sebzeçiliğinin Pazarlama Yapısı ve Sorunları. Çukurova Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi 7, (2):159-172.
- [http://arama.yore.com.tr/w/1998.Çiftçiler Kayda Alınıyor](http://arama.yore.com.tr/w/1998.%C7ift%CCilcer%20Kayda%20Alınıyor%20)". Para Dergisi, 5.7.98 tarihli yazı
- http://devdata.worldbank.org/wdi2006/contents/Table4_2.htm 18.01.2008
- http://www.tarim.gov.tr/uretim/istatistikler/uretim_istatistikleri/Bitkisel_uretim/turkiye/meyve_turkiye
18.12.06.
- İGEME, <http://www.igeme.org.tr/>, muhtelif yıllara ait istatistikler.
- İnan İ. H.ve Başaran, B. 2004. Türkiye'de Tarım Kooperatifleri ile Diğer Üretici Örgütlerinin Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Değerlendirilmesi. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül, Tokat.
- Kaptangil, M.K., 1980. "Toptancı Meyve, Sebze Halleri ve Kooperatifçilik". Ziraat Ekonomisi Dergisi, sayı: 30-31, s: 3, Ankara.
- Karabağlı, A., 1990. Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye Meyve ve Sebze Alt Sektörünün Durumu ve Rekabet Şansı, MPM Yayın No: 421, Ankara, 1990.
- Keskin, G., Çakaryıldırım, N., Dölekoğlu, C.Ö., 2005. Domates ve Domates Salçası Durum ve Tahmin: 2005/2006, TAE Yayın No: 140, Kasım 2005, Ankara.
- Keskin, G., Nazlı C., Elçi S., Özüdoğru T., Valk O.V., 2007. Türkiye Domates Alt Sektör Analizi Raporu , TAE Yayın No:162, Temmuz 2007, Ankara.
- KHGM (2005), Yıllık Envanter, Ankara Mart 2007.
- Koç A.A., Fidan H., 2001. "Dinamic Behavior of Onion Prices in Turkey", Turkish Journal of Agriculture & Forestry , Volume 25(195-209), 2001.
- Koç, A. 2006. "Türkiye'de Gıda Perakende Sektöründe Değişim Süreci ve Yaş Meyve Sebze Sektörü", 23 Kasım 2006, Antalya.
- Kotler, P., 1999. Marketing Management: Analysis, Planning, Implemantion, and Control (9th Edition). Pendice Hall, International, Inc. New Jersey.

- Olgun, A., 1994. "Yaş Meyve ve Sebze Pazarlamasında Haller ve Ortaya Çıkan Sorunlar". Verim Dergisi, Yıl:1, s:6, İzmir.
- Öcal T., 1997. İktisat, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara, 1997.
- Özgüven A., 1983. Tarım Ekonomisi ve Politikası , Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Özcan, M. ve Ark., 1997. "Karadeniz Bölgesinde Sebze Pazarlama Faaliyetlerinin Analizi" Bahçe Ürünlerinde Muhafaza ve Pazarlama Sempozyumu. Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, s: 229-234, 21-24 Ekim, 1997, Yalova.
- Özkan, B.; Yılmaz, S.; Yılmaz, İ., 1999. Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Pazarlaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı:1: 157-168, Antalya.
- Özkan, B., Yılmaz, İ. ve Sayın, C. 2005. Yaş Meyve ve Sebze Pazarlamasında Toptancı Hal Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çerçeve Rapor, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Antalya.
- Pezikoğlu, F. Ve Ark.,1997. "Güney Marmara Bölgesinde Örtü Altı Sebzeçiliğinin Üretim ve Pazarlama Durumu". Bahçe Ürünlerinde Muhafaza ve Pazarlama Sempozyumu, Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, s:253-241, Ekim, 1997, Yalova.
- Rehber E., Çetin B., 1998. Tarım Ekonomisi, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını No:134,Bursa, 1998.
- Shi, H., and Wahl, T.I., 1996. Recent Developments in the Chinese Fruit Industry: Implication for the U.S.Fruit Industry, .IMPACT Center,Information Series #83, May 1996, 50p., USA.
- TKB, Tarım İl Müdürlüğü, Çeşitli Yıllara Ait Çalışma Raporları, Antalya.
- TKB; 2007. 2002-2006 Yılı Çalışma Raporu, Ankara.
- TUIK, 2005.http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_5.xls 22 Mart 2007
- TUIK, 2006. Tarım İl Müdürlüğü 2007 Yılı Çalışma Raporu, Antalya.
- TUIK, Tarım İstatistikleri Özeti (1986-2005) 24.01.07
- TUIK, Türkiye İstatistik Yıllığı 2005, 15.02.07
- Vural, H., 1983. Ankara Şehri Yaş Meyve ve Sebze Toptancı Halinin Ekonomik Analizi ve Düzenleme Tedbirleri. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Ziraat. Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, No:5, Ankara.
- Vural, H., 1992. "Türkiye'de Yaş meyve ve Sebze Pazarlaması". Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Sempozyumu, Ankara. 25 Ağustos 1992,s.30-46.
- Yılmaz, İ. ,1994. Antalya İlinde Sera Sebzeçiliği Üretim Ekonomisi. Basılmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Yılmaz, S. ve Yılmaz, İ. 2002. Türkiye Yaş Meyve Ve Sebze Pazarlamasında Toptancı Hal Sisteminin Değerlendirilmesi: Antalya Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali Örneği, Türkiye 5. Tarım Ekonomisi Kongresi, Erzurum.

- Yılmaz, İ. ve F. Aydoğmuş, “Yaş Sebze ve Meyve Üretim ve Pazarlamasında Kooperatifler ve Üretici Birlikleri” Gazi Üniversitesi KOOP-MER 2007 Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, 25-26 Mayıs, Ankara, 2007.
- Yurdakul, O. ve Ark., 1992. Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna Yönelik Tarım Ürünleri İhracat Potansiyeli ve Bu Potansiyeli Değerlendirme Olanakları, Ticaret Borsası Yayınları, No: 44, İzmir.
- Yurdakul, O.,1993. Tarımsal Pazarlamaya Giriş Ders Kitabı, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana.
- Yücel, A.,1983. Yaş Meyve ve Sebzelerin Pazarlaması, ABKAE, Yayın No: 55, Mayıs,1983. Yalova.